

İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ

THE JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE APPROACHES

İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ

e-ISSN 2687-6159

**THE JOURNAL OF ECONOMIC AND
ADMINISTRATIVE APPROACHES**

İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
THE JOURNAL OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
APPROACHES

e-ISSN 2687-6159

Yıl - Cilt -Sayı
Year - Volume- Number

2023 - 5- 1

İİBF Adına Sahibi
Owner on Behalf of FEAS

Prof. Dr. Mete Cüneyt OKYAR

Editör
Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Şahin NAS

Yönetim Yeri / Head Office

Şırnak Üniversitesi

İİBF Fakültesi Dekanlığı

Adres / Address

Yeni Mahalle Cizre Caddesi Mehmet Emin
Acar Kampüsü 73000 ŞIRNAK

Telefon / Telephone

(0486) 216 40 08 – 1201

Web

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jeaa>

Baskı / Printing

E-printing

Dizinler/Indexes

ASOS İndeks, İdealonline, ESJI (Eurasian
Scientific Journal Index)

Haziran / June – 2023

İKTİSADİ VE İDARİ YAKLAŞIMLAR DERGİSİ ADINA SAHİBİ

Prof. Dr. Mete Cüneyt OKYAR

mcuneytokyar@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Şahin NAS

snas@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi

ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Osman ÖZDEMİR

osmanozdemir@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Sıddıka AKDENİZ

sakdeniz@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Sema YAŞAR

semayasar@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÇELİK

dilekcelik@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin AKSU

haksu@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Sevgi BALIK

zsbalik@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Serdar YAMAN

serdaryaman@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Dicle ÖZCAN ELÇİ

dicleozcan@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Reşat SAKUR

resatsakur@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ali DERAN	Tarsus Üniversitesi
Prof. Dr. Arzdar KİRACI	Siirt Üniversitesi
Prof. Dr. Hayriye ATİK	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin YÜCEOL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi
Prof. Dr. İlhan EGE	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan GÖKBUNAR	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Turhan KORKMAZ	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Bilal SOLAK	Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Cihan YÜKSEL	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Esra DİK	Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim HÜSEYİNİ	Şırnak Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan ŞAHİN	Tarsus Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay Turan TURABOĞLU	Mersin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemaleddin ERYEŞİL	Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÖZEN	Şırnak Üniversitesi

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan ÇELİK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ŞAHİN	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Aykut BEDÜK	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Bahar BURTAN DOĞAN	Dicle Üniversitesi
Prof. Dr. Baki YILMAZ	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. Burcu ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Hacer TUĞBA EROĞLU	Selçuk Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi
Prof. Dr. Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Kenan PEKER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ÇEMREK	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Murat ERCAN	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Erkan ÜYÜMEZ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Osman OKKA	Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Rahmi YAMAK	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Erkan Turan DEMİREL	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Esra Banu SİPAHİ	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Şerife ÖZŞAHİN	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Yaşar AKÇAY	Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Işıl ARPACI	İnönü Üniversitesi

SEKRETERYA

Arş. Gör. Ceyhan ERENER

ceyhanerener@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Arş. Gör. Erol KÖYÇÜ

erol.koycu@sirnak.edu.tr

Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi (İİYD), Sosyal Bilimler alanında yapılmış araştırma makalesi, derleme, kitap eleştirisi, vaka sunumu vb. çalışmaların yer aldığı uluslararası, hakemli akademik bir e-dergidir. Dergi Türkçe ve İngilizce dillerinde makale kabul etmekte olup yayın kurulu kararıyla diğer dillerde de yayınlar kabul etmektedir.

İİYD, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 defa yayınlanmaktadır. Makalelerin sorumluluğu yazar veya yazarlara aittir. Makalelerin yayımlanabilmesi için, daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Öncesinde kongre, sempozyum, panel vb. bilimsel toplantılarda sunulmuş; ancak yayımlanmamış bildirimler ile lisansüstü tezlerden üretilmiş çalışmalar da yayına kabul edilmektedir.

İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisine sunulan bilimsel çalışmaların benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır. Yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin benzerlik oranı araştırmasında *"iThenticate"* veya *"Turnitin"* programlarından biri kullanılmalıdır. Dergimizin yazım kuralları, DergiPark portalındaki <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jeaa> web sayfasında yer almaktadır.

T.C. Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanlığınca yayımlanan İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), İdealonline ve ESJI (Eurasian Scientific Journal Index) tarafından endekslenen uluslararası, hakemli bir e-dergidir.

ASOS
indeks

 idealonline

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Recep ELMAS Mehmet Nazım UYGUR COVID-19 Pandemi Sürecinin Şarkiyatçı ve Kolonyal Söylem Tezahürleri Orientalist and Colonial Discourse Manifestations of the Covid-19 Pandemic Process	1-17	Araştırma Makalesi
Yunus AÇCI Mehmet Selçuk AYTAZ Lojistik Performansı, Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri İçin Panel Kantil Regresyon Analizi The Relationship of Logistics Performance, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Panel Quantile Regression Analysis for Selected OECD Countries	18-28	Araştırma Makalesi
Metin SEYHAN Ramazan AKBULUT Firmalarda Kâr Payı Dağıtım Politikalarını Etkileyen Makro Faktörler: BİST İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Çalışma Macro Factors Affecting Cash Dividend Distribution Policies: A Study on BIST Manufacturing Industry Companies	29-52	Araştırma Makalesi
Yasin ACAR Bilal ORHAN Determinants Of Inflation in OECD Countries After the Covid-19 Pandemic Covid-19 Pandemisi Sonrası OECD Ülkelerinde Enflasyonun Belirleyicileri	53-63	Araştırma Makalesi
Hale Nur GÜLER Uzaktan Çalışma ile İlgili Lisansüstü Çalışmaların Analizi Analysis Of Graduate Studies Relating to Remote Working	64-77	Araştırma Makalesi

Elmas, R. ve Uygur, M. N. (2023). Covid-19 Pandemi Sürecinin Şarkiyatçı ve Kolonyal Söylem Tezahürleri. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), s. 1-17. DOI: 10.47138/jeaa.1300387

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN ŞARKİYATÇI VE KOLONYAL SÖYLEM TEZAHÜRLERİ

Orientalist and Colonial Discourse Manifestations of the Covid-19 Pandemic Process

Recep ELMAS¹

Mehmet Nazım UYGUR²

ÖZET

Şarkiyatçılık, Doğu'yu Batı'nın gözünden ele alan bir temsil sistemidir ve Doğulu kültürlerle yönelik önyargıları, yanlış algıları ve klişeleri içermektedir. Bu süreçte, Doğu kültürleri ve insanları Batı'nın egemenlik ve üstünlük duygularını besleyen bir "öteki" olarak sunulur. Edward Said'in birer temsiller olarak gördüğü Şarkiyatçı söylem, günümüzde de çeşitli açılardan tekrar etmektedir. COVID-19 pandemisi sırasında, Doğu ve Batı arasındaki kültürel ayrılıkların yanı sıra, özellikle Asya ülkelerindeki COVID-19 vakalarının yayılması, Şarkiyatçılığın çeşitli tezahürlerini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma COVID-19 pandemisinin Doğu toplumlarına yönelik yaygın yanlış anlamaları ve önyargıları tetikleyen içerimlere sahip olduğunu göstermeyi ve bu içerimleri Şarkiyatçı düşünceyle ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen önyargılar arasında, Doğu toplumlarının hijyenik olmayan, modern tıbbi bilgiye sahip olmayan, cahil, vahşi, fanatik, yabancı düşmanı, terörist eğilimli ve yoksul oldukları gibi sömürge kalıntılarına da rastlanabilecek sanılar yer almaktadır. Pandeminin sorumlusu olarak Çin'in gösterilmesi, pandemi yönetiminde Doğu ve Asya ülkelerinin mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler, aşı çalışmalarında sadece belli ülkelerdeki aşılara yönelik onay ve güven ile Batı dışı ülkelerde görünür hale gelen sömürge mirasından kaynaklı sorunlar gibi söylem ve tutumlar bu çalışmada bir soruşturmaya tabi tutulan temel meselelerdir. Çalışma, sömürge mirasının daha diri ve Şarkiyatçı söylemin canlı olduğunu gözler önüne sermekte ve yaşanan felaketlerin günah keçileri olarak Doğu ve eski sömürgelerin ilan edildiğine tanıklık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Şarkiyatçılık, Sömürge, Çin.

ABSTRACT

Orientalism is a system of representation that interprets the East from a Western perspective, involving biases, misconceptions, and stereotypes about Eastern cultures. In this process Eastern cultures and individuals are portrayed as an "other" which reinforces the Western notions of dominance and superiority. The Orientalist discourse, which Edward Said views as forms of representation, persists and reappears in various forms in the present era. The COVID-19 pandemic has revealed various forms of Orientalism, as the spread of COVID-19 cases in Asian countries and cultural differences between the East and the West have come to the forefront. This research aims to illustrate that the pandemic perpetuates narratives that trigger widespread misunderstandings and biases against Eastern societies, and to assess these narratives in relation to Orientalist thinking. These biases include remnants of colonial beliefs, such as portraying Eastern societies as unclean, lacking modern medical knowledge, ignorant, primitive, fanatical, xenophobic, and prone to poverty and terrorism. The study examines discourses and attitudes such as assigning blame to China as the cause of the pandemic, criticizing the pandemic management strategies of Eastern and Asian countries, and placing trust only in vaccines

¹ Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, elmasrecep@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5490-3238.

² Arş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mehmetnazimuygur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4132-3004.

developed by certain countries, thus highlighting the challenges stemming from the colonial legacy in non-Western nations. This research underscores the enduring presence of a vivid colonial legacy and an ongoing Orientalist discourse, revealing how Eastern societies and former colonies are scapegoated in times of crisis.

Keywords: COVID-19, Pandemic, Orientalism, Colonial, China.

GİRİŞ

Bireysel ya da toplumsal varoluşun herhangi bir anında benliğin ortaya konulması, neredeyse her zaman kimlik denilen oluşumlar vasıtasıyla gerçekleştirilir. Peki kimliksiz bir dünyada yaşamak mümkün müdür? William Connolly (1995: 204-205), böyle bir ihtimalin varlığından bahsetse bile; bu durumda ben olanı tanımlamada büyük sorunlar çıkacağını, hatta başarıyla ilişkilendirilecek ya da başarısızlığı nedeniyle eleştirilecek bir ben/biz söz konusu olmayacağı için kimliği, insan varoluşunun vazgeçilmez bir parçası olarak görür. Kimliğin zorunluluğu beraberinde birtakım sorunları getirir. Sorun, sahip olduklarımızın ve olmadıklarımızın cisimleştiği yer olan kimliğimize bir ötekinin varlığının eşlik etmesinde temellenir. Öyle ki bu eşlik, kimliğin her yeniden yorumlanış süresince devam eder. Ben'in tanımı değişse, dönüşse ya da çeşitlense de ötekinin varlığına duyulan ihtiyaç değişmeden kalır. Bu ihtiyaç kendi kimliğimizin kötü ve akıldışı olarak görülen vasıflarını dışımızda cisimleştirme arzusunu karşıladığında *ikinci kötülük sorununu*³ doğurur (Connolly, 1995: 22). Öteki farkı imlemektedir. Nitekim kimlik kurma ve sağlamlaştırma mantığı farkı gerektirir. Ancak ikincil kötülük olarak adlandırılan şeydeki sorun, "...kimlikler üzerine doğruluk damgasını basma yönündeki çeşitli dürtülerin, farklılıkları ötekiliğe, ötekiliği de doğru kimlik görüntüsünü güvenceye almak için yaratılan günah keçilerine çevirme işlevi görmeleridir." (Connolly, 1995: 96).

Edward Said, bahsi geçen konuyu sömürgeci söylemin eleştirisi bağlamına yerleştirmektedir. Şarkiyatçı düşünce, sömürgeci söylemin tam anlamıyla gözlemlenebileceği alanlardan biridir. Bu düşünce, Doğu ve Batı arasında var olan ontolojik ve epistemolojik ayrımlar üzerinden işlemektedir (Said, 2013: 12). Ancak, söz konusu düşünce en az iki nedenden dolayı sorunludur. İlk olarak, Doğu-Batı ayrımı, Connolly'nin ötekileştirmenin mantığını açıkladığı gibi, Batı'nın kendi kimliğini inşa etme ve bu kimliği meşrulaştırma amacıyla bir kurgu olarak kullanılmaktadır. İkinci olarak, bu sorunla yakından ilişkili olan ikinci sorun, Batı'nın hayali bir Doğu'yu temsil etmesidir. Sorun, Doğu'nun yanlış bir şekilde temsil edilmesinden çok, temsil sisteminin kendisindedir (Said, 2013: 285-286). Temsiller tekrarlandığında, düşünsel, yazınsal ve kurumsal pratiklerin tamamını içeren bir söylem oluşmaktadır.

Said'in birer temsiller olarak gördüğü Şarkiyatçı söylem, günümüzde de çeşitli açılardan tekrar etmektedir. Çalışma COVID-19 pandemi sürecinde yaşanan kimi gelişmelerin bu durumun son örneklerinden biri olduğunu iddia etmektedir. Pandeminin sorumlusu olarak Çin'in gösterilmesi, varyantların adlandırılmasındaki coğrafi imalar, pandemi yönetiminde Doğu ve Asya ülkelerinin mücadele yöntemlerine yönelik eleştiriler, aşı çalışmalarında sadece belli ülkelerdeki aşılara yönelik

³ Connolly'e göre ikinci üzerinde etkisi bulunan birinci kötülük sorunu, Augustinus düşünce sisteminde Tanrıyı kötülük lekesinden kurtarmak adına, ilk insanın Tanrısal iradeye karşı itaatsizliğine yaptığı vurguya karşılık gelir (Connolly: 16-18).

onay ve güven ile Batı dışı ülkelerde görünür hale gelen sömürge mirasından kaynaklı sorunlar gibi söylem ve tutumlar bu çalışmada bir soruşturmaya tabi tutulan temel meselelerdir. Bu çalışma COVID-19 pandemisinin Doğu toplumlarına yönelik yaygın yanlış anlamaları ve önyargıları tetikleyen içerimlere sahip olduğunu göstermeyi ve bu içerimleri Şarkiyatçı düşünceyle ilişkilendirerek değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Sözü edilen önyargılar arasında, Doğu toplumların hijyenik olmayan, modern tıbbi bilgiye sahip olmayan, cahil, vahşi, fanatik, yabancı düşmanı, terörist eğilimli ve yoksul oldukları gibi sömürge kalıntılarına da rastlanabilecek kanılar yer almaktadır. İnceleme süreci teorik bir perspektife dayanmakta ve metodolojik olarak söylem analizini kullanılmaktadır.

1. ÖTEKİLEŞTİRME MANTIĞI OLARAK ŞARKİYATÇI DÜŞÜNCE VE EDWARD SAİD'İN ELEŞTİRİSİ

Ötekileştirme mantığı; kimliği kurmak, sağlamlaştırmak ve varlığını devam ettirmede gerekli özgüveni sağlamak için işler. Söz konusu mantık bireysel bir kimliğin olduğu kadar tahayyül edilebilecek en geniş grup kimliğinin sağ kalımının da ayrılmaz bir parçasıdır. Edward Said'in paradigma kurucu eser olarak değerlendirilebilecek (Bulut, 2012: 2) Şarkiyatçılık çalışması bu bağlamda düşünülebilir. Nitekim Said'e göre Şarkiyatçı düşüncenin bir problemi de Şark'a tarih dışı bir anlam yüklemek suretiyle onu Batı'nın ideal ötekisi olarak kurgulamasıdır (Said, 2016: 169). Şark'ın öteki olarak kurgulanması, Batı'yla olan farkın vurgulanmasını gerektirir. Turner da Şarkiyatçı söylemin bu özelliğine dikkat çekmektedir (Turner, 2003: 59). Batı'nın Doğu ile arasındaki fark, Doğu'yu kötü ve akıldışı vasıflarla ilişkilendirmek suretiyle tesis edilmiştir. Batı'nın kurucu miti (*mythomoteur*)⁴ olarak Doğu, durağan, duygusal ve akıldışı olarak özelleştirilmiştir (Callinicos, 2013: 395). Şark anlayışının yegâne işlevi, düalist bir düşüncenin ürünü olarak Batı'nın tanımlanmasına kurucu öteki vasfıyla payandalık etmek değildir. Böyle bir anlayış aynı zamanda Doğu'yu bilmenin bir yöntemidir (Callinicos, 2013: 395).

Said, Şarkiyatçı düşüncenin işlevlerine karşılık gelecek şekilde farklı tanımlamalar yapmıştır. Şarkiyatçılık, ilk olarak varlığını eskisi gibi sürdürmemekle birlikte öğretileri ve savlarıyla süregiden; Şark hakkında yazma, ders verme ya da araştırma yapma gibi akademik faaliyetlerdir. (Said, 2013: 12). Şarkiyatçılık bu tanımlamada akademik bir eyleme karşılık geldiğinden fark edilirliliği yüksektir. Bu nedenle Said, bu tarz bir Şarkiyatçılığı açık olarak tanımlamış ve Şark bilgisindeki neredeyse bütün değişikliğin burada yaşandığını belirtmiştir (Said, 2013: 218). Said, ikinci Şarkiyatçılık tanımlamasının, yukarıda değinildiği üzere, Doğu ile Batı arasında olduğu varsayılan ontolojik ve epistemolojik ayırmadan temellendiğini belirtir. İmgesel Şarkiyatçılık adını verdiği bu tanımlama, çalışmalarını müstakil olarak Şark'ı oluşturmamakla birlikte Şark'ı her ele alışlarında Doğu ile Batı arasında temel bir ayrımı varsayan şairleri, felsefecileri ya da siyaset kuramcılarını bir araya getirir (Said, 2013:12).

⁴ Kavramın çeşitli düşünürler tarafından farklı anlamlar vermek suretiyle kullanımı mevcuttur. Bununla birlikte Anthony Smith, ulusal kimliğe kaynaklık eden, onu bir amaç etrafında birleştiren ve gelecek nesillere aktarılacak inanç birlikteliğinin kurucu miti olarak tanımlar (Smith, 2002: 38-39). Şarkiyatçılık bağlamında Batı'nın Şark anlayışlarının da benzer özellikler sergilediği söylenebilir.

Akademik Şarkiyatçılık açık olarak tanımlanırken imgelemdeki Şarkiyatçılık gizli bir karakterdedir. Akademik Şarkiyatçılar dahil olmak üzere Şark hakkında konuşanların bilmeden, istemeden ya da fark etmeden de olsa bir ayırmadan hareket etmeleri bu tür Şarkiyatçı düşünceyi gizil bir karaktere büründürür (Çırakman, 2002: 183).

Said, diğer ikisine göre daha tarihsel ve daha somut olarak nitelendirdiği üçüncü bir Şarkiyatçılık tanımı yapar. On sekizinci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu tür, Şark'ı egemenliği altına alarak onu yeniden yapılandırmak ve bu yolla üzerinde kurduğu iktidarı meşrulaştırmak için oluşturulan kurumsal yapı ve içerikler bütünü olarak tanımlanır. Said asıl olarak bu son Şarkiyatçılık tanımlamasıyla hesaplaşmakla birlikte tanımladığı üç tür arasında akışlar olduğunu, bu nedenle kesin bir şekilde ayırtılamayacağını belirtir (Said, 2013: 13). Nitekim Said eleştirel odağına aldığı on sekizinci yüzyıl sonu Şarkiyatçılığının köklerini, imgelemdeki Şarkiyatçılıkla ilişkilendirerek daha önceki bir zaman diliminde arar. Barthelemy d'Haerblot'un "Doğu Kitaplığı" eseri, kozmolojik kapsamı, sistematik ve akli bir Doğu tasavvuruna dayanması nedeniyle modern Şarkiyatçılığa kaynaklık eder (Clifford, 2007: 137). Doğu Kitaplığı'nda modern Şarkiyatçılığın yaptığı keşif üstünlük duygusudur. Said, bu üstünlük duygusunun "...Şark'ı kuşatma ve Şark'ı Şarklılaştırma..." gücünün ve cesaretinin keşfi olduğunu belirtir (Said, 2013: 74).

Modern Şarkiyatçılığın yol açtığı sorunlar, her ne kadar birbirleriyle ilintili olsalar bile, bir tabiiyet ilişkisi yaratması nedeniyle politik; bir üstün görme biçimi olması nedeniyle kültür(merkezcilik) ve bir tanımlama/bilme çabasını içermesi nedeniyle epistemolojik olarak tanımlanabilir. "Dolayısıyla, Şarkiyatçılıkta ortaya çıkan Şark, Şark'ı Batı bilgisine, Batı bilincine, sonra da Batı egemenliğine taşıyan bir güçler öbeği bütünü tarafından şekillendirilmiş bir temsil biçimleri dizgesidir." (Said, 2013: 215). Başka bir ifadeyle Şarkiyatçı düşüncenin eleştirilmesi gereken çeşitli meseleleri olmakla birlikte, bu meselelerin ortak bir şekilde barındırdığı sorunun temsil meselesi olduğu söylenebilir. Said'e göre temsiller çoğu zaman tarihsel, düşünsel ya da ekonomik bağlama dayanan bir amaçla birlikte işler. Doğu'nun Batı tarafından temsil edilmesi de bu durumun bir istisnası değildir. Şarkiyatçı önce nesnesinden farklılaşır, sonra onun bilgisini üretir ve mutlaklaştırır, sonunda temsilin gerektirdiği amacı bilgiye yükleyerek onu yeniden üretir (Said, 2013: 286).⁵

Temsili bu kadar önemli kılan husus söylemi üretmesidir. Öncelikle temsiller söz konusu olduğunda metin (*text*) önemli bir araçtır ve Şarkiyatçı düşünce geniş bir metinselliğe dayanır. Said'e göre temsilin yoğun bir şekilde yer edindiği metinler, temsil ettiklerini iddia ettikleri gerçekliği bir amaca dayanması nedeniyle kendileri de oluşturabilirler. Oluşturulmuş olan bilgi ya da gerçeklik zamanla bir geleneği ya da söylemi üretirler (Said, 2013: 104). Gelinek nokta Şark'ı çeşitli kurumlar ve pratiklerle egemenliği altına alma niyetindeki modern Şarkiyatçılığın nasıl ele alınması gerektiğinin

⁵ Akademik çevrelerce Said ile birlikte postkolonyal söylemin kurucularından kabul edilen Spivak'ın, temsilin anlamı üzerine yaptığı çıkarımlar dikkat çekicidir. Spivak'a göre "Politikadaki gibi 'adına konuşma' anlamında temsil [representation] ile sanat ya da felsefede olduğu gibi, 'yeniden-takdim' anlamıyla temsil [re-presentation]." (Spivak, 2016: 26-27). Şarkiyatçı düşüncede Şark'a yönelik bilginin bir amaç bağlamında yeniden üretimi, yeniden takdim meselesini dikkate almayı gerektirir. Bu husus bir sonraki başlıkta irdelenecektir.

imkanlarını verir. Said'e göre "Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün Şark'ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini -hatta üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistemli disiplinin anlaşılması olanaksızdır." (Said, 2013: 13).

Said, Şarkiyatçı düşünceyi söylemsel olarak ele alırken Antonio Gramsci ve Michel Foucault'dan faydalanır. Gramsci'nin "hegemonya" kavramsallaştırması Şarkiyatçı imgelemi anlama imkanını sunar. Gramsci, "Hapishane Defterleri"nde aydınların oluşumu üzerine tartışırken üst yapıyı "sivil toplum" ve "politik toplum" olmak üzere iki katmanlı düşünür. Özel örgütlenmeler bütünü olarak sivil toplum, egemen grubun tüm toplum üzerinde tesis ettiği hegemonyanın alanı; politik toplum ise kendini devlet ya da hukuksal hükümette dışa vuran buyurmanın alanıdır. Aydınlar,⁶ hem egemen grubun toplumsal yaşama verdiği yönelimin, yani kültürün, içselleştirilmesi yoluyla rızanın sağlanmasında, hem de rızaya direniş gösterilmesi halinde politik aygıtın kullanılmasında iş gören memurlardır (Gramsci, 1986: 318-319) Said'in Gramscici hegemonya kavramına başvurması Şarkiyatçı üstünlük imgesini açıklama imkânı verdiği gibi bu imgeyi nerede arayacağını (Batılı şair, edebiyatçı, filozof ya da sömürge valisi gibi) olanaklarını da verir. Böylece hem Şarkiyatçı düşüncedeki kimliksel ayırım (ben ve öteki); hem de hiyerarşik olarak altta konumlanan Şark'ın yönetilebilir hale gelişi gösterilmiştir (Said, 2013: 16-17).

Ancak Said, bu kimliksel ayırımın zaman dışı bir anlama, değişmeyen bir öze, sahip olduğunu vurgulamak için Foucault'un Bilgi/iktidar nosyonundan faydalanır (Keyman, 2002: 26). Foucault, bilgi formlarıyla iktidar formları arasında bir ilişki olduğunu; hatta bilgiyi oluşturan öznenin modernitenin iddia ettiği gibi özerk olmayıp bir ürün olduğunu dile getirir (Kömeçoğlu, 2002: 40). Foucault'un tespitleri Batı düşüncesinin kimi unsurlarına yönelen eleştiridir. Bu bağlamda Said, Foucault'un bilgi arkeolojisinden faydalanırken sadece Şark'ın nasıl özelleştirildiğini göstermekle kalmamıştır. Aynı zamanda Şarkiyatçı episteme üzerinden bir modernite eleştirisi de yapmıştır. Bu nedenle özellikle modernitede cisimleşen Batı düşüncesinin kimi unsurlarına bakmak, COVID-19 sürecinde yaşanan adlandırma karmaşasının ve Çin aşısına getirilen önsel güvensizliğin Şarkiyatçı düşünceyle nasıl ilişkilendirilebileceğini anlamak için gereklidir.

2. BATI DÜŞÜNCESİNDE ŞARKİYATÇI EPİSTEMEYE İMKÂN TANIYAN

UNSURLAR

Said'in Şarkiyatçı düşünceye yaptığı eleştirilerin birden çok yönü olsa da bu eleştirilerin hepsinin temsil meselesinde düğümlendiği belirtilmişti. Şark'ın temsili, Batılı ile Doğulu arasındaki ayırımın mutlaklaştırıldığı, hiyerarşikleştirildiği; Batılı öznenin Doğulu nesnesinden elde ettiği Şarkiyatçı episteme vasıtasıyla gerçekleşir. Şarkiyatçı episteme, Batı düşünce sisteminin kimisi antikiteden beri

⁶ Gramsci, özsel toplumsal gruplarla (Burjuva ve proletarya gibi) birlikte var olan, o grupların türdeşliğini ve bilincini verecek aydınları organik (Gramsci, 1986: 309); her zamanki aydın olarak nitelediği edebiyatçı, filozof ve sanatçıyı geleneksel ve sinai çalışmayla bağlı teknik eğitim almış olanı da yeni aydın olarak tanımlar (Gramsci: 315). Bununla birlikte Gramsci, kırsal ve kentsel aydın ayırımı da yapmaktadır. Kentsel aydın sanayileşmenin ürünüdür; kırsal aydın köylü ve küçük-burjuva yığınlarına bağlıdır ve bu yığınları gerek yerel gerek merkezi hükümete bağlamada işlev görür (Gramsci: 320-321).

devam eden kimisi de modern dönemde (yeniden) şekillenmiş birtakım özelliklerini yansıtır. İkili karşıtlılar şeklinde dışa vuran düalist bir mantık, bu mantığın bir yansıması olan özerk ve bilen öznenin nesnesinden ayrılması, yine bu mantığa ruhunu veren özcülük ve evrensellik bu özellikler arasında sayılabilir.

İkili karşıtlıklar üzerine kurulu olan düalist düşünce, Batı felsefesinin tarih boyunca sergilediği bir özelliği olup “varlık-oluş, hakikat-yanılsama, idealar-gölgeler dünyası, madde-form, bu dünya-öte dünya, özne-nesne, öz-görünüş, olgu-değer, nesnellik-öznelik benzeri bütün karşıtlıklar bu düşünce tarzının... göstergeleri sayılabilir” (Küçükalp ve Cevizci, 2010: 21). Şarkiyatçı düşüncedeki Batı-Doğu ayrımı da benzer özellikler sergiler. Düalist bir mantıkla ilişkilendirilebilecek iki husus Şarkiyatçılık bağlamında dikkate alınmalıdır. Öncelikle düalizm gerçekliğin karşıtlıklar sergileyecek şekilde iki varlık alanına ait olduğunu iddia eder (Küçükalp ve Cevizci, 2010: 144). Hakikati böyle bir ikili varlık alanında aramak, bu alanlardan birine değer atfetmeyi, diğerini de değerden düşürmeyi beraberinde getirir. Hatta Küçükalp’e göre bu alanlar hiçbir zaman eşdeğer karşılıklı olmamakla kalmaz; ikinci unsura birincinin meşrulaştırılmasına payandalık etmek dışında bir fonksiyon yüklenmez. Şarkiyatçı düşüncedeki Batı-Doğu ayrımı da bu türden bir ayrıma karşılık gelir (Küçükalp, 2003: 272).

Düalist mantığın modern dönemde insan özneye yüklediği konum dikkate alınması gereken ikinci husustur. Modern dönemin ve bu bağlamda Aydınlanma düşüncesinin önemli bir özelliği olan hümanizm insana merkezi bir konum atfeder ve her şeyi insandan hareketle tanımlar (Karatoprak, 2017: 174). Hümanist düşünce, insanı merkeze almanın bir gereği olarak bireyi temsil eden kavramlara gerçeklik atfeder (Gayrhan, 2019: 104). İnceleme alanını oluşturan nesne ve bilgisine yönelik kavramlara da bilen, egemen ve özerk olan insan özneye ilişkisi nedeniyle gerçeklik atfedilir. Said bu sorunu şu şekilde dile getirmektedir.

Öyleyse, felsefe açısından bakıldığında, en genel haliyle Şarkiyatçılık dediğim dil, düşünce, tasavvur türü köktenci bir gerçekçilik* biçimidir... Şarkiyatçılığı benimsemiş herkes, hakkında konuştuğu ya da düşündüğü şeyi bir sözcük ya da ifadeyle gösterecek, adlandıracak, imleyecek, sabitleyecek ve böylece bu sözcüğünde ya gerçeklik kazandığı ya da zaten gerçekliğin ta kendisi olduğu düşünülecektir (Said, 2013: 82).

Böylece modern dönemde insan bilen bir özne olarak nesnesinden ayrılır. Descartes’in metodolojik şüphecilikle beslenen soyut akıl anlayışı, gelenekle ilişkili epistemolojik unsurları reddederek zaman ve koşuldan bağımsız bilgiye ulaşılacağını öngörür (Gayrhan, 2021: 18). Modern dönemle birlikte yaşanan özne-nesne düalist ayrımı rasyonalist felsefeyle sınırlı değildir. Aynı düalist ayrım ampirist felsefe için de geçerlidir. Bu iki gelenek arasındaki fark rasyonalist felsefede akla verilen önceliğin ampirist felsefe de dış dünyadan gelen duyuumlara verilmesidir (Küçükalp, Cevizci, 2010: 146). Şarkiyatçı episteme açısından bu tarz bir düalist mantığın sonucu, Doğu’nun Batılı özerk özne tarafından bilinmesi gereken bir nesneye indirgenmesidir. Nitekim Said, Anquetil-Duperron’un faaliyetlerini Şark’ı Batı bilgisinin bir alanı haline getirmekle ilişkilendirerek (Said, 2013: 87) Şark’ın

* “Burada gerçekçilik, kavramların gerçek bir varlık ya da töz olduğunu savunan felsefi doktrin. (ç.n.)”

Batı tarafından nesneleştirilmesinin bir örneğini verir.

Öznenin nesne karşısında bağımsız konumlandırıldığı ve gerçekliğin ikili karşıtlıklar şeklinde var olduğu düalist düşüncenin işleyişi, özcü bir varlık felsefesini gerektirir. Batı düşüncesinin önemli bir özelliği olan özcülük, incelemenin konusu olan nesnenin oluşu ya da değişen görünüşü yerine, onu her ne ise o yapan ve değişmeyen özelliklerine odaklanır (Küçükalp, Cevizci, 2010: 20). Özcülüğün özne nesne düalizmiyle ilişkisi, akılı insanı her ne ise o yapan öz olduğu düşüncesinde açığa çıkar. Platon ve Aristo düşüncesinde akıl, insanı hayvandan ayıran bir çok yetisi olmasına rağmen ona özsel özelliğini kazandıran şeydir (Cevizci, 1999: 662). Bu nokta, Said'in de Şarkiyatçılığı eleştirirken başvurduğu, postyapısalcı düşüncenin özellikle üzerinde durduğu meseledir. Çünkü özcülük yalnızca klasik düşüncenin bir özelliği olmayıp modern dönemde de kendine yer bulmuştur. Nihayetinde bir özden bahsetmek "...her şeyi kendisinden hareketle açıklayacağımız bir hakikat iddiasını..." (Gayırhan, 2019:51) beraberinde getirir.

Bu bağlamda modern Batı düşüncesinde özcülüğün bir boyutu, yukarıda gösterildiği üzere, akıl unsurunu da içerecek şekilde bilen öznedemellenir. Said, bu özcülüğün Şarkiyatçı düşüncedeki yansımada "...Batılılar (belli bir sıra izlenmeksizin) akılcı, barışçı, özgürlükçü, mantıklıdır, gerçek değerlere sahiptirler, doğal vehimlerden uzak durabilirler..." (Said, 2013: 58) gibi vasıflarla ilişkilendirildiğini belirtir. Şarklılar ise Batı'nın kendine mal ettiği bu iyi değerlerden uzaktır. Said'e göre Şarkiyatçılıktaki Şarklı imgesi tuhaf, farklı, egzotik ve duygusaldır. Üstelik bu tür tanımlamalar herhangi bir zaman kipiyle işaretlenmeyerek belirsiz bir öncesizlik-sonrasızlık, başka bir ifadeyle bir öz, olarak sunulur. Şarkiyatçı Şarklıyı bahsedilen vasıflarla ilişkilendirmekle yetmez. O'nu her anması gerektiğinde aralarındaki hiyerarşik konumu hem göstermek hem de yeniden onaylamak için açık ya da örtük bir biçimde Batılıyı da dillendirir (Said, 2013: 81). Modern Batı düşüncesinin, özellikle Aydınlanma felsefesinin, akla verdiği önem dikkate alındığında Said'in gösterdiği özcü imgelerin bir tarafı bilen ve eyleyen bir özne konumuna yükseltirken öteki tarafı inceleme nesnesine indirmediği görülecektir.

Şarkiyatçı düşüncede Şarklıya özne-nesne düalizmi üzerinden bahsedilen öz, modern epistememin mutlak ve evrenselci karakterinde bir kez daha dışa vurur. Klasik ya da akılcı modernite, din ve gelenek gibi kültürel yanıltıcılardan arındırılmış akılla elde edilecek bilginin, evrensel bir karaktere sahip olacağı gibi toplumsal ilerlemeyi de mümkün kılacağını iddia eder (Gayırhan, 2021: 20-21). Bu iddia, Şarkiyatçı düşünce bağlamında Batılıyı, Şarklının incelenmesi gereken bir nesne konumuna itilmesi nedeniyle, toplumsal ilerlemeyi gerçekleştirecek güç olarak karşımıza çıkarır. Başka bir ifadeyle Batılı, bilen özne olduğu gibi aynı zamanda fail bir öznedir. Nitekim Leela Gandhi'nin gösterdiği üzere hümanist düşünce, bir yanıyla Aydınlanma felsefesinde doruğuna ulaşacak şekilde bilgi teorisiyle ilişkiliyken bir yanıyla da 16. yüzyıl İtalya'sında başlayan ve giderek beşerî bilimlere dönüşen bir kültürel ve eğitsel programla ilişkilidir (Gandhi, 1998: 28).

Böylece Şarklı hem bilinmesi hem de sömürgeci müdahaleyle din ve geleneğin payandasından kurtarılarak ilerleme sürecine dahil edilmesi gereken bir durağanlık biçimi olarak resmedilir. Nitekim

Said, Marx'ın Sömürge Hindistan'ındaki İngiliz gaddarlığını devrimci süreci başlatma olasılığından dolayı olumlamasını bu bağlamda değerlendirir (Said, 2013: 164-165). Benzer düşünce liberal bakış için de geçerlidir. Liberaller, modernleşme sürecine dahil olan Avrupa-dışı dünyanın irrasyonel ve gerici özellikleri, ki bunlar genel anlamda kültüre atıfta bulunur, terk etmesiyle ilerleme sürecini başlatacakları düşüncesindedir (Chatterjee, 1996: 32). Said bu ifadelerde Batı'ya ontolojik ya da epistemolojik üstünlük atfeden kültür merkezci bir düşüncenin, Avrupamerkezciliğin, izlerini bulur. Şarkiyatçılık eserinin üzerinde durduğu sorunlardan biri de Şarklı toplumların değerlerinin aşıldığı yönündeki evrenselci iddiaların bu tarz bir kültür merkezlikle olan ilişkisini göstermektir (Said, 2016: 80).

Gelinen noktada Said, Şarkiyatçılığı neden söylemsel olarak eleştirmek zorunda olduğumuz tespitinin felsefi-epistemolojik arka planını ortaya koyar. Said'in çalışmalarından faydalandığını belirttiği Foucault'ya göre söylemsel pratikler, bir takım kavram ve teoriler oluşturmak suretiyle bilgi eksenine; söylemsel olmayan pratikler ise belirli kurallar dahilinde işleyen iktidar eksenine karşılık gelir. Bilgi ve iktidarın ilişkili hale gelmesi bir hakikat üretmesi nedeniyle sorunsallaştırılır. Böylece bilgi oluşturulurken ve toplumsal dolaşıma sokulurken iktidarla; iktidar da meşruiyetini bilimsellik üzerinden tesis etmek için bilimle birlikte işler. Bu eleştiri yalnızca bilgi kategorisini sorunsallaştırmakla kalmaz. Aynı zamanda bilen öznenin de bir öze sahip olmak yerine belirli söylem ve pratikler yoluyla kurulduğunu da iddia eder. Eleştiri, bilgi-iktidar ilişkisini serimlerken bilgi eksenini için arkeolojik, iktidar eksenini için soykütük yöntemini kullanır (Gayırhan, 2019: 74-75). Said, Şarkiyatçılığı söylemsel olarak incelerken Foucault'dan ayrılır. Said, bir söylemin ortaya çıkmasında ya da işleminde tekil yazarların da önemli işlevlerinin olacağını düşünür ve Şarkiyatçılık incelemesini bu düşünce üzerine temellendirir (Said, 2013: 33). Said'in tekil yazarların söylem üretimindeki rolü üzerine yaptığı vurgu, bir söylem oluşturmamakla birlikte eski bir söylemin yeniden tezahürüne imkân oluşturması nedeniyle tekil bir olgunun söylemsel olarak incelenmesine de imkân sunar.

3. COVID-19 PANDEMİSİ, SÖYLEM VE ŞARKİYATÇILIK

Adlandırma, salt epistemolojik bir motivasyonla herhangi bir olguyu kavramsallaştırmaya yönelse bile süreç içerisinde çeşitli anlam kaymalarına neden olabilecek şekilde, iktidar ilişkilerinin nesnesi haline gelebilir. Bu durum sosyo-politik boyutları ilk bakışta göz ardı edilebilecek tıbbi meselelerde de geçerlidir. Yirminci yüzyılın en büyük salgını olarak değerlendirilen 'İspanyol Gribi' adlandırması bu kapsamda düşünülebilir. Birinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde etkin olan ve tahminlere göre 50 milyon insanın ölümüne yol açan hastalık, savaşan taraflar politik güçlerine etki edeceği düşüncesiyle sansür uygularken tarafsız olması nedeniyle aynı politik kaygıyı gütmeyeceği için sansür uygulamaya yolunu tercih etmeyen İspanya basınında çokça yer edinmesi sonucu bu ismi almıştır (Artvinli, 2020:52-54). Halbuki otoriteler hastalığın ilk önce ABD'nin Kansas Eyaleti'nde bulunan askeri üslerde görüldüğü düşüncesindedir. Dolayısıyla tarih, virüsün kendisinden daha bulaşıcı olan yaygın marjinalleştirme, suçlama ve damgalamada kendini tekrar eder. Tıpkı 1900'lerin başında Tifo'nun yoksulluk ve pislik amblemi olarak kullanılması ve gecekondular mahallelerinde yaşayanların,

işçilerin ve göçmenlerin günah keçisi olarak ilan edilmesi gibi (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 102-103). COVID-19 hastalığının adlandırılma sürecinde de karşılaşılan kimi tutumlar da motivasyonunu açık ya da gizil Şarkiyatçı düşünceden alan politik bir boyutu yansıtmıştır.

3.1. Bir Temsil Biçimi Olarak Adlandırma

Bilim çok uzun yıllar önce hastalığa neden olan patojenlerin, tipolojilerden bağımsız olarak gelişmek için sadece bir insan vücuduna ihtiyaç duyduğunu anlamamız için gerekli bilgileri sağlamıştır (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 105). Buna karşın pandemiler, Belinda Kong'un (2019: 368) iddia ettiği gibi doğal bir fenomenin tarafsız tanımından ziyade, yeni bin yılda sayısız biyo-iktidar biçimini yeniden üreten katmanlı iktidar tarihlerinin ürünü olan bir dizi söylemsel ilişki şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Pandemi söylemi, yalnızca salgın hastalıkların ulusal ve uluslararası halk sağlığı yönetişimine değil, aynı zamanda enfeksiyon ve bedenler, temas ve sınırlar, küreselleşme ve ötekilik gibi kültürel tahayyüllere de nüfuz ederek çağdaş yaşamın birçok alanını kat etmektedir.

Politik olarak, pandemik acil durum çerçevesi, biyogüvenlik adı altında egemen ve otoriter güç uygulamalarına meşruiyet kazandırmaya yardımcı olur. Sosyal ve kültürel olarak, korku uyandıran gezegensel bulaşma iması, örneğin 2003 SARS salgınının ardından Çin'e ve Çinli bedenlere karşı biyolojik Şarkiyatçılıkta yeniden canlanmada örneklenen, ırksal ötekileştirmenin tarihsel biçimlerini sağlamlaştırmaya ve yoğunlaştırmaya çalışmaktadır (Kong, 2019: 369; Kim, 2022: 11-13). COVID-19 hastalığı ve varyantların adlandırılması sürecinde yapılan tartışmalarla ve Doğunun hastalıkla ilişkilendirilmesiyle birlikte Şarkiyatçılığın hala canlı ve diri olduğuna dair derin yansımanın, bilginin politik üretimine yardımcı olduğu ve halkın "Şarklı/Doğulu"ya bakışını etkilediği gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu süreçte Çin, siyasi olarak yetersiz bir "öteki" örneğini oluşturmaya devam etmiştir.

Salgının sözde kaynağı olan ıslak pazarlar, Asya'nın Şarkiyatçı görünümünü daha geniş bir şekilde simgeleyen egzotik, batıl inançlı ve ilkel yaşam biçimini ifade etmektedir (Scauso ve diğerleri, 2020: 87). COVID-19 nedeni olarak vurgulanan ıslak pazarlar, sağlıksız bedenler ve kötü beslenme gibi söylemler COVID-19 adlandırması ve suçlamaları için zemin hazırlamıştır. Bu suçlamalar Donald Trump'ın virüsü ABD kıyılarına getirmekle Çin'i açıkça suçlamasının önünü açmıştır. Böylece COVID-19, ABD'deki "Çin virüsü", "Kung-gribi" gibi belirli kültürel, ırksal ve etnik anlamlarla tanımlanmıştır (Kim, 2022: 11-15). Örneğin 13 Mart ile 15 Eylül 2020 arasındaki dönemde Trump, bu ötekileştirici söylemleri kamuoyunda en yoğun şekilde kullanmıştır⁷. Çin virüsü, Çin vebası, Wuhan virüsü, Kung gribi ve Çin gribi gibi ifadeler 319 kez kullanılmıştır (Kurilla, 2021: 8). Bu ifadeler bilinçli ya da bilinçsiz olsun sistematik ayrımcılığın altını çizmektedir. Dahası kolonyal modellerin önceden sömürgeleştirilmiş insanları ve yerleri sistematik olarak dezavantajlı duruma getirmedeki sonuçlarını da birçok karmaşık şekilde varlığını sürdürdüğünü de göstermektedir. Son otuz yılda daha eşitsiz hale gelen

⁷ Hatta Trump, COVID-19 yerine Çin virüsünü kullanmasının ırkçı olduğuna yönelik eleştirilere cevap olarak bunun ırkçı olmadığını ve bunu kullanmaya devam edeceğini belirtmiştir. Ona göre Çin virüsü en uygun adlandırma çünkü bu virüs Çin'den gelmektedir (Rogers, Jakes ve Swanson, 2021).

dünyada, çok uluslu şirketler çok kuralsız bir küresel ekonomide gelişmekte ve günümüzde milyonlarca insan acı çekip ölümlerine bile, birçok aşırı zengin insan pandemi sırasında daha da zengin hale gelmektedir (Bump vd. 2021: 2-3). Böylece COVID-19 sürecinde de sömürgeci mantıklar Asya ile ilgili baskın söylemleri yönlendirmeye devam edebilmiştir. Bu mantıklar varyantların adlandırılmalarında da kendini göstermektedir.

Varyantların ilk konumları tarafından yaratıldığı ve yayıldığı iması, seyahat yasakları ve bu ülkeler ve halklarına yönelik olumsuz algılar yoluyla siyasi tepkiler yaratmıştır (Abdool Karim, De Oliveira ve Loots, 2021: 1214). Bu ima ve adlandırmaların özellikle Şarkiyatçı düşüncede Doğu'yu tanımlamak için kullanılan kavramlarla ilişkili olması Doğu'nun hastalıkla ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Pandemilerin genellikle belirli bir ırktan veya etnik kökenden kaynaklanan hastalıklar olarak etiketlenmesinin (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020: 102-103) son örneği COVID-19 pandemisi ve varyantlarının adlandırılmasıyla daha aleni hale gelmiştir. Halbuki pandemilerde her bir varyantın sıfır hastasının (indeks vakasının) o ülkede mukim veya ziyaretçi olup olmadığı bilinmemektedir. Buna rağmen COVID-19 pandemisi ve varyantlarının adlandırılmasında belli coğrafi bölgeler kullanılmıştır. Yani aslında virüsün asemptomatik doğası nedeniyle bireyler, potansiyel taşıyıcıları sözde tanımlamak için sağlıkla ilgili olmayan diğer özelliklere yönelmiştir (Roberto, Johnson ve Rauhaus, 2020: 369).

Örneğin Aralık 2020'de COVID-19'un üç yeni kaynağı belirlenmiştir. Her ne kadar Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sonradan bu adlandırmanın uygun olmayacağını belirtse de başta VOC- 202012/01 (B.1.1.7, 501Y.V1, 20I) ilk olarak Birleşik Krallıkta tanımlandığı için İngiltere, 501Y.V2 (B.1.351, 20H) ilk olarak Güney Afrikalı araştırmacılar tarafından tanımlandığı için Güney Afrika ve P.1 (501Y.V3, 20J) ilk olarak Japonya'da ve Brezilyalı araştırmacılar tarafından tanımlandığı için Brezilya varyantları olarak tanımlanmıştır (Abdool Karim, De Oliveira ve Loots, 2021: 1214). Varyantlar yaygın olarak ilk tanımlandıkları ülke tarafından anılmıştır. Çin'i suçlamak ve damgalamak için kullanılan "Çin" virüsü teriminin gösterdiği gibi, varyantları ayırt etmek için coğrafi bölgelerin kullanılması ayrışmayı derinleştirmektedir.

Burada kullanılan terminoloji ile Şarkiyatçı düşüncede kullanılan terminolojinin benzerliği dikkat çekicidir. Egzotik hayvanlar, sıra dışı yaşam biçimleri, ıslak pazarlar, sarı tehlike vb. tanımlamalar COVID-19 için kullanılan ve Şarkiyatçı terminolojiyi ima eden önemli örneklerdir. Böylece Pandemilerdeki ötekileştirme söyleminin tarihsel kanıtları⁸ (Kong, 2019: 378-384; Ristić ve Marinković, 2022: 2-3; Zimmer, 2020) COVID-19 pandemisinde de bizi yeni olmayan ve yeniden üretilen bir ötekileştirici ve Şarkiyatçı söylemle karşı karşıya getirmektedir.

Amerikan haber sitesi Vox'un Youtube'ta yayınladığı video Şarkiyatçı düşüncenin en çarpıcı

⁸ Katolik Kilisesi'nin Yahudileri suyu zehirlemek ve hastalığı yaymakla suçladığı on üçüncü yüzyılın Hıyarcıklı Vebası, etkilenenlerin genellikle "günahkarlar" olarak kabul edildiği "geleneksel olarak damgalanma, nefret ve marjinalleşme hastalığı" olan cüzzam (Banerjee, Kallivayalil ve Rao, 2020), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki İrlandalı yoksul göçmenlerin taşıyıcısı olarak damgalandıkları Kolera, "Yahudi hastalığı" olarak adlandırılan Tüberküloz; on beşinci yüzyılda İngilizler tarafından "Fransız çiçeği" Fransızlar tarafından da "morbus Germanicus" olarak adlandırılan frengi (Li ve Nicholson, 2021, s. 4-6) en bilindik örneklerdendir.

örneklerindedir. Video COVID-19'un çıkış noktasını Wuhan'daki canlı hayvan pazarı olarak göstermektedir. İddiasını oldukça etkileyici görseller ve örneklerle sürdüren video, salgınların neredeyse tamamının hayvanlardan bulaştığı bilgisine güçlü bir atıfta bulunmaktadır. Buna göre gripler kuşlardan veya domuzlardan, HIV şempanzelerden, Ebola yarasadan ve COVID-19 da yarasadan Pangoline pangolinden de insana bulaşmıştır. Bu bulaşın gerçekleşmesinin her ne kadar zor olduğu vurgulansa da Wuhan gibi çok çeşitli egzotik hayvanın var olduğu ıslak bir pazarda bulaşın gerçekleşmesinin çok kolay olabileceği iddia edilmektedir (Vox, 2020). Vox'un haritadan Wuhan pazarını görüntüleyen çarpıcı görüntüleri Şarkiyatçı söylemin önemli araçlarından olduğu gibi yabancı karşıtı ve ırkçı tutumları tetiklemiştir.⁹

Günümüzde dünyanın pek çok yerinde birçok ekonomik ve sosyal modelin kökleri sömürgeci geçmişe dayanmaktadır. Küresel Güney'de uzun süredir devam eden eşitsizlikler, pandeminin etkisini ve ona verilecek tepkileri şekillendirmektedir (Anderson ve diğerleri, 2021). Tepkiler öncelikle Asya kökenli insanlara yönelmiştir. Modern kolonyal ve bilimsel anlayışta Asyalılara atfen kullanılan sarı tehlike kavramı ırkçı bir saldırı olarak tekrar gündeme gelmiştir. Sarı tehlike kavramındaki sarılık, yalnızca Batı'nın hegemonik beyazlığı ve uygarlık kimliğiyle ilişkili olarak anlam ve alt konumsallık kazanan uygar ötekinin (Doğu veya Uzak Doğu) daha geniş Şarkiyatçı inşalarını besleyen ırksallaştırılmış bir bileşen olarak düşünülmelidir (Miyake, 2021: 488). COVID-19'un en baştan hem Donald Trump gibi muhafazakâr devlet liderleri hem de Nature¹⁰ gibi dünyanın önde gelen bilim dergileri dahil olmak üzere ana akım medya söylemi tarafından 'Çin' virüsü olarak etiketlenmesi tiksinti veya panik rezervuarlarından kaynaklanan ve Sarı tehlike ile ilgili tarihsel olarak köklü korkularla yankılanan damgalamayı tekrar gün yüzüne çıkarmıştır.

Sarı tehlike, egzotik yaşam tarzı, ilginç yemek alışkanlığı ve bunun gibi Şarkiyatçı temsiller Batı'daki veya Batı dışındaki Asyalıların ırksallaştırılmasına, ötekileştirilmesine ve değerler anlamında geri kalmışlıklarına atıfta bulunan hegemonik cihazlardır. COVID-19 pandemisinin Batılı reaksiyonları genel anlamda sömürgeci, Şarkiyatçı ve ötekileştirici tarihsel pratiklerinin bir tezahürü niteliğinde olmuştur. Sonuç olarak bu süreçte Meinhof (2020) ve Bogen (2023: 31) çalışmalarının da ortaya koyduğu gibi üç temel tutum dikkati çekmiştir; birincisi salgından Çin'in kültürel özelliklerini sorumlu tutan sinofobik ırkçılık, ikincisi liberal ülkeler ile otoriter "öteki" arasında sınır koyan ve salgını otoriter rejimlerin başarısızlığının bir belirtisi olarak yorumlayan yeni Şarkiyatçılık ve üçüncüsü bir sağlık kriziyle başa çıkabilen "modern" ülkelerin aksine, "geri kalmış öteki"nin sağlık sistemleri arasında bir

⁹ Söz konusu iddia Çin'e de yöneltilmiştir. Çin COVID-19 pandemi sürecinde Afrikalılara ayrımcılık yapmakla suçlanmıştır (Doğru, 2020). Ancak bu noktada bir hususun altı çizilmelidir. Şarkiyatçılık eleştirisinin yöneldiği temsil sistemleri, Çalışmanın başında da belirtildiği üzere, Batı'ya doğu karşısında ontolojik ve epistemolojik üstünlük veren Avrupamerkezcilik eleştirisiyle ilişkilidir. Avrupamerkezciliğin eleştirisini yapan (post)kolonyal söylem analistleri, maddi/yapısal unsurları ihmal etmekle suçlanır. Suçlamayı yönelten materyalist isimler Avrupamerkezciliğin kapitalizm hesaba katılmaksızın anlaşılacağı iddiasındadır. Bkz. (Dirlik, 2006: 169-200; Dirlik, 2010).

¹⁰ Önceki yayınlarında Çin virüsü ya da Wuhan virüsü adlandırmalarını kullanan Nature "Stop the coronavirus stigma now" başlığı altında bir özür makalesi yayınlamıştır: "DSÖ yeni koronavirüsün COVID-19 olarak adlandırılacağını duyurduğunda, hastalığa isim vermenin yanı sıra, Nature da dahil olmak üzere haberlerinde virüsü Wuhan ve Çin ile yanlışlıkla ilişkilendirenlere dolaylı olarak bir hatırlatma gönderiyordu. Bunu yapmamız, sorumluluk aldığımız ve özür dilediğimiz bir hataydı" (Nature, 2020).

sınır oluşturan kolonyal zamansallık.

COVID-19 pandemisi, sömürgeciliğin mirasının canlı olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Eski sömürgelerin sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yönlerinin modern güçler tarafından günümüz kontrolünün hala gerçekleştiği görülmektedir. COVID-19'a dair ilk bilgiler geldiğinde ve DSÖ tarafından uyarılar yapıldığında söz konusu ülkeler, özellikle İngiltere, bu uyarıların son derece iyi gelişmiş halk sağlığı sistemleri için geçerli olmadığını vurgulamışlardır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler bu tehlike için kaygı duymalıydılar. Halbuki Afrika ve Asya ülkeleri Ebola ve SARS gibi bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda deneyime sahiplerdi (Dörrenbacher ve diğerleri, 2021: 157-159). Kolonyal mirasın etkileri burada görünür hale gelmiştir. Bu ülkelerin deneyimlerinden faydalanmak, sömürgeci devletlerin eski sömürgeleri ile iş birliği halinde COVID-19 mücadelesi vermek Batı için tercih edilen bir yöntem olmaktan uzak kalmıştır. Dahası eski sömürgelerin halen sömüren ülkelerin etkisinden kurtulamadıkları görülmüştür. Öyle ki eski sömürgeler pandemiyi başta küçümseyen Batı ülkelerinin daha sonra kendi ülkeleri için uygun buldukları önlemleri kopyalamışlardır. Batı'da işe yarayan yöntemler düşük gelirli veya eski sömürge ülkeleri tarafından doğrudan ithal edilmiş ve oralarda aynı sonucu verememiştir. Nihayetinde yüksek gelirli ülkeler haftalarca tam izolasyon ve kapanmadan hayati derecede etkilenmeyebilirken az gelişmiş ülkeler güvenli olmayan konutlar ve temel gıdalara ulaşım sorunlarından dolayı açlık ve sefalet içinde kalabilmiştir. Zira Karan ve Khan (2020) çalışmasında da iddia edildiği gibi Dünya Bankası gibi kuruluşlar tarafından düşük gelirli ülkelere yapılan hibelerin sağlık hizmetleri gibi sosyal sistemleri güçlendirmek yerine özel sektörü oluşturmak için kullanılmasına müsaade edilmiştir. Bu da bu ülkelerin borç batağına sürüklenmelerine sebep olmuştur.

Batı'nın sağlık alanındaki bu ötekileştirici tutumu yeni değildir. Tarihsel olarak kolonyal sağlık perspektifi özelleştirilmiştir. Bu bakış açısına göre, biyolojik, fizyolojik, genetik ve kültürel faktörler, belirli insan gruplarını belirli hastalıklara karşı daha fazla duyarlı hale getirmektedir. Bu mantığa göre, eğer kolonize halklar temel fiziksel farklılıklarından dolayı daha yüksek hastalık oranlarına sahip olursa, o zaman kolonyal kamu politikaları bu görünüşte "doğal" sağlık eşitsizliklerini ele almakta güçsüz kalacak ve kolonizasyonun sorumluluktan muaf olmasına izin verecektir. Bu anlayış Batılı olmayan "sağlıksız" yerlerin veya toplulukların "sağlıklı" olanlar için risk oluşturduğu belirli yerleri veya toplulukları enfeksiyon kaynağı olarak günah keçisi ilan eden Batılı tıp teorilerinin oluşmasına ön ayak olmuştur (Fallah ve Ali, 2022: 98). Batılı mantığa göre Asya ve Afrikalılar güçsüz, pasif ve cahil olduklarından Batı'nın yardımına muhtaçtırlar. Bu anlayışla sömürgelerde oluşturulan tahakkümün kırılması günümüzde dahi oldukça zor olmaktadır. Ötekileştirilen bölgeler örneğin Hindistan ve Güney Afrika gibi ülkeler COVID-19 aşılarının seri üretimi ve dağıtımı için teknolojik donanıma sahip olsa da fikri mülkiyet hakları nedeniyle bunu gerçekleştirmeleri mümkün olmamaktadır. Dahası bu bölgelerde üretilen dozlar yerel olarak sunulmak yerine Batı'ya gönderilmiştir. Bu durum Fallah ve Ali (2022: 95) çalışmasında vurgulandığı gibi, ihracatın yerel acil ihtiyaçlar için yiyecek ve mal üretmek yerine yapısal uyum politikaları doğrultusunda ulusal borca hizmet etmesi anlamına gelen yağmacı kapitalizmin tipik

bir sömürge sonrası uygulamasıdır. Ayrıca pandemi ve onunla mücadele eden devletlerin başarısızlıklarında bu devletlerin sömürgeci geçmişleri nedeniyle zayıf yapılandırılmış kamu sağlık sistemlerine sahip olmaları etkilidir. Ancak analitik ilişkilere analiz öncesi ilişkiler karşısında öncelik vermek (Chakrabarty, 2012: 329-332) bu hususların göz ardı edilmesine neden olur.

3.2. Bir Yeniden Sunum Olarak Entelektüel Emek Hakkından Dışlama

Şarkiyatçı temsil sisteminin önemli bir özelliği, Batı ve Öteki arasında ontolojik farkı soyutlamasıdır. Salgınla mücadelenin önemli araçlarından olan aşılarda ilgili tartışmalarda bu husus kendini yeniden gösterir. Avrupa merkezci söylemle ilişkili kurumsal yapılar, Batılı aşılarda ön plana çıkarırken yeni teknolojinin ürünü olmaları nedeniyle geleneksel yöntemle üretilen aşılara karşı daha etkili olduklarını özellikle vurgular. Bu iddiaya Çin'in aşı çalışmasıyla ilgili veri paylaşmaması eklenince Batı güvenin, Doğu ise güvensizliğin mekanı olarak sabitlenir. Temsil sistemlerinin önemli bir eleştirilmesi olan Gayatri Chakravorty Spivak, kültürel bir yaşamın mümkün olabilmesi için (eğitimde) entelektüel emek hakkının sağlanması gerektiğini belirtir (Spivak, 2016). Spivak'ın tespitini Şarkiyatçı temsil üzerine uyguladığımızda entelektüel emeğin ürünü olan aşılarda önsel bir güvensizlik nedeniyle dışlandığı iddia edilebilir.

DSÖ'nün, aşılarda onaylaması titiz klinik deneylerden oluşan ve bazen on yıllar alan uzun süreçlerden sonra gerçekleşmektedir. Fakat COVID-19 pandemisi döneminde Arukwe'nin ifade ettiği gibi DSÖ, dünya çapında çeşitli hükümetler ve etkili kuruluşlara stratejik olarak danışmanlık pozisyonlarına yerleştirilmiş ilaç şirketi destekçileri ve sözcülerinin baskın anlatısının çizgisini takip etmiş gibi görünmektedir (Arukwe, 2022: 398). Çünkü Avrupa ve ABD'den büyük ilaç şirketlerine neredeyse koşulsuz tam destek verdiği dikkat çekmektedir. Bu aşılarda, şimdiye kadar insanlar üzerinde başarılı bir şekilde kullanılmış veya uygulanmış ve benzer şekilde standart uygulamanın aksine aşılarda için çok kısa bir süre içinde küçük bir örneklem üzerinde test edilmiştir.

DSÖ'nün bu ve benzer pratikleri ile genel anlamda Batı'nın Şarkiyatçı tutumu Küresel Güney'i bir monolit olarak resmeder. Buna göre Doğu pasiftir, zayıftır ve karşı veremez ve bu nedenle Batı üstün olduğu için Batı'nın yardımına ve düzeltici önlemlerine ihtiyacı vardır. Küresel Güney'in bu geniş monolitik dünyası, bir pandemiye yönetmek için gereken halk sağlığı altyapısından ve siyasi iradedenden yoksundur. Ayrıca, bu bölgeler sosyal mesafeyi zorlaştıracak, yanlış bilgilendirmeye mücadele yeteneğinden yoksun ve inovasyon kapasitesinden de yoksun kültürel kısıtlamalarla sınırlıdır (Godamunne, 2020). Fakat söz konusu ülkelerin Batı ülkelerine kıyasla pandemiye kontrol altına alabildikleri veya bulaşı nispeten engelleyebildikleri görülmüştür. Elbette Batı'ya göre bu başarıları, söz konusu ülkelerin otoriter yapıları da ima edilerek, mantıksızlıkları ve korkunç siyasi sistemlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Batı dışı coğrafya hiçbir şeyi doğru yapamadığı gibi aşı üretecek entelektüel bir donanıma da sahip değildi.

COVID-19'un zirvede olduğu bir dönemde bu tür tartışmalar bilimin ve teknolojik ilerlemenin Batı'nın tekelinde olduğunu ima etmekte ve bu durum COVID-19 salgınına acil müdahaleyi

kısıtlamaktadır. Burada en önemli konulardan biri patentlerin kontrolüdür. Teknoloji ve tıpta patentlerin kontrolü, ABD'nin ekonomik hakimiyetinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Fikri mülkiyete ilişkin patentler, özel mülkiyete ait olacak ürünlerin yasal haklarını koruyan bir dizi yasayı ifade etmektedir. Temel ürünler yüzbinlerce insanın ortak emeği ile geliştirilse, kamu fonları ile geliştirilse veya nesiller boyunca geliştirilen bilim ve teknolojiye dayansa bile, patent başvurusunda bulunan şirketler ürünün mülkiyetini talep edebilirler (Flounders, 2022). İlk olarak 2020'de Güney Afrika ve Hindistan tarafından sunulan patent veya fikri mülkiyet muafiyeti fikri, COVID-19'un önlenmesi, tedavisi veya kontrol altına alınması için aşı, teşhis ve terapötik ekipman¹¹ tedarikini artırmayı amaçlamıştır. Bu amaçla aşı patentlerinin geçici olarak askıya alınmasına yönelik talepler, politikacılar ve şirketler tarafından alkışlanırken gerçeğe dönüşmesi de engellenmiştir. ABD hükümeti eğer Çin anlaşmanın dışında bırakılmazsa, iki yıllık müzakereler boyunca yavaş yavaş yapılan uluslararası anlaşmayı bloke edeceğini vurgulamıştır (Flounders, 2022). Tüm dünyayı tehdit eden bir pandemi sürecinde dahi bu tür önlemlerin görmezden gelinmesi teknolojik ve bilimsel tahakküm iddiasını imler.

Pandeminin sebebine ve Batı dışı önlemlerin ve aşuların etkisizliğine dair tutumlar pandeminin daha başlarında Batı medyasında tartışılmış ve “sarı tehlike” gibi Şarkiyatçı söylemlerin geri dönüşü için bir köpek düdüğü¹² işlevi görmüştür. Örneğin pandemi öncesinde Kanada özelinde Çin hakkında olumlu düşünceye sahip olma oranı %29 iken pandemi başlayıp ABD istihbaratının Çin'in salgının ilk günlerinde COVID-19 salgınının ciddiyetini kasıtlı olarak sakladığı yönündeki suçlamalar bu oranın %14'e düşmesine sebep olmuştur (Angus Reid Institute, 2020). Aşı konusunda da benzer güvensizlik ve suçlamalar söz konusudur. Çin aşısının onay almasına ve aşının ihracatına yönelik kısıtlamalar gelişmiş ülkelerin söz konusu aşıya yönelik örtük ya da açık bir boykotuna işaret etmektedir. Çin aşısının etkinliğinden bağımsız olarak ifade etmek gerekirse, pandemi sürecindeki Batılı tutum ve davranışlar Şarklının her türlü kötü senaryonun sorumlusu ve bu senaryolara yönelik çözümler üretemeyecek kadar kabiliyetsiz olduğunu ima eden ve böylece entelektüel emek hakkına saygı duymayan bir tutum niteliğinde olmuştur. Halbuki COVID-19 aşularının reaksiyonojenitesini karşılaştıran çalışmalar, Sinovac ile aşılama sonrası BioNTech'e (BioNTech'in COVID-19'da daha etkili olduğu kabul edilse de) kıyasla advers reaksiyon riskinin yani en yalın haliyle yan etkilerin daha düşük olduğunu göstermektedir (Lai ve diğerleri, 2022: 1393). Batılı ilaç şirketleri Doğu'nun entelektüel emeğine hala kuşku ile bakıp onu dışlamaya çalışırken kendi araştırmalarında düşük gelirli ülkeleri denek olarak kullanmakta herhangi bir tereddüt yaşamamışlardır. Fallah ve Ali (2022: 95) çalışmasında 1990'larda Nijerya'nın kuzeyindeki bir menenjit salgını sırasında Pfizer'in sertifikasız bir antibiyotik olan Trovan'ı kullandığına dair örnek bu anlamda dikkat çekicidir. 2020'de iki Fransız doktorun Avrupa ve Avustralya'daki COVID-19 testleri ile ilgili bir TV tartışmasında, Batı için bir test laboratuvarı olarak

¹¹ Terapötik (*therapeutic*) ekipman, hastaya kapsamlı bir şekilde hizmet etmek ve hastalığı önlemenin yanı sıra belirli sorunları yönetmek için ihtiyaç duyulan ekipmanlardır (Rakel, 2021).

¹² Köpek ıslığı siyaseti olarak da bilinen köpek düdüğü, belirli potansiyel destekçilere, yabancılaştırabileceği başkaları için işitilmez veya bu hatlar boyunca herhangi bir açık çağırışı saldırgan bulan diğerleri için inkâr edilebilir kılacak şekilde bir mesaj göndermenin bir yoludur (Goodin ve Seward, 2005: 471).

Afrika'nın sömürge imasını yeniden üretmesi ve doktorların, deneme çalışmalarının ilk olarak “maske, tedavi ve iyileştirmenin olmadığı” Afrika'da yapılması gerektiğine dair söylemleri (Dörrenbächer ve diğerleri, 2021: 157-159) günümüz pandemisine yönelik en güncel kolonyal söylem örneğidir.

SONUÇ

Postkolonyal çalışmalar ve kültürel eleştiri alanında önemli bir yere sahip olan Said, Batı'nın Doğu'yu egemen güçlerin çıkarlarına hizmet eden bir temsil olarak inşa etmesi üzerine incelemeler yapmıştır. Bu inceleme şarkiyatçılığın temsiller düzleminde nasıl yapıldığını ve bu temsil biçimleriyle nasıl coğrafyalaştırıldığını tartışmıştır. Burada belirgin olan, şarkiyatçılığın özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ölçeğinde büyük bir soruna dönüşecek olan emperyalist ve kolonyalist bakış açılarını onayladığı bir temsil düzlemidir. Said için buradaki temel sorun Batı'nın Doğu'yu yanlış temsil etmesinden ziyade temsil sisteminin kendisidir.

COVID-19 sürecinde de farklı toplumların, kültürlerin ve bölgelerin virüsle ilişkili olarak tasvirlerinde söz konusu temsiller dikkat çekmektedir. Pandeminin bulaşma koşulları, varyantların adlandırılması, aşı çalışmalarında entelektüel emek hakkından dışlama şeklinde yorumlanabilecek tutumlar ve pandemi sebebi olarak ima edilen coğrafyadaki kültürel özellikler gibi olgular şarkiyatçı söylemin oluşumunda önemli temsiller olmakla birlikte pandemi sürecinde bir bütün olarak Çin'i aklayan dinamikler olarak görülmemelidir. Bu bağlamda çalışma pandemi sürecinde Batı'nın ötekisine, özel olarak Çin'e atfedilen suçlamaları göz ardı etmek niyetinde değildir. Çalışma, birçok unsuru belirsizlikle dolu sürecin başından itibaren geride kaldığı iddia edilen bir kültürel temsil biçimiyle ilişkisini göstermek istemiştir. Nitekim gelinen nokta ele alınan unsurların etkinliğini açıkça ortaya koymuştur.

COVID-19 pandemisi sömürge mirasının etkilerini ve şarkiyatçılığın kalıntılarını ortaya çıkarmış ve derinleştirmiştir. Pandemiden tüm dünya etkilense de gelişmiş ülkeler gerekli tedbirleri alabilme ve günlerce izolasyon süreci yürütebilmişlerdir. Fakat tarihleri boyunca sömürgeci güçlerin egemenliği altında kalan veya sömürgeci işgal ve sömürüye maruz kalan ülkeler zayıf bir sağlık sistemi, kaynak eksikliği ve sosyoekonomik eşitsizlik nedeniyle böyle bir lükse sahip olamamışlardır. Dahası bu ülkelerin bu denli bir pandemiye karşı mücadele edebilme kabiliyetlerinin olmadığı da ima edilerek Doğu ülkeleri ve toplumlarına karşı yaygınlaşan önyargılar ve stereotipler şarkiyatçılığın ve sömürge mirasının izlerini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdool Karim, S. S., De Oliveira, T., & Loots, G. (2021). “Appropriate names for COVID-19 variants”. *Science*, 371(6535), 1215-1215.
- Anderson, C., Arnold, D., De Barros, J., Bair, L. and Peckham, R. (2021). “Epidemics in the Past and Now: A Roundtable on Colonial and Postcolonial History”. *Journal of Colonialism and Colonial History* 22 (1). doi:<https://doi.org/10.1353/cch.2021.0003>.
- Angus Reid Institute. (2020). 85% of Canadians say Chinese government has not been honest or transparent about pandemic, available at <http://angusreid.org/covid19-china/> (Accessed on 10.05.2023).
- Artvinli, F. (2020). “Salgınların Tarihi: Toplumsal ve Siyasal Açından Kısa Bir Bakış”, *Türk Tabipler Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, Erişim adresi: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor_6/covid19-rapor_6_Part9.pdf

- Arukwe, N. O. (2022). COVID-19 Pandemic in Africa, “Copy-and-Paste” Policies, and the Biomedical Hegemony of “Cure”. *Journal of Black Studies*, 53(4), 385-410.
- Banerjee, D., Kallivayalil, R. A., & Rao, T. S. (2020). “The 'othering' in pandemics: Prejudice and orientalism in COVID-19”, *Indian Journal of Social Psychiatry*, 36(5), 102.
- Bogen, C. (2023). “The Covid-19 Pandemic as a Test Case of Cultural Values”, *BOAS insights*, 2023, 27-62.
- Bulut, Y. (2012). “Oryantalizm’in Ardından”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt 3, Sayı 24, s. 1-57.
- Bump J B, Baum F, Sakornsin M, Yates R, Hofman K. (2021). “Political economy of covid-19: extractive, regressive, competitive”, *BMJ* ; 372 :n73 doi:10.1136/bmj.n73.
- Callinicos A. (2013). *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış*, (Çev. Yasemin Tezgiden), İletişim Yayınları.
- Cevizci A. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları.
- Chakrabarty, D. (2012). *Avrupa’yı Taşralaştırmak: Postkolonyal Düşünce ve Tarihsel Farklılık*, (Çev. İlker Cörüt), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Chatterjee P. (1996). *Milliyetçi Düşünce Sömürge Dünyası*, Çeviren Sami Oğuz, İletişim Yayınları
- Clifford J. (2007). “Oryantalizm Üzerine”, (Çev. Ferit Burak Aydar), Doğu Batı Yayınları, s. 134-158.
- Connolly, W. E. (1995). *Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri*, (Çev. Fermâ Lekesizalın), Ayrıntı Yayınları.
- Çırakman A. (2002). “Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Sabiti”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20, s. 181-197.
- Dirlik, A. (2006) “Avrupamerkezcilikten Sonra Tarih Var mı?: Küreselcilik, Sömürgecilik-sonrası ve Tarihin İnkârı”, (Ed. Veyssel Batmaz), *Global Modernite ve Sosyalizm: Üçüncü Dünya Hayaleti, Globalizasyon ve Çin Halk Cumhuriyeti*, (Çev. Kenan Erçel), Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Dirlik, A. (2010). *Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi*, (Çev. Galip Doğduaslan), (2. Baskı), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Doğru, A. (2020). “Africa calls on China to stop COVID-19 discrimination”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/africa/africa-calls-on-china-to-stop-covid-19-discrimination/1802375> (Accessed on 06.05.2023).
- Dörrenbächer, C., Sinkovics, R. R., Becker-Ritterspach, F., Boussebaa, M., Curran, L., de Jonge, A., and Khan, Z. (2021). “The Covid-19 pandemic: Towards a societally engaged IB perspective”, *Critical perspectives on international business*, 17(2), 149-164
- Fallah, M. P. and Ali, S. H. (2022). “When maximizing profit endangers our humanity: vaccines and the enduring legacy of colonialism during the COVID-19 pandemic”, *Studies in Political Economy*, 103(1), 94-102.
- Flounders, S. (2022). *Demanding China’s exclusion U.S. blocks world access to vaccines*, <https://www.workers.org/2022/05/64474/> (Accessed on 09.05.2023).
- Gandhi L. (1998). *Postcolonial Theory: A critical introduction*, Allen and Unwin.
- Gayırhan G. (2019). *Postyapısalcı Siyasal Epistemoloji*, Ekin Yayınevi.
- Gayırhan G. (2021). *Edmund Burke’te Politik Akıl ve Modernite Eleştirisi*, Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Godamunne, V. (2020). ‘Pandemic Orientalism and some realities’, <https://vichitra-ksg.medium.com/pandemic-orientalism-and-some-realities-76eca70455b6> (accessed on 09.05.2023).
- Goodin, R. E. and Saward, M. (2005). “Dog whistles and democratic mandates”, *The Political Quarterly*, 76(4), 471-476.
- Gramsci A. (1986). *Hapishane Defterleri: Tarih, Politika, Felsefe ve Kültür Sorunları Üzerine Seçme Metinler*, (Çev. Kenan Somer), Onur Yayınları.
- Karan, A. and Khan, M. (2020). *The Ghosts of Colonialism Are Haunting the World’s Response to the Pandemic*. *NPR*. <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/05/29/862602058/opinion-the-ghosts-of-colonialism-are-haunting-the-worlds-response-to-the-pandem> (Accessed on 04.05.2023).
- Karatoprak H. İ. (2017), “Descartes ve Bacon Bağlamında Modern Bilincin Epistemolojik Çıkmazı Olarak Rasyonalizm ve Ampirizm”, *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 31, s. 169-181.
- Keyman E. F. (2002). “Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20-2, s. 11-32.
- Kim, J. (2022). “Orientalism Restated in the Era of COVID-19”, *Asian American Literature: Discourses & Pedagogies*, 11(1), 4.
- Kong, B. (2019). “Pandemic as Method”, *Prism: Theory and Modern Chinese Literature*, 16(2), 368-389.
- Kömeçoğlu U. (2002). “Oryantalizm, Belirsizlik, Tahayyül, 11 Eylül”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 20-2, s. 33-50.
- Kurilla, R. (2021). “Kung Flu”—The Dynamics of Fear, Popular Culture, and Authenticity in the Anatomy of Populist Communication. *Frontiers in Communication*, 6, 624643.
- Küçükkalp K. (2003). “Edward W. Said’in Şarkiyatçılık Düşüncesinin Felsefi Arkapları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s. 268-278.
- Küçükkalp K., Cevizci A. (2010). *Batı Düşüncesi: Felsefi Temeller, Türk Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*.

- Lai, F. T. T. and others (2022). "Self-reported reactogenicity of CoronaVac (Sinovac) compared with Comirnaty (Pfizer-BioNTech): a prospective cohort study with intensive monitoring", *Vaccine*, 40(10), 1390-1396
- Li, Y., & Nicholson Jr, H. L. (2021). "When "model minorities" become "yellow peril" Othering and the racialization of Asian Americans in the COVID-19 pandemic", *Sociology Compass*, 15(2), e12849.
- Meinhof, M. "Othering the Virus." *Discover Society*, March 21, 2020. <https://archive.discover society.org/2020/03/21/othering-the-virus/>
- Miyake, T. (2021). 'Cin ciun cian'(ching chong): Yellowness and neo-orientalism in Italy at the time of COVID-19. *Philosophy & Social Criticism*, 47(4), 486-511.
- Nature. (2020). "Stop the Coronavirus Stigma Now." *Nature*, April 7, 2020: 580. Accessed January 29, 2021. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01009-0>.
- Rakel, R. E. (2021, February 21). Therapeutics. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/science/therapeutics>
- Ristić, D., & Marinković, D. (2022). "Biopolitics of othering during the COVID-19 pandemic", *Humanities and Social Sciences Communications*, 9(1), 1-8.
- Roberto, K. J., Johnson, A. F., & Rauhaus, B. M. (2020). "Stigmatization and prejudice during the COVID-19 pandemic", *Administrative Theory & Praxis*, 42(3), 364-378.
- Rogers, K., Jakes, L., & Swanson, A. (2020). Trump defends using 'Chinese virus' label, ignoring growing criticism. *The New York Times*, 18.
- Said, E. (2016), "Edward Said ile 'Oryantalizm'e Dair..." /Raportör: Sut Jhally, Çeviren Adem Köroğlu, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 41, Sayı 41 s. 167-178.
- Said, E. (2016), *Kültür ve Emperyalizm*, (Çev. Necmiye Alpay), Hil Yayınları.
- Said, E. W. (2013) *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*, (Çev. Berna Ülner), Metis Yayınları.
- Scauso, M. S., FitzGerald, G., Tickner, A. B., Behera, N. C., Pan, C., Shih, C. Y., & Shimizu, K. (2020). "COVID-19, democracies, and (de) colonialities", *Democratic Theory*, 7(2), 82-93.
- Smith, A. (2002). *Ulusların Etnik Kökeni*, (Çev. Sonay Bayramoğlu ve Hülya Kendir), Dost Yayınları.
- Spivak G. C. (2016). *Madun Konuşabilir mi?*, (Çev. Dilek Hattatoğlu vd.), Dipnot Yayınları.
- Spivak, G. C. (2016). "Cultural Pluralism?", *Philosophy and Social Criticism*, C. 42 S. 4-5, 2016, ss. 448-455.
- Turner, B. S. (2003), *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, (Çev. İbrahim Kapaklıkaya), Anka Yayınları.
- Vox. (2020, March 6). How wildlife trade is linked to coronavirus [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=TPpoJGYIW54>.
- Zimmer, B. (2020). Why Trump intentionally misnames the coronavirus. *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2020/03/why-trump-intentionally-misnames-coronavirus/607900/>.

Açıcı, Y. ve Ayar, M. S. (2023) Lojistik Performansı, Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri için Panel Kantil Regresyon Analizi *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), s. 18-28. DOI: 10.47138/jeaa.1283737

LOJİSTİK PERFORMANSI, DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEÇİLMİŞ OECD ÜLKELERİ İÇİN PANEL KANTİL REGRESYON ANALİZİ¹

The Relationship of Logistics Performance, Foreign Direct Investment and Economic Growth: Panel Quantile Regression Analysis for Selected OECD Countries

Yunus AÇCI² Mehmet Selçuk AYAR³

ÖZET

Lojistik hizmetleri, küreselleşme ile birlikte ekonominin destekleyici gücü olarak kabul edilmektedir. Lojistik sektöründeki gelişmeler, ülke ekonomisini gelir yaratmaya teşvik ederek, yeni istihdam alanları sağlayarak, yatırımları, özellikle doğrudan yabancı yatırımları ve artan ticaret hacimlerini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Bununla beraber, doğrudan yabancı yatırımların kısa vadeli talep çekme etkisi ve uzun vadeli arz etkisi yaratarak ekonomik büyümeyi etkilemesi beklenmektedir. Bu çalışmada lojistik performans etkisi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisinin 20 OECD ülkesi (ABD, Kanada, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Birleşik Krallık, Danimarka, Belçika, İsveç, İsviçre, İspanya, Norveç, Portekiz, Türkiye, Finlandiya, Polonya, Slovakya, Yunanistan) için ampirik olarak test edilmesi amaç edinilmiştir. Ampirik analizlerde değişkenlerde; var olan uç değerleri dikkate alan ve normallik varsayımına dayalı olmaması gibi özellikleri nedeniyle ortalama regresyon yöntemine göre avantajlara sahip olan panel kantil regresyon analizi yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilen bulgular, lojistik performans endeksinin kişi başına GSYH'n düşük ve orta değerlerinde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Buna karşın kişi başına GSYH'n üst düzeylerinde ise lojistik performans endeksi ile kişi başına GSYH'nin arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Eğitim, sabit sermaye yatırımları ve sağlık değişkenlerinin kişi başına GSYH'yi olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Kişi başına GSYH gerek düşük gerekse orta ve üst değerlerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına GSYH arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir.

Anahtar kelimeler: Lojistik, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme

ABSTRACT

Logistics services are accepted as the supporting power of the economy with globalization. Developments in the logistics sector increase economic growth by encouraging the country's economy to generate income, providing new employment areas, positively affecting investments -especially foreign direct investments- and increasing trade volumes. However, foreign direct investments are expected to affect economic growth by creating a short-term demand-pull effect and a long-term supply effect. In this study, the relationship between logistics performance effect, foreign direct investments and economic growth is aimed to be tested for OECD countries (USA, Canada, Germany, France,

¹ Çalışma, İskenderun Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı öğrencisi Mehmet Selçuk Ayar'ın yayınlanmamış tezinden türetilmiştir.

² Doç. Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi Bölümü, yunus.acci@iste.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3385-9087

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı, selcukayar1994@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0022-1324

Netherlands, Luxembourg, Italy, United Kingdom, Denmark, Belgium, Sweden, Switzerland, Spain, Norway, Portugal, Turkey, Finland, Poland, Slovakia, Greece) empirically. In empirical analysis; panel quantile regression analysis method, which takes into account the existing extreme values and has advantages over the mean regression method due to its features such as not being based on the assumption of normality, was preferred for variables. The findings show that the logistics performance index positively affects economic growth at low and medium values of per capita GDP. Nevertheless, there was no significant relationship between the logistics performance index and per capita GDP at high levels of per capita GDP. It has been concluded that education, fixed capital investments and health variables positively affect per capita GDP. A significant relationship between foreign direct investments and per capita GDP could not be obtained in either low, or medium and high values of per capita GDP.

Keywords: Logistics, Foreign Direct Investments, Economic Growth.

GİRİŞ

Küreselleşme neticesinde uluslararası sınırların ortadan kalkması ile birlikte, ticaretin yeni tanımları ortaya çıkmaktadır. Bu değişimin, lojistiğe verilen önemi arttırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Lojistik, ticari bir ürünün üretim öncesi aşamasından tüketiciye teslimine kadar olan tüm aşamalarını kapsayan bir süreçtir. Depolama, envanter yönetimi, gümrükleme, işleme, paketleme, satın alma, sigorta, sipariş işleme, elleçleme ve nakliye bu kapsamlı sürece dahil olmaktadır. Taşımacılık faaliyetleri, lojistik faaliyetlerin %40'ını oluşturmakta ve lojistik faaliyetlerin en önemli parçalarından birisi olmaktadır (Yurdakul, 2020) . Uluslararası ticaretin ülkenin milli geliri içindeki payı arttıkça ve ulaşımın maliyet unsurlarından biri haline gelmesiyle birlikte lojistik sektörünün önemi giderek artmaktadır. Lojistik sektörü, ülkenin kalkınmasında ve büyümesinde kilit rol oynamaktadır. Bir lojistik sistemin faaliyetleri dağıtım, üretim, teslimat ve kabul süreçlerini içermekle beraber, ekonomik akışın sağlanması, planlama gibi aşamaları da içermektedir. Kalkınma ve büyümeye yönelik hedeflere ulaşmak için kaynakların rasyonel dağılımlarını sağlamaktadır. Tüm bu katma değerli süreçler yerli kaynaklar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Ülkenin öz kaynaklarının verimli bir şekilde tahsis edilmesi, ülkenin ekonomik olarak büyümesi için de büyük avantajlar sağlamaktadır (Navickas, Sujeta, ve Vojtovich, 2011). Lojistik sektörünün giderek artan önemi ile birlikte teknoloji, ticari faaliyetlerin hızla gelişmesi, artan müşteri memnuniyeti, uluslararası ticaretin büyümesi ve ülkenin gelişmesi gibi nedenler giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır (Gümü, 2013). Rekabetin giderek arttığı bu dönemde lojistik hem şirketler hem de ülkeler için belirleyici bir konumda bulunmaktadır. İşletmelerin faaliyetleri daha verimli bir şekilde sürdürebilmek için lojistiğe ihtiyaç duyarken, lojistiğin işletmeye dahil edilmesi günümüzde yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Erkumru Can, 2019).

Lojistik hizmetler, ekonomide ve ekonomik küreselleşmede sektör bağlantılarını sağlaması nedeniyle ekonominin destekleyici gücü olarak kabul edilmektedir. Lojistik sektöründeki gelişmeler, ülke ekonomisini gelir yaratmaya teşvik ederek, yeni istihdam alanları sağlayarak, yatırımları, özellikle doğrudan yabancı yatırımları ve artan ticaret hacimlerini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik büyüme, sektörün toparlanmasını sağlar ve bu da lojistik hizmet sektörünün gelişimini sağlar. Yurtiçi ekonomik endüstriler giderek artan bir şekilde lojistik hizmetlerine bağımlı hale gelmektedir (Şimşek ve Yiğit, 2019).

Sermaye, üretim için vazgeçilmez bir girdidir ve geliştirmekte olan ülkeler için bulunması emekten daha zor bir faktördür. Ekonomik büyümeyi teşvik etmek için gereken fonlar öncelikle yerli kaynaklardan gelmelidir. Ancak düşük gelir ve yetersiz tasarrufların neden olduğu açığı doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımcılar aracılığıyla kapatılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), günümüzde ülkelerde milli gelirin temel ölçüsü olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkeler kadar geliştirmekte olan ülkeler için de ekonomik büyüme önemli bir konudur. Fakat, gelişmiş olan ülkeler ekonomik büyümeye, diğer bir deyişle reel GSYİH'nın yıllar içindeki değişimlerine önem gösterirken, geliştirmekte olan ülkeler ise ekonomik büyümeden çok ekonomik kalkınma kavramına önem göstermektedirler. Ekonomik büyümeye ilaveten toplumdaki işsizliğin azaltılması, sosyal ve ekonomik kurumların modernleştirilmesi, gelir dengesizliklerinin azaltılması ve benzeri ekonomik hedeflerin olmasının yanı sıra siyasal ve sosyal alanları da içerisine almaktadır (Seyidoğlu, 2006). Lojistik sistemini önemli bir kriter olarak gören yabancı yatırımcılar, yatırım kararları verirken bu faktörü göz önünde bulundurmaktadır. Bu yeteneklere sahip ülkeler, yabancı yatırımları teşvik etmekte ve böylece büyüme üzerindeki etkileri gözlemlenebilmektedir (Çelebi, Civelek ve Çemberci, 2015). Çünkü bir ülkenin küresel ölçekte ticaret yapabilmesi, çoğu zaman dış ticaret katılımcılarının lojistik ağındaki erişim faaliyetlerine bağlıdır (Ekici, Kabak ve Ülengin, 2016).

Ekonomik büyümeye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar öncelikle kısa vadeli talep çekme etkisi ve uzun vadeli arz etkisi olmak üzere iki etki üretmektedir (Wang ve Wang, 2010). Doğrudan yabancı yatırımlar, başta geliştirmekte olan ülkelerde büyüme göstergeleri üzerine önemli bir etkiye sahiptir. Bu doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin fiziki sermayelerini artırarak büyümeye pozitif etki etmekte ve verimliliği artırarak büyümeyi hızlandırmaktadır. (Farooqi, 2022). Bu etki, DYY'nin ekonomik büyümeye yönelik arz yaratma çevresinde değerlendirilmektedir. Bununla beraber DYY, ev sahibi ülkede talep yaratma etkisi oluşturarak ekonomik büyümeye pozitif katkı sağlamaktadır. DYY'nin büyüme üzerindeki etkisinin büyüme modelleri ve teorileri aracılığıyla incelenmesi neticesinde etkinin yönüne ilişkin farklı sonuçların elde edildiği dikkat çekmektedir. Teorik olarak, DYY'nin ekonomik büyüme üzerindeki beklenen etkisinin çoğunlukla olumlu olduğu düşünülmektedir. İktisat literatüründe de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini gösteren yöntem ve bulgular da bulunmaktadır. Ancak etkisinin olumlu olduğu düşüncesi daha kabul gören bir yaklaşımdır (Yılmaz M., 2008). Brewer ve Young (1997) etkili seviyede bir doğrudan yabancı yatırım girişinin ekonomik açıdan büyümeye pozitif bir etki uygulamayacağını belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi ise doğrudan yabancı yatırımların büyümedeki marjı bir yandan beşerî sermaye, yerli yatırım ve ticaret seviyesi arasında bulunan ikame derecesine bağlı olmasındandır (Farooqi, 2022). Campos ve Kinoshita (2002) araştırmalarında DYY'nin ekonomik büyümeye pozitif ve çok önemli katkıları olduğunu savunmaktadırlar.

Lojistik kabiliyetleri önemli bir kriter olarak gören yabancı yatırımcılar, yatırım kararlarında bu faktörü göz önünde bulundurmaktadırlar. Güçlü ülkeler yabancı yatırımı teşvik etmekte ve büyüme üzerindeki etkileri gözlemlenebilmektedir (Çelebi, Civelek ve Çemberci, 2015). Çünkü bir ülkenin küresel

ticaret yapabilmesi çoğu zaman lojistik ağındaki dış ticaret oyuncularının erişim faaliyetlerine bağlıdır (Ekici, Kabak ve Ülengin, 2016).

Çalışmada lojistik performans etkisi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisinin 20 OECD ülkesi için ampirik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ampirik analizde kullanılan değişkenlerin ilişkisine yönelik literatür bilgisi verilirken, üçüncü ve dördüncü bölümlerde sırasıyla veri ve metodoloji ile ampirik bulgular yer almaktadır. Son bölümde ise sonuç kısmı bulunmaktadır.

1. İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Lojistik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik literatürde yer alan çalışmalar lojistik faaliyetlerinin ekonomik büyümeye olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Goel vd. (2021), Nguyen ve Hoang (2021), Bardakçı vd. (2020), D'Aleo ve Sergi (2017), Bozma vd. (2017), Wang (2010). Buna karşın doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme ilişkisine yönelik net bir görüş bulunmamaktadır.

Goel vd. (2021), 130 ülkeden gelen verileri kullanarak, genel lojistik performansı da dahil olmak üzere tedarik zinciri lojistiğinin farklı yönlerinin göreceli etkisini ve lojistik girdi ve çıktı boyutlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, tedarik zincirinin lojistik performansındaki iyileştirmelerin olumlu sonuçlara yol açtığını gösterirken büyüme payına da olumlu etkileri olduğunu söylemektedirler. Ayrıca, lojistik performansın girdi ve çıktı boyutlarının pozitif büyüme etkilerine sahip olduğuna, ancak bazı nicel farklılıkların olduğuna işaret etmektedirler.

Nguyen ve Hoang (2021), Vietnam'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne katılmalarından sonraki dönemde, lojistiğin belirleyicilerinin Vietnam ekonomisi üzerindeki etkisini EKK yöntemiyle analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, lojistik altyapısının, zamanında sevkiyatın, güncel teslimatın ve rekabetçi fiyatın Vietnam ekonomisini olumlu etkilediğini desteklemektedir.

Sağdıç vd. (2020), çalışmalarında ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırım ve vergi gelirleri ilişkisini test etmişlerdir. Panel eş bütünleşme ve panel nedensellik analizi yönteminin kullanıldığı çalışmada, uzun vadede vergi gelirleriyle ekonomik açıdan büyüme bağlamında iki yönlü, kısa vadede ise ekonomik büyüme ve vergi gelirlerinden tek taraflı bir nedensellik bağlantısının varlığını ortaya koymuşlardır ve uzun vadede doğrudan yabancı yatırımdan vergi gelirleri ile ekonomik büyüme tarafına tek taraflı bir nedensellik bağlantısının var olduğunu belirtmektedirler.

Khan vd. (2020), lojistik performansı ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz ettikleri çalışmalarında, ayrıca büyümeye etki eden sağlık harcamaları ve yenilenebilir enerji ile büyüme arasında ki ilişkiyi test etmişlerdir. Sonuçlar, lojistik operasyonlarda yenilenebilir enerji kullanımına rağmen, çevresel performansın halk sağlığı harcamaları ile ters orantılı olduğunu ve daha fazla çevresel sürdürülebilirliğin insan sağlığını ve ekonomik büyümeyi iyileştirebileceğini göstermektedir. Ek olarak, artan halk sağlığı harcamaları ve düşük çevresel performans, düşük üretkenlik ve düşük emek verimliliğine sahip ülkelerde ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir, bu netice ile ekonomik

faaliyetin hızını yavaşlatabilirken, lojistikte yenilenebilir enerji kullanımı yalnızca çevresel sürdürülebilirliği iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda daha iyi bir ulusal imaj için ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik ederken bunun çevre dostu ülkeler için daha iyi ihracat fırsatları sağladığını söylemektedirler.

Bardakçı vd. (2020), lojistik faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini G-7 ve E-7 ülkeleri için analiz ettikleri çalışmalarında; lojistik faaliyetlerinin G-7 ülkelerinin ekonomik büyümeleri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Buna karşın; E-7 ülkelerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Elde edilen bulgular daha yüksek getirilere ulaşmak için gelecekteki finansal büyüme ve ekonomik büyüme adına lojistik altyapısına yatırım yapmalarının en karlı yatırım yöntemi olacağı düşüncesini desteklemektedir.

Yurdakul (2020), lojistik sektörünün ekonomik büyüme olan etkisini VAR analizi yöntemini kullanarak araştırdığı bu çalışmada, ekonomik olarak büyümenin küresel ekonomik sorunlara karşın bile artırılması sayesinde lojistiğin gelişiminin sağlanacağını vurgulamaktadır.

Şimşek ve Yiğit (2019), çalışmalarında lojistik performansın ekonomik büyümedeki etkisini ele almışlardır. Dengeli panel verileri kullanarak yaptıkları araştırmada, ihracat ve lojistik performansın ülkelerin ekonomik büyümelerini istatistiksel olarak pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini söylemektedirler.

Akkaya (2019), doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme olan etkilerini incelediği çalışmada, dinamik panel veri yöntemi kullanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin varlığı olsa da ekonomik özgürlük bakımından herhangi bir ilişkinin tespit edilemediğini vurgulamaktadır.

Koç ve Saidmurodov (2018), ekonomik büyümenin üzerinde elektrik enerjisinin ve doğrudan yabancı yatırımın etkisini araştırdıkları bu çalışmalarında, DYY ile ekonomik büyüme ve elektrik kullanımı arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu ancak ekonomik büyüme ile DYY elektrik kullanımı arasında nedensel bir ilişkinin olmadığı belirtmektedirler.

D'Aleo ve Sergi (2017), Avrupa ekonomisi için rekabet edebilirlik ve lojistik sektörünün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Avrupa ekonomisi geleceğinin, daha yüksek rekabet gücünü koruma yeteneği etrafında gelişeceğine vurgu yapıldığı çalışmada, lojistik sektöründeki gelişmeler ile birlikte küresel rekabet endeksinin büyüme üzerindeki etkisinin arttığı ortaya konulmaktadır.

Bozma vd. (2017), ekonomik büyümenin üzerinde lojistik performansın etkisini incelerken, Havuzlanmış Panel Veri Analizi yöntemi kullanmışlardır. Lojistik Performans Endeksi'nin (LPI) ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu vurgulamaktadırlar.

Yılmaz (2010), doğrudan yabancı yatırımın ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırdığı bu çalışmada, Granger Nedensellik analizi yöntemini kullanmıştır. Sonuç bakımından DYY'nin birazda olsa ithalat ve ihracatı takip ettiğini, fakat ekonomik büyüme ve DYY arasında açık bir nedensellik varlığının olmadığını söylemektedir.

Wang (2010), lojistiğin bölgesel ekonomik büyüme olan katkısını Granger nedensellik analizi yardımıyla test ettiği çalışmada, ekonomik büyümeden lojistiğe doğru nedensellik ilişkisinin bulunmadığı, ancak lojistikten büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin var olduğu bulgularına ulaşmıştır. Çalışmada, lojistiğin Anhui ekonomisinde önemli role sahip olduğu ve büyümeyi teşvik etmede lojistiğe verilen önemin artırılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Wang ve Wang (2010), lojistik ve DYY'in Çin' e ait ekonomik büyümenin ana faktörü ve itici gücünü oluşturduğunu vurguladıkları çalışmalarında, Çin'in ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için DYY kalitesini iyileştirmesi gerektiği ve lojistik yapının optimizasyonunu ve yükseltilmesini teşvik etmesi gerektiğini ortaya koymaktadırlar.

Liu (2009), çalışmada Çin ekonomisinde lojistik endüstrisinin toplam istihdamının, yeni sabit varlık yatırımının, navlun hacminin ve navlun cirosunun ekonomik artış üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Yılmaz (2008), bağımlı ve bağımsız değişken olarak Doğrudan Yabancı Yatırımı ve ekonomik büyümeyi ele almaktadır. Panel veri analizi kullandığı bu araştırmasında, gelişmekte olan ülkelerin DYY'den olumlu olarak etkilendiğini söylemektedir.

Demirel (2006), ekonomik büyümedeki doğrudan yabancı yatırımların etkilerini incelediği çalışmada, üç aşamalı EKK yöntemini kullanmıştır. Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım girdilerine bakılarak ekonomik açıdan büyümeyi arttıracığını vurgulamaktadır.

2. VERİ VE YÖNTEM

Çalışmada seçilmiş 20 OECD ülkesi için (ABD, Kanada, Almanya, Fransa, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Birleşik Krallık, Danimarka, Belçika, İsveç, İsviçre, İspanya, Norveç, Portekiz, Türkiye, Finlandiya, Polonya, Slovakya, Yunanistan) lojistik performansı, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Kantil regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada, kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de özetlenmektedir. 2007-2018 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, Lojistik performans endeksi ve sabit sermaye yatırımları değişkenlerinin düzey değerleri modele dâhil edilirken, doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, nüfus, eğitim ve sağlık değişkenlerinin logaritmik dönüşümleri modele dâhil edilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Tanımlamalar

Değişken	Tanım	Kaynak
LPI	Lojistik performans endeksi	Dünya Bankası
DYY	Doğrudan yabancı yatırımlar (Net giriş, \$ cinsinden cari fiyatlarla)	Dünya Bankası
GDP	Kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, (sabit 2015, \$ cinsinden)	Dünya Bankası
GFC	Sabit sermaye yatırımları (% GDP, sabit 2015, \$ cinsinden)	Dünya Bankası
NUFUS	Toplam nüfus	Dünya Bankası
EGİTİM	Ortalama eğitim süresi (yıl)	Birleşmiş Milletler
SAGLIK	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	Dünya Bankası

Eğitimi temsil eden ortalama eğitim süresi değişkeni Birleşmiş Milletler tarafından hesaplanan İnsani Gelişmişlik Endeksi sayfasında elde edilirken, Lojistik performans endeksi ve sabit sermaye yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar, kişi başına düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla, nüfus ve sağlık değişkenleri Dünya bankası Dünya Gelişmişlik Göstergeleri veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	LGDP	LPI	LNUFUS	LEGITIM	GFC	LSAGLIK	LDYY
Ortalama	10.49093	3.750828	16.73548	2.456915	21.10228	4.387246	23.84964
Medyan	10.65033	3.845637	16.43158	2.517233	21.02814	4.395653	23.81337
Maksimum	11.62998	4.225967	19.60498	2.648452	29.86224	4.427880	27.32154
Minimum	9.045933	2.830000	13.08153	1.815209	10.83429	4.306670	17.36803
Std. Sapma	0.619827	0.317377	1.405232	0.165182	3.716989	0.027328	1.594208
Çarpıklık	-0.470049	-0.912286	-0.314576	-1.477871	-0.232933	-1.083086	-0.638674
Basıklık	2.652707	3.141955	3.233230	4.898059	3.476321	3.606330	4.636907
Jarque-Bera	5.021988	16.74609	2.251140	61.69522	2.219559	25.29969	18.86099
Prob. Olasılık	0.081187	0.000231	0.324467	0.000000	0.329632	0.000003	0.000080
Gözlem	120	120	120	120	120	120	105

Tablo 2.'de değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere ilişkin bilgiler yer almaktadır. Çarpıklık katsayısı incelendiğinde tüm değişkenlerin sağa çarpık olduğu gözlemlenmektedir. Basıklık katsayısı istatistikleri incelendiğinde ise, LGDP değişkeninin basık, diğer tüm değişkenlerin dik olduğu dikkat çekmektedir. Serilerin normal dağılıp dağılmadığı hakkında bilgi veren Jarque-Bera test sonuçlarına göre ise nüfus ve GFC değişkenlerinin normal dağıldığı, buna karşın; diğer değişkenlerin normal dağılım göstermediği sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Ampirik analizlerde değişkenlerde; var olan uç değerleri dikkate alan ve normallik varsayımına dayalı olmaması gibi özellikleri nedeniyle ortalama regresyon yöntemine göre avantajlara sahip olan panel kantil regresyon analizi yöntemi tercih edilmiştir (Tareghian ve Rasmussen, 2013).

Tau 0.25, 0.50 ve 0.75 değerleri dikkate alınarak analizlerde tahmin edilen modeller Denklem 1, Denklem 2 ve Denklem 3.' te gösterildiği gibidir.

$$LGDP_{it} = \beta_1^{(0.25)} LPI + \beta_2^{(0.25)} LNUFUS + \beta_3^{(0.25)} LEGITIM + \beta_4^{(0.25)} GFC + \beta_5^{(0.25)} LSAGLIK + \beta_6^{(0.25)} LDYY + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

$$LGDP_{it} = \beta_1^{(0.50)} LPI + \beta_2^{(0.50)} LNUFUS + \beta_3^{(0.50)} LEGITIM + \beta_4^{(0.50)} GFC + \beta_5^{(0.50)} LSAGLIK + \beta_6^{(0.50)} LDYY + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

$$LGDP_{it} = \beta_1^{(0.75)} LPI + \beta_2^{(0.75)} LNUFUS + \beta_3^{(0.75)} LEGITIM + \beta_4^{(0.75)} GFC + \beta_5^{(0.75)} LSAGLIK + \beta_6^{(0.75)} LDYY + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

3. AMPİRİK BULGULAR

Kantil regresyon modeli kullanılarak, verilerine ulaşılabilen 20 OECD ülkesi için lojistik performans endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisinin ortaya konulmasının amaç edinildiği çalışmada 0.75, 0.50 ve 0.25, tau kantil değerlerine ait panel kantil regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3: Tau= 0.25 Kantil Değerine Ait Kantil Regresyon Analizi Bulguları
 $\tau = 0.25$ kantil değerine ait regresyon bulguları

<i>Bağımlı değişken: LGDP</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Prob. Olasılık değeri</i>
LPI	0.58102***	0.144331	0.00
LNUFUS	-0.16121***	0.040318	0.00
LEGITIM	0.91555***	0.180448	0.00
GFC	0.032581***	0.008128	0.00
LSAGLIK	10.40984***	1.526645	0.00
LDYY	0.018030	0.024781	0.46
<i>SABİT</i>	-38.1878***	6.194601	0.00
<i>Q-LR istatistiki değer: 262.4086***</i> <i>P (Q-LR): 0.000</i>			

Not: %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri sırası ile *, **, *** sembelleri ile ifade edilmektedir. Standart hataların belirlenmesinde bootstrap yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 3, kantil regresyon analizi sonuçlarını $\tau = 0.25$ kantil değeri için ortaya koymaktadır. 0.25'lik dilimde lojistik performans endeksi, nüfus, eğitim, sabit sermaye yatırımları ve sağlık değişkenleri istatistiki açıdan anlamlı iken, DYY değişkeninin istatistiki olarak anlamlı olmadığı bulguları elde edilmiştir. Kişi başına GSYH'nın düşük değerlerinde lojistik performans indeksinin kişi başına GSYH'yı olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla beraber; eğitim, sabit sermaye yatırımları ve sağlık değişkenlerinin lojistik performans endeksi ile benzer şekilde kişi başına GSYH'yı olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Buna karşın; nüfus değişkeninin kişi başına GSYH üzerinde negatif yönde etkisinin var olduğu bulguları elde edilmiştir.

Tablo 4: Tau= 0.50 Kantil Değerine Ait Kantil Regresyon Analizi Bulguları
 $\tau = 0.50$ kantil değerine ait regresyon bulguları

<i>Bağımlı değişken: LGDP</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Prob. Olasılık değeri</i>
LPI	0.652427***	0.152303	0.00
LNUFUS	-0.149006***	0.038682	0.00
LEGITIM	1.013581***	0.281557	0.00
GFC	0.029472***	0.008715	0.00
LSAGLIK	9.025133***	1.691223	0.00
LDYY	0.022276	0.036770	0.54
<i>SABİT</i>	-32.76975***	6.935641	0.00
<i>Q-LR istatistiki değer: 176.2115 ***</i> <i>P (Q-LR): 0.000</i>			

Not: %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri sırası ile *, **, *** sembelleri ile ifade edilmektedir. Standart hataların belirlenmesinde bootstrap yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 4. medyan kantil değerine ait kantil regresyon sonuçlarını özetlemektedir. Kişi başına GSYH'nın orta düzeyinde, lojistik değerlerindeki pozitif değişimin kişi başına GSYH'yı arttırdığı görülmektedir. Buna karşın, nüfustaki değişimin kişi başına GSYH'yı negatif yönde etkilediği bulguları elde edilmiştir. Eğitim, sabit sermaye yatırımları ve sağlık değişkenlerinin ise kişi başına GSYH'nın orta düzeyinde kişi başına GSYH'yi arttırdığı dikkat çekmektedir.

Tablo 5: Tau= 0.75 Kantil Değeri İçin Kantil Regresyon Analizi Sonuçları
 $\tau = 0.75$ kantil değerine ait regresyon bulguları

<i>Bağımlı değişken: LGDP</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Standart Hata</i>	<i>Prob. Olasılık değeri</i>
LPI	0.438228	0.278240	0.1185
LNUFUS	-0.158472***	0.048725	0.0016
LEGITIM	1.427936**	0.556098	0.011
GFC	0.022416**	0.009133	0.015
LSAGLIK	4.954401*	2.878288	0.0884
LDYY	0.067094	0.050089	0.183
<i>SABİT</i>	-15.64182	11.47975	0.176
<i>Q-LR istatistik değeri: 87.13606***</i>			
<i>P (Q-LR): 0.000</i>			

Not: %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyleri sırası ile *, **, *** simgeleri ile ifade edilmektedir. Standart hataların belirlenmesinde bootstrap yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 5. üst değer için kantil regresyon sonuçlarını göstermektedir. Kişi başına GSYH'nın üst düzeyinde lojistik performans endeksi ile kişi başına GSYH arasında anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Bununla beraber; doğrudan yabancı yatırımlar ile kişi başına GSYH arasında da anlamlı bir ilişkin varlığı tespit edilememiştir. Eğitim, sabit sermaye yatırımları ile kişi başına GSYH arasında % 5 anlamlılık düzeyinde, sağlık ile kişi başına GSYH arasında % 10 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir ilişkinin var olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Eğitim, sabit sermaye yatırımları ve sağlık değişkenlerinin lojistik performans endeksini olumlu, nüfus değişkeninin ise negatif yönde etkilediği görülmektedir.

4. SONUÇ

Lojistik performans endeksi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik olarak test edilmek istenildiği çalışmada, seçilmiş 20 OECD ülkesine ait 2007-2018 dönemine ait veriler kullanılarak panel kantil regresyon yöntemi yardımıyla ilişkinin varlığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçları; kişi başına GSYH'nın düşük ve orta düzeylerinde lojistik performans endeksinin kişi başına GSYH'yi olumlu yönde etkilediğini, üst kişi başına GSYH düzeylerinde ise lojistik performans endeksi ile kişi başına GSYH arasında anlamlı bir ilişkinin var olmadığını göstermektedir. Düşük ve orta kişi başına GSYH düzeyi için elde edilen bulgular, Goel vd. (2021), Nguyen ve Hoang (2021), Bardakçı vd. (2020), Şimşek ve Yiğit (2019) ve D'Aleo ve Sergi (2017) çalışmalarını doğrular niteliktedir. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki lojistik sektöründeki gelişmelerin düşük ve orta kişi başına GSYH düzeyinde ülke ekonomisini gelir yaratmaya teşvik ederek,

yeni istihdam alanları sağlayarak, yatırımları, özellikle doğrudan yabancı yatırımları ve artan ticaret hacimlerini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir (Şimşek ve Yiğit, 2009). Eğitim, sağlık ve sabit sermaye yatırımlarının kişi başına GSYH'nin düşük, orta ve üst düzeylerinde kişi başına GSYH olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Nüfus değişkeninin ise her üç düzeyde kişi başına GSYH ile arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu fakat ilişkinin yönünün negatif olduğu bulguları elde edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ilişkisine yönelik literatürde görüş birliğinin var olmadığı dikkat çekmektedir. Literatürde doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin fiziki sermayelerini artırarak büyümeye pozitif etki edeceğini ve verimliliği artırarak büyümeyi hızlandıracağına ilişkin görüşler bulunmaktadır. (Farooqi, 2022). Ancak literatürde doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında ilişkinin olmadığına ilişkin çalışmalar da yer almaktadır. (Koç ve Saidmurodov (2018), Yılmaz (2010)). Panel kantil regresyon analizi neticesinde Kişi başına GSYH'nin düşük, orta ve üst değerlerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve kişi başına GSYH arasında anlamlı bir ilişkinin var olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Akkaya, M. (2019). "Gelişen Piyasalarda Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". TESAM Akademi Dergisi, 6 (1), s. 283 - 303.
- Bardakçı, H., Erdoğan, A. ve Barut, A. (2020). "G-7 Ve E-7 Ülkelerinde Lojistik Performans, Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi". İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (5), s. 4154-4166.
- Bozma, G., Başar, S. İ. ve Aydın, S. (2017). "Lojistik Performansının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi". The International New Issues in Social Sciences, 5 (5) , s. 401-414, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tinisos/issue/52902/699375> adresinden alındı.
- Brewer, T. L., ve Young, S. (1997). "Investment Incentives and the International Agenda". The World Economy, 20 (2), s. 175-198.
- Campos, N. F. ve Kinoshita, Y. (2002). "Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Economics". William Davidson Working Paper, Sayı: 438, s. 1-33.
- Çelebi, Ü., Civelek, M. E., ve Çemberci, M. (2015). "The Mediator Effect Of Foreign Direct Investments On the Relation Between Logistics Performance and Economic Growth". Journal of Global Strategic Management. 9 (1), s. 17-21.
- D'Aleo, V., ve Sergi, B. (2017). "Does Logistics Influence Economic Growth? The European Experience". Management Decision, 55 (8), s. 1613-1628.
- Demirel, O. (2006). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, . Isparta.
- Ekici, Ş. Ö., Kabak, Ö. ve Ülengin, F. (2016). "Linking To Compete: Logistics and Global Competitiveness Interaction". Transport Policy, Elsevier, 48 (1), s. 117-128.
- Erkumru Can, B. (2019). "Türkiye'de Lojistik Sektörü, Sektörde Karşılaşılan Sorunlar ve Lojistik Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Farooqi, A. M. (2022). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Afganistan Örneği". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Goel, R. K., Saunoris, J. W. ve Goel, S. S. (2021). "Supply Chain Performance and economic Growth: The Impact of COVID-19 Disruptions". Journal of Policy Modeling, 43 (2), s. 298-316.
- Gümüş, S. (2013). "Lojistik Sektörünün Türk Ekonomisine Katkıları Ve Bir Araştırma". Uluslararası İşletme Ve Yönetimi Dergisi, 1 (3), s. 302-324. [Http://Dx.Doi.Org/10.15295/Bmij.V1i3.47](http://Dx.Doi.Org/10.15295/Bmij.V1i3.47) Adresinden Alındı

- Khan, S. R., Zhang, Y., Kumar, A., Zavadskas, E. ve Streimikiene, D. (2020). "Measuring the Impact of Renewable Energy, Public Health Expenditure, Logistics, And Environmental Performance On Sustainable Economic Growth". *Sustainable Development*, John Wiley & Sons Ltd., 28 (4), s. 833-843.
- Koç, S. ve Saidmurodov, S. (2018). "Orta Asya Ülkelerinde Elektrik Enerjisi, Doğrudan Yabancı Yatırımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *Ege Akademik Bakış*, 18 (2), s. 321-328.
- Liu, S. (2009). "A Research on the Relationship of Logistics Industry Development and Economic Growth of China". *International Business Research*, 2 (3), s. 197-200.
- Navickas, V., Sujeta, L. ve Vojtovich, S. (2011). "Logistics Systems as a Factor of Country's Competitiveness". *Economics and Management*, 16, s. 231-237.
- Nguyen, C. T., Luong, B. ve Hoang, H. (2021). "The Impact of Logistics and Infrastructure on Economic Growth: Empirical Evidence From Vietnam". *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8 (6), s. 21-28.
- Sağdıç, E. N., Yıldız, F. ve Sayın, H. H. (2020). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeler Örneği". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11 (28), s. 680-699.
- Seyidoğlu, H. (2006). "İktisat Biliminin Temelleri". *Güzem Can Yayınları*, İstanbul, No:21.
- Şimşek, T., ve Yiğit, E. (2019). "Lojistik Performans ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Orta-Doğu Avrupa ve Türkiye Örneği". *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 7 (2), s. 169-177. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jimeep/issue/50880/650565> adresinden alındı
- Tareghian, R. ve Rasmussen, P. (2013). "Statistical Downscaling of Precipitation Using Quatile Regression". *Journal of Hydrology*, 487, s. 122-135.
- Wang, A. (2010). "Research of logistics and regional economic growth". *iBusiness*, 2 (04), s. 395.
- Wang, Y. ve Wang, L. (2010). "The economic growth effect of logistics industry FDI analysis". *iBusiness*, 2 (4), s. 377.
- Yılmaz, M. (2008). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, M. (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme". *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), s. 241-260.
- Yurdakul, E. M. (2020). "Türkiye'de Lojistik Sektörü Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Analizi ile İncelenmesi". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20 (40), s. 174-185.

Seyhan, M. ve Akbulut, R. (2023). Firmalarda Kar Payı Dağıtım Politikalarını Etkileyen Makro Faktörler: BİST İmalat Sanayi Firmaları Üzerine Bir Çalışma. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), s. 29-52. DOI: 10.47138/jeaa.1211261

FİRMALARDA KÂR PAYI DAĞITIM POLİTİKALARINI ETKİLEYEN MAKRO FAKTÖRLER: BİST İMALAT SANAYİ FİRMALARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Macro Factors Affecting Cash Dividend Distribution Policies: A Study On BIST
Manufacturing Industry Companies

Metin SEYHAN¹ Ramazan AKBULUT²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı BİST Sanayi Endeksine kayıtlı imalat firmalarının nakit kâr payı dağıtım politikalarına etki eden makro faktörleri ve bu faktörlerin etki gücünü tespit etmektir. Çalışma, 2010-2020 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni net nakit kâr payı dağıtım tutarıdır. Bağımsız değişkenler ise faiz oranı, ekonomik büyüme, enflasyon oranı, döviz kuru ve Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi (CDS)'dir. Firmaların nakit kâr payı dağıtım politikaları ile makro faktörler arasındaki ilişki panel veri analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre ekonomik büyüme, faiz oranı, enflasyon oranı ve CDS değişkenleri nakit kâr payı tutarını pozitif yönde etkilemektedir. Sadece döviz kuru değişkeni ile bağımlı değişken arasında negatif bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme değişkeni bağımlı değişkeni en çok etkileyen faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nakit Kâr Payı Politikası, BİST Sanayi Endeksi, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the macro factors affecting the cash dividend distribution policies of manufacturing companies registered in the BIST Industry Index and the impact power of these factors. The study covers the period between 2010-2020. The dependent variable of the study is the net cash dividend distribution amount. The independent variables are economic growth, foreign exchange, interest rate, inflation and Turkey's credit default risk premium (CDS). The relationship between companies' cash dividend distribution policies and macro factors was tested with panel data analysis. According to the findings, economic growth, interest, inflation and CDS variables affect the dependent variable positively. There is only a negative relationship between the currency variable and the dependent variable. The variable of economic growth stands out as the factor that most affects the dependent variable.

Keywords: Cash Dividend Policy, BIST Industry Index, Panel Data Analysis.

¹ Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Şırnak Meslek Yüksek Okulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, mseyhan@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1722-1104

² Prof. Dr., Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, r.akbulut@harran.edu.tr ORCID: 0000-0001-5275-4152

GİRİŞ

Kâr payı, ortakların firmaya yapmış oldukları yatırıma karşılık dönem sonlarında net kârdan ödenen artık değer olarak ifade edilebilir. Temettü politikası ise firmaların kazandığı net kârın dağıtılmamış kârlar, paydaşlar ve yedek akçeler arasındaki dağılımını belirleyen politikalardır. Pay senedi fiyatlarını maksimize eden ekonomik büyümeyi ve ortakların servetini artıran kâr payı politikası firmalar için ideal olanıdır. Bu çalışmada, Türkiye’de imalat sanayisi sektöründe yer alan öncü firmalar seçilerek, bu firmaların nakit kâr payı dağıtım tutarına makro düzeyde hangi değişkenlerin etki ettiği araştırılacaktır. Bu amaçla Borsa İstanbul’a kayıtlı firmalarının nakit kâr payı dağıtım tutarına etki eden değişkenler literatür taraması sonucu belirlenerek panel veri analizi ile test edilecektir. Çalışmanın bağımlı değişkeni net nakit temettü tutarıdır. Ekonomik büyüme, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru ve Türkiye’nin kredi temerrüt risk primi (CDS) faktörleri modelin bağımsız değişkenleridir. Çalışmanın diğer benzer çalışmalardan farkı net nakit kâr payı dağıtım tutarına odaklanması ve kâr dağıtım politikasına etki eden makro faktörler gibi değişkenlerin incelenmiş olmasıdır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde net nakit temettü tutarına etki eden makro faktörler açıklanmıştır. İkinci bölümde, firmaların net nakit temettü tutarını etkileyen faktörler hakkında literatürde yer alan bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde, araştırmanın amacı ve özgün değeri, araştırmanın kapsamı ve veri seti, araştırmanın kısıtları, araştırmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler, araştırmada izlenen metodoloji, araştırma yöntemi ve araştırma kapsamında kurulan model açıklanmıştır. Daha sonra, oluşturulan model test edilerek sonuçları yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise uygulama sonuçları özetlenerek genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Kâr payı dağıtım politikası, firmaların elde ettiği net kârın dağıtılmamış kârlar, paydaşlar ve yedek akçeler arasındaki dağılımını belirleyen politikadır. Kâr dağıtım politikası, dönem sonundaki net kârın ne kadarlık kısmının firmada tutulacağı ve ne kadarının da dağıtılacağı konusundaki kararların bütünüdür. Firmalar bu politikaya göre kâr dağıtım karar ve uygulamalarını şekillendirmektedir. Kâr dağıtım politikası firmanın pay senetlerinin borsada alınıp satılmasını ve yeni hissedarların firmaya katılmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca firmanın nakit akımını ve yatırımcıların davranışlarını belirlemesi, firmaların finansman programını etkilemesi ve borç/özsermaye oranını yükseltmesinden dolayı önem taşımakta ve firmaların ileriye yönelik stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol üstlenmektedir. Çalışmada yer alan makro faktörler, aşağıda başlıklar halinde kısaca açıklanmaktadır.

1.1. Kâr Payı Dağıtım Politikasını Etkileyen Makro Faktörler

Makro faktörler iskonto oranları ve beklenen kâr payları üzerinde etkili olması nedeniyle sistematik olarak pay senedi getirilerini de etkilemektedir. Bundan dolayı temettü ödemeleri ile fiyat seviyeleri ve reel ekonomik aktivite arasında uzun vadeli ve istikrarlı bir ilişki vardır. Eğer ampirik

testlerin temettü tanımı teorilerinde makro ekonomik faktörler suistimal edilirse sonuçlar başarısız olacaktır (Mundatti, 2013, s. 5-6).

1.1.1. Gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH)

GSYİH, bir ülkede belirli bir dönem içerisinde üretilen bütün nihai malların piyasa değerindeki ekonomik ölçüsüdür. Reel gelirleri artan bireyler ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla hizmet ve mal talebinde bulunurlar. Firmalar bu talepleri karşılamak için daha fazla üretim yaparlar. Bu durum firmaların satışlarını ve kârlarını artırır. Gayri safi yurtiçi hasılanın yüksek olduğu bir ülkede ekonomik ortam yatırım yapmak için elverişlidir. Bundan dolayı firmalar nakit temettü ödemek yerine daha fazla yatırım yapmak için kârı içeride tutarlar (Sayılğan ve Süslü, 2011, s. 78).

1.1.2. Enflasyon Oranı

Enflasyon oranı, temettü dağıtım politikasını etkileyen önemli bir faktördür. Çünkü fiyat artışları, firmaların çalışma sermayesine olan ihtiyacı artırır. Ayrıca maliyet bedeli ile bilançoda gösterilen sabit varlıklar için amortisman olarak ayrılan fonlar, sabit varlıkların yenilenmesi için yeterli değildir. Bundan dolayı firmaların kazanç gücünün devam ettirilmesi için fon gereksinimlerinin bir kaynaktan karşılanması gerekir. Bundan dolayı firmaların kazanç gücünü ve sermaye yapısını güçlendirmek için dağıtılmayan kârlarla fon ihtiyacı karşılanması gerekir. Birçok firma dönem sonu kârından ileride ihtiyaç duyacağı fonları çıkararak dağıtacağı kâr tutarını tespit eder (Ceylan ve Korkmaz, 2016, s. 291). Temettü ödeme oranı, kârlı yatırım olanaklarının az olduğu ve ekonominin durgun olduğu dönemlerde yüksektir. Ancak yatırım talebinin yüksek olduğu dönemlerde ise bu oran düşüktür (Pekkaya, 2006, s. 188).

1.1.3. Faiz Oranı

Faiz bir gider türü olduğu için faiz oranları arttıkça firmanın kârı düşer. Ayrıca faiz oranları ayrıca ekonomik faaliyet düzeyini etkilemek suretiyle de firmanın kârı üzerinde etkili olabilir ve bu yolla firmanın pay senetlerini de etkileyebilir. Faiz oranları artarsa yatırımcılar tahvillerden daha çok getiri kazanacakları için yatırım yaptıkları pay senetlerini ellerinden çıkarırlar. Çünkü pay senedi yatırımcısının en önemli motivasyonu pay senedinden beklediği getirinin faiz oranından daha fazla olmasıdır. Böyle bir durumda firmanın pay senetlerinin fiyatı da düşer (Ceylan ve Korkmaz, 2016, s. 291). Faiz oranları arttıkça yatırımcının kâr payı ya da sermaye kazancı olarak ileride kazanacağı nakit akışlarının bugünkü değeri düşer.

1.1.4. Döviz Kuru

Döviz kurunun, mal ve hizmetlerin değeri, nakit akışları ve satışlar üzerinde etkisi vardır. Ayrıca endüstrilerin performansı ve firmaların rekabet gücü de döviz kurundan etkilenir. Bunların yanında döviz kuru üretim maliyetlerini, satış fiyatlarını ve kârlılığını da etkiler. Döviz kurları yüksek olduğunda firmanın kârlılığı azalacağından düşük oranda temettü ödemek zorunda kalır (Kuwarnu ve Owusu-Nantwi, 2011, s. 55).

1.1.5. Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi (CDS)

Alınan bir kredinin geri ödenmeme riskine Credit Default Swap (CDS) denir. Ayrıca bu riske karşı kredinin sigortalanması için kullanılan bir değerdir. Faizden kaynaklı olarak alacaklının geri ödememe riskini barındıran bir risk primidir. Alacaklı kredinin ödenmeme riskine karşı alacağını sigortalatır. Sigortalama işlemi ve sigorta için belirlenen bedel kredi risk primine denk gelir. Bir ülkenin kredi temerrüt risk primi ne kadar yüksek ise borçlanma maliyeti de o derece fazladır. Çünkü kredi temerrüt risk primi arttığında faizler de o derece yükselir. CDS primi piyasada arz ve talebe göre anlık olarak belirlendiğinden objektiftir. CDS primi 300'ün üstünde olan ekonomiler riskli olarak kabul edilir. Riskli ekonomilerde firmaların gelecek hakkında belirsizlikleri artar. Dış yatırımcıların ülkeye yatırımını azalır, içerideki yatırımcı daha güvenli ülkelere yatırım yapar. Bu durumda firmaların kârlılığı azalır ve daha az oranda temettü öderler.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölümde, firmaların kâr payı dağıtım politikalarını etkileyen değişkenlerin tespit edilmesine yönelik yapılmış olan araştırmalar incelenecektir. Bu araştırmalar sonucunda elde edilen bulgular, analizde yapılacak modelde kullanılacaktır. Firmaların temettü politikalarını etkileyen faktörlere yönelik ilk çalışmayı Lintner (1956) yapmıştır.

Baker vd. (2001) çalışmalarında, 1999 yılında ABD'de Nasdaq'ta faaliyet gösteren finansal ve finansal olmayan firmaların kâr payı kararlarını etkileyen en önemli faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bunun için 188 firma yöneticisi ile anket yolu ile görüşme yapılmıştır. Bu yöneticiler 22 farklı sektörde görev yapmaktadır. Bu araştırma Nasdaq firmalarına odaklanan ve finans sektöründeki firmaların kâr payı dağıtım politikalarını inceleyen ilk araştırmadır. Çalışma sonucunda temettü politikalarının en önemli belirleyicileri; kazançların istikrarı, geçmiş dönemdeki temettü modeli ile mevcut ve gelecek dönemlerde beklenen getirilerin seviyesi olduğu ortaya çıkmıştır.

Stacescu (2006) çalışmasında, 2000-2003 yılları arasında, İsviçre'de kamu hizmeti ve mali sektörde yer almayan 175 firmadan kâr payı ödeyen firmaların kâr payı ödeyen firmaların temettü politikasının belirleyicilerinin neler olduğunu incelemiştir. İsviçre'de bulunan yabancı firmalarda örnekleme dahil edilmemiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni temettü ödemesidir. Bağımsız değişkenleri ise büyüme fırsatı, finansal kaldıraç oranı, sahiplik yapısı, risk, kârlılık ve firma büyüklüğüdür. Veriler kesitsel regresyon yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Bulgular daha düşük büyüme fırsatlarına, daha büyük ve daha az kaldırıca sahip firmaların daha fazla kâr payı dağıtma eğiliminde olduğunu göstermiştir.

Guo ve Ni (2008) çalışmalarında, 1980-2002 yılları arasında işlem gören, sanayi sektöründe faaliyet gösteren; ancak mali veya kamu hizmetinde bulunmayan ABD'deki firmaların temettü politikası ile kurumsal mülkiyetleri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Çalışmanın bağımlı değişkeni hisse başına temettüdür. Analizin bağımsız değişkenleri; ertelenmiş vergi, kurumsal mülkiyet ve vergi kredileridir. Örneklem verileri kesitsel regresyon ve logit regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Sonuçlar; kâr payı

ödeyen firmaların politikalarının bu firmaların kurumsal sahiplik türüyle ilişkili olma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ayrıca büyük kurumsal mülkiyete sahip firmaların kâr payı ödemeyi bırakma olasılıklarının daha düşük olduğu gözlemlenmiştir.

Baba (2009) çalışmasında, 1997-2005 yılları arasında Tokyo Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören 847 firmanın yabancı yatırımcısının firmaların temettü politikası üzerindeki etkisi araştırmıştır. Analizde, rastgele etkiler ikili probit yöntemi ve rastgele etkiler genelleştirilmiş sıralı probit yöntemi kullanılmıştır. Rastgele etkiler ikili probit yönteminin bağımlı değişkeni temettü ödemesidir. Rastgele etkiler genelleştirilmiş sıralı probit yönteminin bağımlı değişkeni ise toplam temettü tutarlarında (i) artış (ii) değişiklik yok (iii) ve azalış olmak üzere üç seçenektir. Çalışmanın bağımsız değişkenleri ise yabancı yatırımcıların payı, firma boyutu, toplam aktiflerin büyüme oranı, piyasa değeri/defter değeri ve finansal kaldıraçtır. Testler sonucunda daha yüksek bir yabancı mülkiyet seviyesinin önemli ölçüde daha yüksek temettü ödeme olasılığı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Uludağ ve Kurt (2010) çalışmalarında, 1991 ile 2006 yılları arasında Borsa İstanbul'da işlem gören, kamu ve mali sektörde yer almayan, halka açık firmaların verileri ile temettü ödeme kararlarını etkileyen değişkenlerin neler olduğu araştırmışlardır. Temettü ödeme oranı analizin bağımlı değişkenidir. Geçmiş yıl kazancı, aktif büyüme oranı, cari yıl kazancı ve finansal kaldıraç oranı faktörleri analizin bağımsız değişkenleridir. Veriler logit regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Analiz sonucunda firmaların temettü dağıtım politikalarını belirleyen en önemli değişkenin cari kazançlar olduğu sonucuna varılmıştır.

Osman ve Mohammed (2010) araştırmalarında, 1989 ile 2004 yılları arasında Suudi Arabistan Menkul Kıymetler Borsasına kayıtlı, 37 finansal firmanın ve 105 finansal olmayan firmanın temettü politikalarını etkileyen değişkenleri panel veri, probit ve tobit regresyon yöntemlerini kullanarak tespit etmeye çalışmışlardır. Temettü ödeme oranı analizin bağımlı değişkeni iken finansal kaldıraç oranı, kârlılık, büyüme fırsatları, devlet mülkiyeti, firma büyüklüğü, aktif varlıklar, büyüklük ve faaliyet riski çalışmanın bağımsız değişkenleridir. Analiz sonucunda firmaların temettü politikalarını firma büyüklüğü, firma yaşı, kârlılık ve devlet mülkiyeti değişkenleri pozitif yönde etkilerken, faaliyet riski ve finansal kaldıraç oranı değişkenleri negatif yönde etkilemektedir.

Hellström ve Inagambaev (2012) çalışmalarında, 2006 ile 2010 yılları arasında Stockholm Borsasında işlem gören, finansal ve finansal olmayan sektörde yer alan, büyük ve orta ölçekli 87 firmanın temettü ödeme oranı üzerinde hangi faktörlerin etkilerinin olabileceğini incelemişlerdir. Kâr payı ödeme oranı bu çalışmanın bağımlı değişkenidir. Finansal kaldıraç oranı, firma büyüklüğü, serbest nakit akışı, risk, büyüme ve kârlılık değişkenleri analizin bağımsız değişkenleridir. Örneklem verileri tobit ve olağan en küçük kareler yöntemleri ile test edilmiştir. Yapılan testler sonucunda elde edilen verilere göre büyüme, serbest nakit akışı ve risk değişkenlerinin finansal olmayan büyük firmaların temettü ödeme oranlarının belirlenmesinde önemli bir ağırlığa sahip olduğu belirlenmiştir.

Arsoy ve Yıldız (2015) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren, 2003-2012 yılları arasında endekse kote olmuş, ticaret, finans ve hizmet sektöründe yer almayan sadece sanayi sektöründe

bulunan 168 firmanın temettü ödemesini tahmin etmek ve temettü politikası üzerinde etkileri olan faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni nakit ödenen brüt temettü faktörüdür. Halka açıklık oranı, kaldıraç oranı, aktif kârlılık oranı, özsermaye kârlılığı, cari oran, piyasa değeri/defter değeri ve geçmiş dönem temettü bedeli brüt toplamı gibi firmaya özgü 43 değişken analizin bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Analiz verileri çoklu doğrusal regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Yapılan testler sonucunda cari dönemde ödenen nakit brüt temettü oranını tahmin etmede özsermaye kârlılığı, pay senedi kapanış, toplam varlıklar, aktif kârlılık, pay başına kâr, toplam varlık özsermaye oranı, hazır değer oranı ve net satışlar gibi değişkenlerin etkili olduğu tespit edilmiştir.

Fettahoğlu (2015) çalışmasında, Borsa İstanbul'da işlem gören, 2010-2013 yılları arasında faaliyette bulunan ve bu yıllar arasında kesintisiz bir şekilde temettü dağıtan 32 adet firmanın temettü dağıtım kararları üzerinde etkili olan değişkenleri ve temettü dağıtan firmaların özelliklerinin neler olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın bağımlı değişkeni temettü dağıtım oranıdır. Bağımsız değişkenler ise net parasal giriş, borçlanma derecesi, firma büyüklüğü, varlık büyümesi, pay başına kazanç, satışlardaki büyüme, brüt kâr marjı, pay başına kâr yedeği ve likiditeden meydana gelmektedir. Makro değişkenlerden oluşan model için bağımsız değişken olarak sadece enflasyon oranı değişkeni ile çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada 'firmalar', temettü verimi ortalamasının altındakiler ve temettü verimi ortalamasının üstündekiler şeklinde 'gruplandırılarak' her grubu belirleyen faktörlerin neler olduğunu belirlemek amacıyla diskriminant analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinden elde edilen sonuçlara göre pay başına kâr yedeği ile temettü dağıtım oranı arasında pozitif bir ilişki gözlemlenmiştir. Brüt kâr marjı ile temettü dağıtım oranı arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Akhtar (2018) çalışmasında, 1995-2013 döneminde Avustralya Menkul Kıymetler Borsasına kayıtlı 6.038 yerel firma ve 5.918 çok uluslu firmanın temettü politikası belirleyicilerini tespit etmeye çalışmıştır. Çalışmada bağımlı değişkenler; özel nakit temettü, nakit temettü, net temettü, piyasa dışı hisse geri alımlar, toplam temettü ve piyasadaki hisse geri alımlarıdır. Bağımsız değişkenler ise coğrafi çeşitlendirme, yabancı vergi oranı, risk, firma yaşı, varlığın teminat değeri, politik risk, firma büyüklüğü, endüstri çeşitlendirmesi, kârlılık, finansal kaldıraç oranı, döviz kuru riski, nakit akışı ve etki vergi oranıdır. Analiz, sıradan en küçük kareler regresyon yöntemi ile test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Avustralya'daki çok uluslu firmaların yerel firmalara göre çok daha az düzenli bir şekilde özel nakit temettü, nakit temettü, net temettü ve toplam temettü ödedikleri sonucuna varılmıştır.

Jabbouri ve Attar (2018) çalışmalarında, 2004-2015 yılları arasında Fas Kazablanka Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören ve finansal olmayan 64 firma üzerinde yaptıkları araştırmada temettü politikasının ana belirleyicilerini tespit etmeye ve firmaların temettü davranışlarını daha iyi açıklayan teorileri değerlendirmeye çalışmışlardır. Kâr payı dağıtım oranı bu çalışmanın bağımlı değişkenini oluşturmuştur. Firma büyüklüğü, firma büyüme oranı, serbest nakit akışı, ekonomik konjonktür, kârlılık, likidite, kurumsal pay senedi, beklenen kazanç seviyesi, geçmiş dönem temettü ödeme örnekleri ve finansal kaldıraç oranı ise bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Ekonomik analizlerde panel veri

regresyon yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre firma büyümesi, finansal kaldıraç oranı ve ekonomik konjonktürün temettü politikası üzerinde negatif etkisi vardır. Serbest nakit akışları, firma büyüklüğü, kurumsal pay senedi ve likidite değişkenlerinin ise temettü politikasını belirlemede istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Choi ve Park (2019) çalışmalarında, 2001-2017 yılları arasında Güney Kore Borsasında (KRX) işlem gören, Ulusal Bilgi ve Kredi Değerlendirmesi (NICE) tarafından verileri sağlanan ve finansal olmayan 8.278 adet firmanın yabancı para cinsinden borcunun temettü ödemeleri üzerindeki etkisini, riskten korunma ve borç finansman maliyetleri bağlamında incelemişlerdir. Nakit temettü satışı bu çalışmanın bağımlı değişkenidir. Brüt dış stok borcu, net dış stok borcu, finansal kaldıraç, yabancı sahipliği, kontrol sahipliği, firma değeri, hisse oynaklığı, tutulan özkaynak, Ar-Ge yoğunluğu, firma büyüklüğü, stok cirosu, pd/dd oranı, faiz giderleri, net ihracat satışları, temettü geliri, kredi riski ve nakit akış oranı ise çalışmada yer alan bağımsız değişkenlerdir. Veri seti logit ve tobit yöntemleri ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre döviz kuru borcunun oranı ile temettü ödeme olasılığı arasında ve ayrıca döviz kuru borcunun oranı ile temettü seviyesi arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Malik vd. (2019) çalışmalarında, 2007-2009 yılları arasında Pakistan'da Karaçi Menkul Kıymet Borsasında KSE 100 Endeksinde işlem gören, finansal ve finansal olmayan 16 farklı sektörde faaliyette bulunan 100 firmanın temettü politikasının belirleyicilerinin neler olduğunu tespit çalışmışlardır. Düzenli kâr payı ödemesi analizde bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Cari oran, likidite oranı, finansal kaldıraç, özsermaye kârlılığı, aktif kârlılık oranı, firma büyüklüğü, satışların büyüklüğü ve kâr getirisi ise çalışmanın bağımsız değişkenleridir. Analiz iki farklı aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada verilerin analizinde en küçük kareler panel regresyon yöntemi kullanılmıştır. İkinci aşamada ise firmalar temettü ödeyen ve temettü ödemeyen firmalar şeklinde sınıflandırılmıştır ve tüm bağımsız değişkenlerin üç yıllık ortalamasının alındığı probit modeli uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre cari oran, kâr getirisi, aktif kârlılık oranı, firma büyüklüğü, özsermaye kârlılığı ve likidite oranı değişkenleri ile düzenli temettü ödemesi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Finansal kaldıraç ile satışların büyüklüğü arasında negatif ilişkinin varlığı ortaya çıkmıştır.

Dozen ve Başkan (2020) çalışmalarında, BİST Kurumsal Sürdürülebilirlik Endeksine tabi 42 firma üzerinde yaptıkları araştırmada, temettü kararları üzerinde firma performansının etkili olup olmadığını incelemişlerdir. Bu araştırmada Basit Lojistik Regresyon Yöntemi kullanılmıştır. Analizin bağımlı değişkeni olarak kâr dağıtımını kullanılırken, öz sermaye kârlılık oranı ve aktif kârlılık oranı bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Bunun yanında modele kukla değişkenler olarak stok devir hızı, aktif devir hızı, kaldıraç oranı ve sermaye yapısı da eklenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde stok devir hızı, öz kaynak oranı ve öz sermaye kârlılığı ile bağımlı değişken arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkiler ortaya çıkmıştır. Aktiflerin devir hızı ile aktif kârlılık değişkenlerinin bağımlı değişken üzerinde bir etkisi tespit edilememiştir.

Mohyudin vd. (2022) çalışmalarında, 2012-2019 dönemlerinde Karaçi Borsasında (KSE) kayıtlı, mali sektör dışındaki diğer alanlarda faaliyet gösteren 77 firmanın yönetim kurulu çeşitliliğinin kâr payı politikaları üzerindeki etkisini ve yatırım verimliliğine dahil olan firmaların etkileşimini araştırmışlardır. Kâr payı politikası analizin bağımsız değişkenini oluşturmaktadır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri; cinsiyet çeşitliliği, etnik çeşitlilik ve eğitim çeşitliliği faktörleridir. Yönetim kurulu çeşitliliğinin temettü politikası üzerindeki etkisini incelemek için panel regresyon yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca yatırım verimliliği etkileşim etkisi hiyerarşik regresyon modeli ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre yatırım verimliliği ışığında verimli yatırım gerçekleştiren firmaların paydaşlarının kâr paylarını arttırmak istedikleri görülmüştür.

Razak vd (2022) çalışmalarında, 2015-2019 yılları arasında Endonezya Menkul Kıymetler Borsasında (IDX) işlem gören 188 imalat firmasında firmaların iç faktörlerinin temettü politikası üzerindeki etkisini tahmin etmeye çalışmışlardır. Analizin bağımlı değişkeni kâr payı dağıtım oranıdır. Bu araştırmada test edilen temettü politikasını belirleyen bağımsız değişkenler ise cari oran, borç-özkaynak oranı, varlık büyümesi, teminatlandırılabilir varlıklar ve özkaynak getirisidir. Verilerin analizinde, iki aşamalı panel regresyon modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, cari oran, borç-özkaynak oranı ve büyüme değişkenleri kâr payı dağıtım oranını etkilememektedir. Bu araştırmanın sonucu, Endonezya'daki imalat şirketlerinin, yüksek kârlılık ve büyük teminatlandırılabilir varlıkların mevcudiyetine ulaştıkları sürece hissedarlarına büyük temettü ödeme eğiliminde olduklarını gösterilmiştir.

Stereńczak ve Kubiak (2022) çalışmalarında 2010 ve 2020 yılları arasında Orta ve Doğu Avrupa'dan 14 ülkede, borsada işlem gören 1471 firmanın hisse senedi likiditesi ve temettü politikaları arasındaki çift yönlü ilişkiyi incelemişlerdir. Hisse senedi likiditesini temsilen nakit akışı, özsermaye kârlılığı, firma büyüklüğü, piyasa değeri/defter değeri, yatırım, finansal kaldıraç, yüzde kapanış farkı, amihud likidite azlığı oranı değişkenleri kullanılmıştır. Temettü politikası ise temettü ödemesi ve temettü tutarı ile ilgili dört farklı değişken tarafından temsil edilmiştir. Bu değişkenler firmanın temettü ödeme eğilimi, temettü verimi, kâr payı dağıtım oranı ve temettü-nakit akışı oranıdır. Analizde çift fark yöntemi, panel analizi, tekrarlayan regresyonlar, kantil regresyon ve denklem setinin eşzamanlı tahminleri yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda hem hisse senedi likiditesinin firmaların temettü politikasını etkilediği hem de temettü politikasının hisse senedi likiditesini etkilediği tespit edilmiştir. Likiditesi yüksek firmaların daha yüksek tutarda kâr payı ödemeye istekli olduğu ispatlanmıştır. Hissedar haklarının korunduğu ve güçlü kurumların olduğu ülkelerde ise pay senedi likiditesinin firmaların kâr payı politikasını olumsuz etkilediği belirtilmiştir.

Ben Salah ve Ben Amar (2022), 2008-2018 dönemini kapsayan çalışmalarında mali sektör hariç çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 75 Fransız firmasının kurumsal sosyal sorumluluk politikasının kâr payı dağıtım politikası üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmanın bağımlı değişkeni kâr payı dağıtım oranıdır. Bağımsız değişkenler ise kurumsal sosyal sorumluluk, çevre boyutu, sosyal boyut, kurumsal yönetim boyutu, ekonomik boyut, firma büyüklüğü, finansal kaldıraç, özsermaye kârlılığı,

likidite, satışların büyüklüğü, firma riski, nakit akışları ve kazanç yönetimidir. Veri seti, panel veri analizinin en küçük kareler yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda ekonomik, sosyal ve kurumsal yönetim boyutu değişkenleri firma hissedarlarına daha fazla temettü ödemeye yönlendiren önemli faktörlerdir. Kâr payı dağıtım politikası üzerinde etkisi olmayan tek değişken toplumsal boyut çevresel puanıdır.

Dang vd. (2022) çalışmalarında, 1995'ten 2017'ye kadar Amerika'da listelenmiş 47.536 adet firmanın firma stratejisi ile kâr payı ödemesi arasındaki ilişkiyi panel regresyon analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Araştırmanın bağımlı değişkeni kâr payıdır. Bağımsız değişkenler ise firma boyutu, kaldıraç, sermaye artırım, firma yaşı, dağıtılmamış kârlar, aşırı yatırım, kurumsal mülkiyet, ekonomik politika belirsizliği ve başkanlık seçimleri gibi daha fazla faktörlerden oluşmaktadır. Analiz sonucunda sermaye harcamaları ve aşırı yatırım arayıcı firmalarda ajans çatışması sorununa yol açabildiğinden bu da savunuculara kıyasla kâr payı ödemelerinde bir artışa yol açtığı tespit edilmiştir. Arayıcı firmalarda artan nakit ödemeleri olumlu bir itibar inşa etmelerine yardımcı olmaktadır.

Khan vd. (2022), 2009-2017 y yılları arasını kapsayan araştırmalarında, finansal olmayan sektörde faaliyet gösteren, Japonya'dan 1.773 ve Güney Kore'den 1.035 adet firmanın temettü politikasını belirleyen içsel faktörlerin neler olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Analizin bağımlı değişkeni nakit temettü tutarıdır. Firma büyüklüğü, kârlılık, finansal kaldıraç, büyüme fırsatları, kazanç oynaklığı, nakit akışları ve kurumlar vergisi değişkenleri bu çalışmada bağımsız değişkenler olarak yer almıştır. Veri seti panel veri analizi ile test edilmiştir. Test sonucunda genel olarak Japonya ve Güney Kore'nin temettü politikalarında bir yandan benzerlikler bulunurken bir yandan da farklılıklar kendini göstermiştir. Güney Koreli firmaların kâr payı dağıtım politikaları Anglo-Sakson ülkelerdeki politikalar ile benzerlikler gösterirken Japon firmaların düşük bilgi asimetrisi ile karşı karşıya oldukları ve de bu firmaların yöneticileri geleceğe yönelik beklentiler hakkında sinyal vermeye ihtiyaç duymadıkları için temettü politikaları bir ölçüde daha farklıdır.

3. VERİ VE METODOLOJİ

Araştırmanın temel amacı, makro faktörlerin firmaların net nakit temettü tutarları üzerinde etkili olup olmadığını ve varsa etki yönünün ve kuvvetinin belirlenmesidir. Net nakit temettü tutarının ekonomik büyüme, faiz oranı, enflasyon oranı, döviz kuru ve CDS gibi makroekonomik faktörler ile ilişkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda hem firma yöneticileri için hem de yatırımcılar için makro faktörlerin net nakit temettü üzerindeki etkilerinin yönü ve gücünün tahmin edilmesi hedeflenmiştir. Araştırmada, net nakit temettü tutarı ile makro faktörler arasındaki ilişkiler 2010-2020 arasını kapsayacak şekilde incelenmiştir. Çalışmanın bulgularının, 2008 küresel ekonomik kriz etkilerinden arındırılmak istenmesi nedeniyle çalışmaya konu olan dönemin başlangıç yılı olarak 2010 yılı belirlenmiştir. Araştırmaya konu olan dönemin son yılı olarak 2020 yılının belirlenmiş olmasının nedeni ise veri setinde yer alan firmalardan ADEL, AKCNS ve ALCAR'ın 2021 yılında net nakit temettü dağıtmamış olmasıdır. Firmaların net nakit temettü politikalarını oluşturan makro faktörlere ilişkin

veriler Dünya Bankası (www.worldbank.org), Merkez Bankası (www.tcmb.gov.tr) ve TÜİK (www.tuik.gov.tr) internet sitelerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda analize dahil edilen 20 imalat firması Tablo 1.'de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan İmalat Firmaları

1	ADEL	Adel Kalemcilik Ticaret ve Sanayi A.Ş.
2	AEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi A.Ş.
3	AKCNS	Akçansa Çimento Sanayi ve Tic. A.Ş.
4	AKSA	Aksa Akrilik Kimya Sanayi A.Ş.
5	ALCAR	Alarko Carrier Sanayi ve Tic. A.Ş.
6	ALKIM	Alkim Alkali Kimya A.Ş.
7	AYGAZ	Aygaz A.Ş.
8	COLLA	Coca-Cola İçecek A.Ş.
9	EGEEN	Ege Endüstri ve Ticaret A.Ş.
10	ERBOS	Erbosan Erciyas Boru Sanayi ve Tic. A.Ş.
11	EREGL	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları
12	FMIZP	Federal Mogul İzmit Piston ve Pim Üretim A.Ş.
13	FROTO	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.
14	GENTS	Gentaş Dekoratif Yüzeyler Sanayi ve Tic. A.Ş.
15	NUHCM	Nuh Çimento Sanayi A.Ş.
16	OTKAR	Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş.
17	PETUN	Pınar Entegre Et ve Un Sanayii A.Ş.
18	PNSUT	Pınar Süt Mamulleri Sanayi A.Ş.
19	SARKY	Sarkuysan Elektrolitik Bakır San. ve Tic. A.Ş.
20	TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş.

Çalışmanın 2010-2020 dönemi verilerini kapsaması nedeniyle zaman kısıtı vardır. Çalışmanın örnekleme, pay senetleri Borsa İstanbul'a kote olan, sürekli olarak BİST SINAİ Endeksinde yer alan ve verilerine düzenli olarak ulaşılabilen, imalat sektöründe yıllar içinde istikrarlı bir şekilde net nakit temettü dağıtan firmalardan oluşmaktadır. Çalışmada firmaların net nakit temettü tutarları ile makro faktörler arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın bağımlı değişkeni net nakit temettü tutarıdır. Bağımsız değişkenler ise teorik çerçevede ve literatürde yer alan çalışmalar incelenerek oluşturulan makro faktörlerden oluşmaktadır. Bu çalışmada kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin hesaplanış şekli Tablo 2.'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Makro Değişkenler ve Hesaplama Yöntemleri

Değişkenler	Hesaplama Yöntemi	Notasyon
Net Nakit Temettü Tutarı	Net Nakit Temettü Toplamı (LOG)	LNTEM
Ekonomik Büyüme	GSYİH yıllık değişim %	EKOBUY
Enflasyon Oranı	TÜFE yıllık değişim %	ENF
Faiz Oranı	1 Haftalık Repo	MFAIZ
Döviz Kuru	Reel Efektif Döviz Kuru ($R = \frac{e_i P_i}{P_{tur}}$)	DOVIZ
CDS	Türkiye'nin Kredi Temerrüt Risk Primi	CDS

3.1. Araştırma Modeli

Çalışmada, firmaların kâr payı dağıtımına etki eden makro faktörler arasında ilişkilerin belirlenmesi için bir model oluşturulmuştur. Kâr payı dağıtımı, net nakit temettü tutarı olarak temsil edilmektedir. Net nakit kâr payı dağıtımına etki eden makro faktörler enflasyon oranı, ekonomik büyüme, döviz kuru, faiz oranı ve CDS olarak belirlenmiştir. BİST SINAİ Endeksinde listelenen firmaların net nakit kâr payı dağıtım politikalarını etkileyen makro faktörlerin analizi için aşağıdaki panel regresyon modeli oluşturulmuştur. Regresyon denklemi bağımsız makro değişkenlerin net nakit kâr payı dağıtım tutarı üzerindeki etkisini ölçmeyi hedeflemektedir.

$$LNTEM_{it} = \beta_{0it} + \beta_1 EKOBUY_{it} + \beta_2 ENF_{it} + \beta_3 FAIZ_{it} + \beta_4 DOVIZ_{it} + \beta_5 CDS_{it} + \varepsilon_{it}$$

Denklemlerde, $t = 1, 2, 3, \dots, T$ zaman boyutunu, $i = 1, 2, 3, \dots, N$ yatay kesit birimlerini gösterirken ε ise panel hata terimini göstermektedir.

3.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmada veriler panel veri analizi ile araştırılmış olup varsayımlar doğrultusunda ilk olarak Spearman korelasyon testi ve varyans ayırıştırma faktörü (VIF) ile bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı probleminin olup olmadığı araştırılmıştır. İçsellik analizi ile modelde yer alan bağımsız değişkenlerin hata terimi ve aralarındaki korelasyon incelenmiştir. Daha sonra Breusch-Pagan (1980), (Lagrange Multiplier-LM) ve Pesaran (2004), (Crosssection Dependence-CD) testleri ile paneli oluşturan yatay kesitler arasındaki bağımlılık, panel ve değişken bazında incelenmiştir. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Homogeneity testi ile değişkenlerin katsayılarının yatay kesitler arasındaki değişkenliği araştırılmıştır. Pesaran ve Yamagata (2008) delta ve düzeltilmiş delta (Delta adj.) testleri ile serilerdeki homojenlik ve heterojenlik durumuna bakılmıştır. Serilerdeki durağanlıkta, yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Bai ve Ng (2004) PANIC ikinci nesil birim kök testi kullanılmıştır. Ayrıca serilerdeki durağanlıkta yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan homojen seriler Levin, Lin ve Chu (2002) LLC birinci nesil birim kök testi ile analiz edilirken heterojen seriler Im, Pesaran ve Shin (2003) IPS birinci nesil birim kök testi ile analiz edilmiştir. F testi, Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testi üzerinden modelin hangi yöntem kullanılarak tahmin edileceği belirlenmiştir. Modelde hata terim varyansının tüm gözlemler için aynı olmama durumunu ifade eden değişen varyans Breusch-Pagan-Godfrey Heteroscedasticity LM ile incelenirken hata terimlerinin birbirini izleyen değerleri arasında anlamlı ilişki olması durumunu gösteren otokorelasyon için de Baltagi ve Li (1991) ve Born ve Breuing (2016) LM testi kullanılmıştır. Model tahmini ise Driscoll ve Kraay (1998) tarafından geliştirilen, panel standart hataları düzelten White Period Yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.3. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında net nakit temettü tutarını etkileyen makro faktörler arasındaki ilişkileri incelemek üzere yapılan analizlere ilişkin bulgular yer almaktadır. Çalışmada kullanılan makro değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistik değerleri Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 3: Makro Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	LNTEM	DOVIZ	EKOBUY	ENF	CDS	MFAİZ
Ortalama	7.728	94.041	5.492	10.074	253.930	0.097
Medyan	7.671	99.000	4.939	8.830	207.500	0.080
Maksimum	9.741	120.170	11.200	16.220	467.260	0.240
Minimum	6.121	62.160	0.889	6.450	169.630	0.045
Std. Sap.	0.728	16.470	3.040	3.148	88.018	0.056
Çarpıklık	0.279	-0.381	0.233	0.887	1.294	1.525
Basıklık	2.497	2.259	2.072	2.407	3.591	4.200
Jarque-Bera	5.182	10.355	9.885	32.072	64.619	98.549
Olasılık	0.074*	0.005***	0.007***	0.000***	0.000***	0.000***
Gözlem	220	220	220	220	220	220

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

İncelenen dönemde makro faktörlerin Tablo 3.'te yer alan ortalama sonuçları incelendiğinde reel efektif döviz kurunun (DOVIZ) ortalama değerinin 94,04 olması firmaların maliyet ve fiyatlarının yüksek olduğunu, ekonomik büyümeyi (EKOBUY) gösteren GSYİH'deki yüzde değişimin ortalama değerinin %5,49 olması ülkede üretilen ürünlerin değerinin yeteri kadar artmadığını, enflasyonun (ENF) ortalama değerinin %10,07 olması firmaların satın alma gücünde düşme ve fiyatlar genel düzeyinde artma eğilimi olduğunu, Türkiye'nin kredi temerrüt risk priminin (CDS) ortalama değerinin %253,93 olması ülkede borçlanma maliyetinin yüksek olduğunu ve faiz oranının (MFAİZ) ortalama değerinin %0,09 olması ülkenin politika faiz oranının düşük olduğunu göstermektedir. Standart sapmaya ait tanımlayıcı istatistik sonuçlar incelendiğinde, makro faktörlerden Türkiye'nin kredi temerrüt risk primini ifade eden CDS değişkeninin 88,01 ile en yüksek değere sahip olduğu görülmektedir.

Normal dağılım, normal dağılım eğrisi ile kavramlaştırılan hipotetik dağılımdır. Normal dağılımı test etmenin yolu çarpıklık ve basıklık değerlerine bakmaktır. Çarpıklık katsayısı, normal dağılımda sıfır (0) değerine sahiptir. Pozitif çarpıklık katsayısı sola çarpık dağılım olduğunu, negatif çarpıklık katsayısı ise sağa çarpık dağılım olduğunu göstermektedir. Basıklık katsayısı, normal dağılımda sıfır (0) değerine sahiptir. Negatif basıklık katsayısı basık dağılım olduğunu, pozitif basıklık ise sivri dağılım olduğunu göstermektedir.

Makro faktörlerin çarpıklığa ait tanımlayıcı istatistik sonuçları incelendiğinde, negatif değere sahip olan DOVIZ (-0,38) değişkeninin sağa çarpık, pozitif değere sahip olan EKOBUY, ENF, CDS, MFAİZ ve LNTEM faktörlerin sola çarpık olduğu görülmektedir. Makro faktörlerin basıklığa ait tanımlayıcı istatistik sonuçları incelendiğinde, tüm değişkenler pozitif değerlere sahip olduğundan sivri dağılıma sahip olduğu söylenebilir. Makro faktörlere ilişkin ortalama, medyan, çarpıklık ve basıklık değerleri değişkenlerin normal dağılıma uyum sağlamadıklarını göstermektedir. Jarque-Bera olasılık değerleri ve istatistikleri incelendiğinde, değişkenlerin hiçbirinin normal dağılıma uyum sağlamadığı, faktörlerin yüksek istatistiki değerlere ve 0.05'ten düşük olasılık değerlerine sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Çoklu doğrusal bağlantı, panel veri analizinde modelde yer alan bağımsız değişkenler arasında görünen güçlü ilişkilerdir. Analizde çoklu doğrusal bağlantının çıkması istenilen bir durum değildir (Gujarati, 2004, s. 341-386). Başka bir ifadeyle çoklu doğrusal bağlantı sorunu bağımsız değişkenler

arasında ortaya çıkan yüksek korelasyondur. Spearman korelasyon analizi için farklı çalışmalarda farklı kritik değerler kullanılabilir (Albayrak, 2005:109). Bu çalışmada kritik değer aralığı $-0.90 < p < 0.90$ 'dır. Makro faktörlerin Spearman korelasyon analiz sonuçları Tablo 4.'te ve makro faktörlerin VIF değerleri Tablo 5.'te yer almaktadır.

Tablo 4: Makro Faktörlerin Spearman Korelasyon Analiz Sonuçları

Korelasyon t-istatistik Olasılık	CDS	DOVIZ	EKOBUY	ENF	MFAIZ
CDS	[1.000]				
	4.517				
	(0.000)				
DOVIZ	[0.842]	1.000			
	23.089	-----			
	(0.000)	-----			
EKOBUY	[0.755]	[0.590]	1.000		
	17.020	10.802	-----		
	(0.000)	(0.000)	-----		
ENF	[0.679]	[0.667]	[0.751]	1.000	
	13.670	13.231	16.831	-----	
	(0.0009)	(80.000)	(0.000)	-----	
MFAIZ	[0.714]	[0.712]	[0.716]	[0.886]	1.000
	15.099	15.008	15.146	28.340	-----
	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	-----

Makro faktörler arasında çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açan ve eşik değerini aşan bir faktör yoktur. Makro faktörler arasında korelasyon katsayısı en yüksek olan değişken faiz oranı (MFAIZ) olup 0,88 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 5: Makro Faktörlerin Varyans Ayrıştırma Faktörü (VIF) Değerleri

Değişken	Varyans Katsayısı	Merkezi Olmayan VIF	Merkezi VIF
CDS	0.260307	6.796615	6.796615
DOVIZ	0.238326	4.297754	4.297754
EKOBUY	0.153413	4.750621	4.750621
ENF	0.194488	5.671055	5.671055
MFAIZ	0.183894	5.550799	5.550799
C	0.002118	1.000000	NA

Tablo 5.'te yer alan makro faktörlerin VIF değerlerine bakıldığında, çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlerin VIF değerlerinin 4.29 ile 6.79 değer aralığında kaldıkları görülmektedir. Tablo 5.'te yer alan VIF analiz sonuçları incelendiğinde makro değişkenlerin 10'nun üzerinde VIF değerine sahip olmadığı görülmektedir. Bu tablolara göre VIF analizi sonuçları ve Spearman korelasyon analizi sonuçlarının birbiri ile tutarlı olduğu ve seçilen değişkenlerin aynı modelde kullanılmasının çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açmayacağı söylenebilir.

Veri setinde içsellik sorunun olup olmadığı kritik değere bakılarak anlaşılır. Kritik değerler +0,90 ve -0,90'dır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Kritik değeri aşan faktörler yüksek korelasyona sahiptir ve içsellik sorunu vardır. Kritik değer altında kalan faktörleri ise düşük korelasyona sahiptir ve içsellik sorunu yoktur.

Tablo 6: Makro Faktörlere İlişkin İçsellik Testi Sonuçları

	HATA TERİMİ	CDS	DOVİZ	EKOBUY	ENF	MFAİZ
HATA TERİMİ	1.000					

CDS	[-0.000]	1.000				
	-0.009	-----				
	(0.9922)	-----				
DOVİZ	[0.028]	[0.842]	1.000			
	0.415	23.089	-----			
	(0.678)	(0.000)	-----			
EKOBUY	[-0.023]	[0.755]	[0.590]	1.000		
	-0.349	17.020	10.802	-----		
	(0.727)	(0.000)	(0.000)	-----		
ENF	[-0.026]	[0.679]	[0.667]	[0.751]	1.000	
	-0.385	13.670	13.231	16.831	-----	
	(0.700)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	-----	
MFAİZ	[-0.010]	[0.714]	[0.712]	[0.716]	[0.886]	1.000
	-0.150	15.099	15.008	15.146	28.340	-----
	(0.880)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	(0.000)	-----

Makro faktörler arasında kritik değeri aşan ve içsellik sorunu olduğunu gösteren bir değer yoktur. Kritik değeri en yüksek olan makro faktör döviz kuru (DOVİZ) olup 0,02 değerine sahiptir.

Pesaran (2004) CD testi için kritik değer 0.05'tir. Pesaran (2004) CD testi sonucunda değişkenlerin olasılık değerleri kritik değer olan 0,05'ten yüksek çıkarsa serilerde yatay kesit bağımlılığının olmadığı sonucuna varılmaktadır. Değişkenlerin olasılık değerleri 0,05'ten düşük çıkarsa serilerde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran vd., 2008). Makro faktörlerin yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 7.'de yer almaktadır.

Tablo 7. Değişken Bazında Makro Faktörlerin Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişken	Pesaran CD	
	İstatistik	Olasılık D.
Makro Model	27.631	0.000***
LNTEM	16.851	0.000***
DOVİZ	2.251	0.240
EKOBUY	12.972	0.000***
ENF	14.368	0.000***
MFAİZ	11.876	0.000***
CDS	9.572	0.000***

Not: *** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Makro faktörlerin olasılık değerleri kritik değer olan %5'ten küçük çıktığı için paneli oluşturan kesitler arasında yatay kesit bağımlılığı sorunu vardır. Bu nedenle firmalardan birini etkileyen bir birim çok diğer firmaları da etkilemektedir. Tablo 7.'de yer alan Pesaran (2004) test sonuçları incelendiğinde makro faktörlerden EKOBUY, ENF, MFAİZ, CDS faktörlerinin olasılık değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerin veri setinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre bu değişkenlerde durağanlık sınaması için ikinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmiştir ve DOVİZ değişkeninde yatay kesit bağımlılığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı, durağanlık sınaması için sadece bu değişken açısından birinci nesil birim kök testlerinin kullanılması gerekmiştir.

Çalışmadaki serilerde homojenlik/heterojenlik durumu Pesaran ve Yamagata (2008) delta ve düzeltilmiş delta (Delta adj.) testleri ile test edilmiştir. Analizde Delta adj. ($\tilde{\Delta}_{adj}$) testi sonuçları yorumlanmıştır. Pesaran ve Yagamata (2008) Delta adj. testi için kritik değer 0.05'tir. Pesaran ve Yagamata (2008) Delta adj. testi sonucunda elde edilen olasılık değerinin 0.05'ten yüksek olması durumunda serilerde yatay kesitlerin homojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Olasılık değerinin 0.05'ten düşük olması durumunda ise serilerde yatay kesitlerin heterojen olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Pesaran ve Yamagata, 2008). Makro faktörlerin homojenite test sonuçları Tablo 8.'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Makro Faktörlerin Homojenite Test Sonuçları

Değişken	$\tilde{\Delta}$	Olasılık Değeri	$\tilde{\Delta}_{adj}$	Olasılık Değeri
Makro Model	-1.654	0.951	-2.563	[0.995]
ENF	-1.656	0.951	-1.941	[0.974]
EKOBUY	-0.964	0.832	-1.130	[0.871]
MFAIZ	-0.787	0.784	-0.923	[0.822]
CDS	-1.011	0.844	-1.185	[0.882]
Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.				

Tablo 8.'de yer alan Pesaran ve Yamagata (2008) Delta adj. testi sonuçlarına göre makro faktörlerden DOVIZ, EKOBUY, ENF, MFAIZ ve CDS faktörlerinin olasılık değerleri %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde anlamsız olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre bu değişkenler homojen özellik göstermektedir. Dolayısıyla bu değişkenlerde durağanlığın test edilmesi için homojeniteyi dikkate alan birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Çalışmada durağanlığın sınanması amacıyla yatay kesit bağımlılığı içermeyen heterojen seriler için Im, Pesaran ve Shin (2003) testi ve yatay kesit bağımlılığı içermeyen homojen seriler için Levin, Lin ve Chu (2002) testi kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı içeren serilerde durağanlık sınaması Bai ve Ng (2004) PANIC testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Üç durağanlık testinde de kritik değer olarak 0,05 değeri kabul edilmiştir. Panel birim kök testleri sonucunda çıkan olasılık değerleri kritik değer olan 0,05'ten yüksek ise seriler durağan değildir. Değişkenlerin olasılık değerleri 0,05'ten düşük ise seriler durağandır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden PANIC testi sonuçları Tablo 9.'da yer almaktadır.

Tablo 9: PANIC Birim Kök Testi Sonuçları

Seviye	SABİT		SABİT VE TREND	
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	Olasılık
LNTEM				
$Z_{\hat{e}}^c$	2.683	0.003***	4.911	0.000***
$P_{\hat{e}}^c$	64.001	0.009***	83.930	0.000***
ENF				
$Z_{\hat{e}}^c$	2.962	0.001***	4.341	0.000***
$P_{\hat{e}}^c$	66.495	0.005***	78.832	0.000***
EKOBUY				
$Z_{\hat{e}}^c$	8.944	0.000***	1.772	0.038***
$P_{\hat{e}}^c$	120.000	0.000***	55.855	0.049***
MFAİZ				
$Z_{\hat{e}}^c$	5.179	0.000***	3.234	0.000***
$P_{\hat{e}}^c$	86.325	0.000***	68.929	0.003***
CDS				
$Z_{\hat{e}}^c$	2.531	0.005***	3.991	0.000***
$P_{\hat{e}}^c$	62.639	0.012***	75.701	0.000***

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 9.'daki PANIC testi sonuçları incelendiğinde makro faktörlerin %1 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olması nedeniyle düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığı içeren ve homojen özellik gösteren makro faktörlerden ENF, EKOBUY, MFAİZ ve CDS değişkenleri ile yatay kesit bağımlılığı içeren ve heterojen özellik gösteren bağımlı değişken olan LNTEM'in durağanlık sınaması için ikinci nesil birim kök testi olan Bai ve Ng (2004) PANIC testi kullanılmıştır. Döviz kurunun (DOVİZ) LLC birim kök testi sonuçları Tablo 10.'da yer almaktadır.

Tablo 10: LLC Panel Birim Kök Test Sonuçları

Seviye	Sabit	
	DOVİZ	Olasılık
LLC	İstatistik -7.24126	Olasılık 0.000***
	Sabit + Trend	
Seviye	DOVİZ	
LLC	İstatistik -6.11933	Olasılık 0.000***

Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Yatay kesit bağımlılığı içermeyen ve homojen özellik gösteren makro faktör olan DOVİZ'in durağanlık sınaması için birinci nesil birim kök testi olan Levin, Lin ve Chu (2002) testi kullanılmıştır. Tablo 10.'da yer alan birim kök testi sonuçları incelendiğinde DOVİZ faktörünün hem sabit hem de sabit + trend olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olması nedeniyle düzeyde durağan olduğu tespit edilmiştir.

Sabit etkiler modelinde tahminleme yapılmadan önce oluşturulan modelde sabit parametrelerdeki farklılaşmanın zaman boyutunda mı, yatay kesit boyutunda mı yoksa hem zaman hem de yatay kesit boyutunda mı olduğuna bakılması gerekir. Sabit etkiler sadece zaman boyutunda ya da sadece yatay kesit boyutunda ise Tek Yönlü Sabit Etkiler Modeli geçerlidir. Ancak sabit etkiler hem zaman boyutunda

hem de yatay kesit boyutunda ise İki Yönlü Sabit Etkiler Modeli geçerlidir. Bu çalışmanın veri seti belirli bir dönem ve firma setini kapsadığı için tahminlemede sabit etkiler modeli esas alınmıştır. Sabit etkiler modeli için F testi, rassal etkiler modeli için Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri sonuçlarına bakılmıştır.

F testinde kritik değer 0.05'tir. F testinin olasılık değerleri 0,05'ten yüksek çıkarsa havuzlanmış model kullanılması gerekir ve değişkenler birimlere göre farklı değerler almaz. Olasılık değerleri 0,05'ten düşük çıkarsa sabit etkiler modeli kullanılması gerekir ve değişkenler birimlere göre farklı değerler alır. Breuch-Pagan LM (1980) ve Honda (1985) testleri vasıtasıyla bireysel heterojenliğin varlığı test edilir. Ayrıca havuzlanmış model ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapılır. Tesadüfi birim etkilerine ait varyansların sıfıra eşit olup olmadığını test etmek için de Breuch-Pagan LM (1980) testi kullanılır.

Breuch-Pagan LM (1980) testi için kritik değer 0.05'tir. Breuch-Pagan LM (1980) testinin sonuçları 0,05'ten yüksek çıkarsa havuzlanmış model kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sıfıra eşittir. Olasılık değerleri 0,05'ten düşük çıkarsa rassal etkiler modeli kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sıfıra eşit değildir. Rassal etkiler modeli ile havuz modeli arasında tercih yapılmasına imkân veren bir diğer test ise Honda (1985) testidir. Bu test Breuch-Pagan LM (1980) testinde varyans bileşenlerinin genellikle pozitif olmasından dolayı iki yönlü olacak şekilde kurulan testlerin tek yönlü olacak şekilde formülize edildiği bir testtir (Baltagi, 2005: 60). Bu testin sonuçları Breuch-Pagan LM (1980) testindeki gibi yorumlanmaktadır. Bu testlere ilişkin analiz sonuçları Tablo 11.'de gösterilmektedir.

Tablo 11: Tahmin Modeli Belirleme Testi Sonuçları

<i>Test</i>	<i>İstatistik</i>	<i>Olasılık</i>
<i>F Test</i>		
F-grup_sabit	338.657	0.000***
F-zaman_sabit	26.8293	0.000***
F-iki yönlü_sabit	231.130	0.000***
<i>Breusch ve Pagan LM Tst</i>		
LM-grup_rassal	946.501	0.000***
LM-zaman_rassal	0.33794	0.561
LM-iki yönlü rassal	946.839	0.000***
<i>Honda (1985) Test</i>		
Honda-grup_rassal	30.765	0.000***
Honda-zaman_rassal	-0.581	0.719
Honda-iki yönlü rassal	21.343	0.000***
Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.		

F testi olasılık değerleri için makro faktörlerin grup ve zaman etkilerinin varlığına ilişkin olasılık değerleri incelendiğinde her iki değerlerin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Makro modelin olasılık değerleri hem zaman boyutunda hem de yatay kesit boyutunda sabit etkiler içermektedir. Ayrıca değişkenler birimlere göre farklı değerler alır. Dolayısıyla makro model içinde çift yönlü sabit etkiler modeli ile tahminleme gerçekleştirilecektir.

Breuch-Pagan LM (1980) testi sonuçlarına göre makro faktörlerin yatay kesit boyutuna ait olasılık

değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu, zaman boyutuna ait olasılık değerlerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yatay kesit boyutunun olasılık değerleri kritik değerden düşük çıktığından dolayı rassal etkiler modeli kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sifıra eşit değildir. Zaman boyutunun olasılık değerleri kritik değer üzerinde çıktığından havuzlanmış model kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sifıra eşittir. Bu sonuçlara göre yatay kesit boyutunda sabit etkiler bulunurken zaman boyutunda sabit etkiler bulunmamaktadır.

Honda (1985) testi sonuçlarına göre makro faktörlerin yatay kesit boyutuna ait olasılık değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu, zaman boyutuna ait olasılık değerlerinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamsız olduğu görülmektedir. Yatay kesit boyutunun olasılık değerleri kritik değerden düşük çıktığından dolayı rassal etkiler modeli kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sifıra eşit değildir. Zaman boyutunun olasılık değeri kritik değer üzerinde çıktığından havuzlanmış model kullanılması gerekir ve hata terimleri varyansları sifıra eşittir. Bundan dolayı yatay kesit boyutunda sabit etkiler bulunurken zaman boyutunda sabit etkiler yer almamaktadır.

Breusch, Pagan ve Godfrey (1979) LMh testi ile değişen varyans varsayımı incelenecektir. Bu test, bağımsız değişkenlerin katı dışsal olduğu varsayımının ihlalinde yüksek seviyeden otokorelasyonu test etmek için kullanılır. Breusch, Pagan ve Godfrey (1979) LMh testi için kritik değer 0.05'tir. Breusch, Pagan ve Godfrey (1979) LMh testinin olasılık değerleri 0,05'ten yüksek çıkarsa modelde değişen varyans sorunu olmadığı anlamına gelir. Değişkenlerin olasılık değerleri 0,05'ten düşük çıkarsa modelde değişen varyans sorunu vardır.

Baltagi ve Li (1991) LMp, Born ve Breitung (2016) LMp testleri ile otokorelasyon varsayımı incelenecektir. Baltagi ve Li (1991) LMp, Born ve Breitung (2016) LMp testleri için kritik değer 0.05'tir. Baltagi ve Li (1991) LMp, Born ve Breitung (2016) LMp testlerinin olasılık değerleri 0,05'ten yüksek çıkarsa modelde otokorelasyon sorunu olmadığı anlamına gelir. Değişkenlerin olasılık değerleri 0,05'ten düşük çıkarsa modelde otokorelasyon sorunu vardır. Makro faktörlerin değişen varyans ve otokorelasyon test sonuçları Tablo 12.'de yer almaktadır.

Tablo 12: Değişen Varyans ve Otokorelasyon Testi Sonuçları

<i>Değişen Varyans</i>		
	İsta.	Olasılık
Breusch-Pagan-Godfrey LMh	226.120	0.000***
<i>Otokorelasyon</i>		
	İsta.	Olasılık
Baltagi ve Li (1991) LMp-stat	8.658	0.003***
Born ve Breitung (2016) LMp	19.527	0.000***
Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.		

Tablo 12.'de değişen varyans sonuçları incelendiğinde makro modelin Breusch, Pagan ve Godfrey (1979) LMh testi olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Modelde değişen varyans sorunu olduğu sonucuna varılmaktadır.

Tablo 12.'de otokorelasyon sonuçları incelendiğinde makro modelin Baltagi ve Li (1991) LMP, Born ve Breitung (2016) LMP testlerinin olasılık değerleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Modelde otokorelasyon sorunu olduğu sonucuna varılmaktadır.

3.4. Panel Veri Analiz Sonuçları ve Bulguların Yorumlanması

Panel veri analizi sonuçları incelendiğinde, makro değişkenler için oluşturulan modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F-olasılık değerleri 0.01'den düşük çıktığından dolayı modelin %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Makro modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F-istatistik değerinin 135.5 güven düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bulunan bu değer anlamlılığını gösteren F istatistiğinin p olasılık değeri 0.000 bulunmuştur. Bu sonuç, modeldeki bağımsız değişkenlerle firmalara dair veri setinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde açıklamaktadır. Ayrıca modelin istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Makro modelin düzeltilmiş R² değeri 0.936'dır. Bu durumda makro modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan net nakit temettü tutarındaki değişimin %93,6'sını açıkladığı tespit edilmiştir. Makro faktörlerin nakit kâr payı üzerindeki etkisini görmek için White Period testi kullanılmıştır. Test sonucunda ortaya çıkan tahmini sonuçlar Tablo 13.'te gösterilmektedir.

Tablo 13: Makro Modele İlişkin Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Yöntem		Örneklem	
LNTEM	White Period Yöntemi		2010-2020	
Açıklayıcı Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık
CDS	0.292	0.101	2.898	0.009***
DOVIZ	-0.255	0.082	-3.094	0.006***
EKOBUY	0.419	0.086	4.825	0.000***
ENF	0.210	0.089	2.349	0.029**
MFAIZ	0.428	0.085	4.986	0.000***
C	7.728	5.65E-17	1.37E+17	0.000***
Ağırlaştırılmış İstatistikler				
	R ²	0.943	MSE Kök	0.172
	Düzeltilmiş R ²	0.936	Ortalama dependent var	7.728
	Reg. Stan. Hata	0.183	S.D. dependent var	0.728
	Artık kareler toplamı	6.563	Akaike ölçütü	-0.446
	Olabilirlik tahmini	74.160	Schwarz kriteri	-0.061
	F-İstatistik	135.575	Hannan-Quinn kriteri	-0.291
			F-Olasılık	0.000***
Not: *** %1, ** %5 ve * %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.				

Tablo 13.'teki sonuçlara bakıldığında Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi (CDS) değişkeni, yapılan test sonuçlarına göre olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde (p=0.009) anlamlıdır. Araştırma verilerine göre CDS, firmaların nakit kâr payı dağıtım kararlarını pozitif yönlü (0.292) etkilemektedir. CDS'nin pozitif olması, nakit kâr payı dağıtımı ile doğru yönlü bir ilişkisi olduğunu gösterir. CDS'de meydana gelen 1 birim artış nakit kâr payı dağıtım tutarını 0.292 birim artırmaktadır. Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi arttıkça firmaların nakit kâr payı dağıtım tutarı artmaktadır. Çünkü Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi yükseldikçe firmalar mevcut hissedarlarını korumak ve yeni hissedarlar kazanmak

için daha fazla nakit kâr payı ödemektedirler.

Reel efektif döviz kuru (DOVIZ) değişkeni, yapılan test sonuçlarına göre olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde ($p=0.006$) anlamlıdır. Araştırma sonuçlarına göre DOVIZ, firmaların nakit temettü dağıtım kararlarını negatif yönlü (-0.255) etkilemektedir. DOVIZ'in değerinin negatif olması, nakit temettü dağıtımını ile ters yönlü bir ilişkisi olduğunu gösterir. DOVIZ'de meydana gelen 1 birim artış nakit temettü dağıtım tutarını 0.255 birim düşürmektedir. Firmaların döviz kuru artışından kaynaklı maliyet ve fiyatları artıktıkça nakit kâr payı dağıtım tutarı azalmaktadır. Çünkü sanayi firmaları hammaddenin önemli bir kısmını ithal etmektedir. Veri setindeki firmalar imalat sanayi sektöründe yer aldığından döviz kurunun yükselmesi bu firmaların girdi maliyetlerini artırmaktadır. Bu durum firmaların dağıtacağı nakit kâr payı tutarını azaltmaktadır.

Türkiye'nin ekonomik büyümesi (EKOBUY) değişkeni, yapılan test sonuçlarına göre olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde ($p=0.00$) anlamlıdır. Araştırma verilerine göre EKOBUY, firmaların nakit kâr payı dağıtım kararlarını pozitif yönlü (0.419) etkilemektedir. EKOBUY'ın pozitif değerde olması, nakit temettü dağıtımını ile doğru yönlü bir ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. EKOBUY'da oluşan %1 oranında artış nakit temettü dağıtım tutarını %41.9 oranında artırmaktadır. Çünkü üretilen ürünlerin değeri arttıkça firmaların satışlardan elde edecekleri nakit kâr tutarı da artacağından firmalar daha fazla nakit kâr payı dağıtmaktadır.

Enflasyon oranı (ENF) değişkeni, yapılan test sonuçlarına göre olasılık değeri %5 anlamlılık düzeyinde ($p=0.029$) anlamlıdır. Araştırma verilerine göre ENF, firmaların nakit kâr payı dağıtım kararlarını pozitif yönlü (0.210) etkilemektedir. ENF değerinin pozitif olması, nakit temettü dağıtımını ile doğru yönlü bir ilişkisi olduğunu gösterir. ENF'te meydana gelen %1 oranında artış net nakit temettü dağıtım tutarını %21 oranında artırmaktadır. Türkiye'de paranın satın alma gücü düştükçe ve fiyatlar genel seviyesi artıktıkça nakit kâr payı dağıtım tutarı artmaktadır. Çünkü enflasyon oranı ile birlikte firmaların hissedarlara dağıtacağı nakit tutarının değeri düştüğünden firmalar mevcut hissedarları elde tutmak ve yeni yatırımcılar kazanmak adına daha fazla nakit kâr payı dağıtmaktadır.

Faiz oranı (MFAIZ) değişkeni, yapılan test sonuçlarına göre olasılık değeri %1 anlamlılık düzeyinde ($p=0.00$) anlamlıdır. Araştırma verilerine göre MFAIZ, firmaların nakit kâr payı dağıtım kararlarını pozitif yönlü (0.428) etkilemektedir. MFAIZ değerinin pozitif olması, nakit kâr payı dağıtımını ile doğru yönlü bir ilişkisi olduğunu gösterir. MFAIZ'de meydana gelen 1 birim artış nakit kâr payı dağıtım tutarını 0.428 birim artırmaktadır. Türkiye'nin politika faiz oranı arttıkça firmalar hissedarları elinde tutmak adına nakit kâr payı tutarını artırmaktadır. Firmalar, finansal varlıklarının bir kısmını devlet tahvili ve hazine bonusu gibi devlet iç borçlanma senetlerine yatırmaktadır. Ülkedeki politika faiz oranı yükseldikçe firmaların devlet iç borçlanma senetlerinden elde ettikleri gelir artmaktadır. Geliri artan firmalar daha fazla nakit kâr payı dağıtmaktadır. Modelde yer alan tüm makro değişkenler ile nakit kâr payı dağıtımını arasında istatistiksel olarak anlamsız ilişkisi olan hiçbir değişkene rastlanmamıştır. Başka bir deyişle tüm makro değişkenlerin net nakit temettü tutarı ile anlamlı bir ilişkisi vardır.

Tablo 14: Makro Faktörler Sonuç Tablosu

<u>Değişken Adı</u>	<u>Kısa Ad</u>	<u>İlişki</u>	<u>Yön</u>	<u>Katsayı</u>
Risk Primi	CDS	Var	Pozitif	0.292
Döviz kuru	DOVIZ	Var	Negatif	-0.255
Ekonomik Büyüme	EKOBUY	Var	Pozitif	0.419
Enflasyon Oranı	ENF	Var	Pozitif	0.210
Faiz Oranı	MFAIZ	Var	Pozitif	0.428

SONUÇ

Pay senedi sahiplerinin firmaya koydukları sermaye karşılığında aldıkları getiriye kâr payı denir. Temettü dağıtım politikası, firmaların elde ettiği net kârın dağıtılmamış kârlar, paydaşlar ve yedek akçeler arasındaki dağılımını belirleyen politikadır. Kâr dağıtım politikası, dönem sonundaki net kârın ne kadarının firmada tutulacağı ve ne kadarının da dağıtılacağı konusundaki kararların bütünüdür. Firmalar bu politikaya göre kâr dağıtım karar ve uygulamalarını şekillendirmektedir. Kâr dağıtım politikası firmanın pay senetlerinin borsada alınıp satılmasını ve yeni hissedarların firmaya katılmasını önemli ölçüde etkilemektedir. Ayrıca firmaların nakit akımını ve yatırımcıların davranışlarını belirlemesi, firmaların finansman programını etkilemesi ve borç/özsermaye oranını yükseltmesinden dolayı önem taşımakta ve firmaların ileriye yönelik stratejilerinin belirlenmesinde önemli rol üstlenmektedir.

Bu çalışmada, dünyanın en büyük 20. ekonomisine sahip olan Türkiye'de 2010-2020 yılları arasında pay senetleri Borsa İstanbul'a kote olmuş, sürekli olarak BİST SINAI endeksinde yer alan ve verilerine düzenli olarak ulaşılabilen, imalat sektöründe faaliyet gösteren ve istikrarlı bir şekilde temettü dağıtan firmaların nakit kâr payı dağıtım tutarını belirleyen makro faktörlerin etkisi panel veri analizi ile incelenmiştir. Veri setinde, kamu hizmeti ve finans sektöründe yer almayan, sadece imalat sanayi sektöründe faaliyet gösteren 20 firmaya dair toplam 220 gözleme ait veriler yer almaktadır. BİST SINAI Endeksinde faaliyet gösteren firmaların net nakit temettü dağıtım tutarını etkileyen makro faktörlerin analizi için bir regresyon modeli oluşturulmuştur. Modelin bağımlı değişkeni net nakit kâr payı dağıtım tutarıdır. Modelin bağımsız değişkenleri enflasyon oranı, ekonomik büyüme, döviz kuru, faiz oranı ve Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi (CDS)'dir.

Analiz sonucunda modelin bir bütün olarak anlamlılığını gösteren F-istatistik değeri 135.5 güven düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, modeldeki bağımsız değişkenlerle veri setinde yer alan firmalara dair değişkenler arasındaki ilişki büyük ölçüde açıklanmaktadır. Makro modelin düzeltilmiş R^2 değerinin 0.936 olması makro modelde yer alan bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan net nakit temettü tutarındaki değişimin %93,6'sını açıkladığını göstermektedir. Makro faktörlerden ise ekonomik büyüme, enflasyon oranı, faiz oranı, döviz kuru ve Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi (CDS) değişkenleri net nakit kâr payı dağıtım tutarını etkilemiştir.

Analiz sonucunda, Türkiye'nin kredi temerrüt risk priminin net nakit temettü dağıtım tutarını

pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi arttıkça firmaların nakit kâr payı dağıtım tutarı artmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye'nin kredi temerrüt risk primi artıkça firmaların, mevcut hissedarlarını korumak ve yeni hissedarlar kazanmak için daha fazla nakit temettü ödemek zorunda kalmış olması olabilir. Analizde, döviz kuru ve net nakit temettü dağıtım tutarı arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Döviz kuru arttıkça dağıtılan nakit temettü tutarı azalmaktadır. Döviz kuru artışı imalat sanayi firmalarının girdi maliyetlerini artırdığı için firmaların faaliyet gelirleri azalmaktadır. Ayrıca bu dönemde yatırımcılar da nakit kâr payı almak istemediklerinden firmaların dağıtacağı nakit temettü tutarı azalmaktadır.

Analiz sonucuna göre, Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile firmaların net nakit temettü dağıtım tutarı arasında pozitif bir ilişki vardır. Makro faktörler içinde nakit kâr payı dağıtım tutarını en çok etkileyen faktör ekonomik büyüme değişkenidir. Türkiye'nin gayri safi yurtiçi hasılası arttıkça bu durum firmaların üretimini ve buna bağlı olarak gelirini artırdığı için firmaların daha fazla nakit kâr payı dağıtması söz konusu olmaktadır. Analiz sonucuna göre enflasyon oranının nakit kâr payı dağıtım tutarı üzerinde pozitif etkisi vardır. Türkiye'deki enflasyon oranı arttıkça firmaların dağıttığı nakit temettü tutarı da artmaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu zamanlarda hesaplanan kâr gerçek kârın çok üstünde olacağından firmada fiktif kâr ortaya çıkmaktadır. Kâr payı dağıtımında fiktif kâr esas alınacağından firma daha fazla nakit kâr payı dağıtmak zorunda kalabilir.

Yapılan testler sonucunda Türkiye'de repo fiyatlarına uygulanan faiz oranının firmaların net nakit temettü dağıtım tutarı üzerinde pozitif yönde etkili olduğu tespit edilmiştir. Faiz oranı arttıkça firmaların dağıttığı nakit temettü tutarı artmaktadır. Firmalar finansal varlıklarının bir kısmını devlet iç borçlanma senetlerine yatırabilir. Devlet faiz oranlarını arttırdığında bu alandaki yatırımlarına bağlı olarak firmaların faiz geliri de artacağından firmalar daha fazla nakit temettü ödeyebilmektedir. Devlet iç borçlanma senetleri pay senetlerine göre daha az risklidir. Devlet faiz oranlarını arttırdığında firmalar, ortakların elindeki pay senetlerini satıp risksiz devlet iç borçlanma senetlerine geçmesini önlemek ve yeni yatırımcılar çekmek için daha fazla nakit kâr payı dağıtmak zorunda kalabilir.

Konu hakkında daha önce yapılmış çalışmalarda makro faktörlerin mikro faktörlerle birlikte ele alınmış olması ve makro faktörlere nispeten daha az değinilmiş olması dolayısıyla bu çalışmada makro faktörlere daha fazla ağırlık verilmiştir. Bunun yanı sıra literatürde yer alan diğer çalışmalarda daha az değinilmiş veya pek değinilmemiş bazı makro faktörlerin de bağımsız değişkenler olarak modele eklenmiş olması ve bağımlı değişken olarak net nakit kâr payı dağıtım tutarının belirlenmiş olması bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran hususlardır. İleride yapılacak başka çalışmalarda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelerle kıyaslanması, farklı dönemlerin ve farklı endekslerin birbiriyle karşılaştırılarak incelenmesi ve farklı ekonometrik yöntemlerin kullanılması bu çalışmayı daha da geliştirilebilecek yollar olarak araştırmacılara önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akhtar, S. (2018). Dividend policies across multinational and domestic corporations – an international study. *Accounting and Finance*, 58(1), 11–55.
- Albayrak, A. S. (2005). Çoklu doğrusal bağlantı halinde en küçük kareler tekniğinin alternatif yanlı tahmin teknikleriyle bir uygulama. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (1/2), s. 105-126.
- Arsoy, M. F., & Yıldız, B. (2015). Temettü tahmini ve Borsa İstanbul sanayi sektörü üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 155–174.
- Baba, N. (2009). Increased presence of foreign investors and dividend policy of Japanese firms. *Pacific Basin Finance Journal*, 17(2), 163–174.
- Baker, H. K., Veit, E. T., & Powell, G. E. (2001). Factors influencing dividend policy decisions of Nasdaq firms. *The Financial Review*, 36(3), 19–38.
- Baltagi, B.H. (2014). *Econometric analysis of panel data*. Chichester: Jhon Wiley&Sons Ltd.
- Ben Salah, O., & ben Amar, A. (2022). Does corporate social responsibility affect dividend policy? Empirical evidence in the French context. *Journal of Global Responsibility*, 13(3), 268–289.4
- Born, B. ve Breitung, J. (2016), Testing for Serial Correlation in Fixed-Effects Panel Data Models, *Econometric Reviews*, 35 (7), s. 1290-1316.
- Breusch, T. ve Pagan, A. (1979), A simple test for heteroscedasticity and random coefficient variation, *Econometrica*, 47, s. 1287–1294.
- Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (2016). *İşletmelerde finansal yönetim*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Choi, Y. M., & Park, K. (2019). Does foreign currency-denominated debt affect dividend payout policy? Evidence from korea. *Journal of Multinational Financial Management*, 49, 20–34.
- Dang, M., Puwanenthiren, P., Hoang, A., & Nguyen, T. H. (n.d.). *Do prospector firms pay more dividends in times of high policy uncertainty?* SSRN 4042825'te Mevcuttur.
- Dozen, B., & Başkan, T. D. (2020). Firma performansının kâr dağıtımına etkisi: Sürdürülebilirlik endeksine tabi firmalarda değerlendirme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 85, 257–268.
- Fettahoğlu, S. (2015). İşletmelerde kâr payı dağıtım politikasını belirleyen faktörler üzerine bir araştırma. 14. *Ulusal İşletmecilik Kongresi*. ss. 1039-1042.
- Gujarati, D.N. (2004). *Basic econometrics*. New York: The Companies.
- Guo, W., & Ni, J. (2008). Institutional ownership and firm's dividend policy. *Corporate Ownership and Control*, 5(2), 128–136.
- Hellström, G., & Inagambaev, G. (2012). *Determinants of Dividend Payout Ratios : A Study of Swedish Large and Medium Caps*. Umeå School of Business and Economics. <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:538687/FULLTEXT02>, (Erişim Tarihi: 13.09.2022).
- Jabbouri, I., & Attar, A. el. (2018). Dividend policy of firms listed on casablanca stock exchange: A panel data analysis. *International Journal of Business and Emerging Markets*, 10(1), 57–79.
- Khan, B., Zhao, Q., Iqbal, A., Ullah, I., & Aziz, S. (2022). İnternal Dynamics of dividend policy in east-asia: A comparative study of japan and south korea. *SAGE Open*, 12(2).
- Korkmaz, T., & Topaloğlu, E. E. (2019). Nakit kâr payı dağıtım politikalarını etkileyen mikro ve makro değişkenlerin panel veri analizi ile tespit edilmesi: Bist 100 endeksi üzerine bir araştırma. *Pressacademia*, 6(1), 1–18.
- Kuwornu, J.K. ve Owusu-Nantwi, V. (2011). Macroeconomic variables and stock market returns: full information maximum likelihood estimation. *Research Journal of Finance and Accounting*, 2(4), s. 49-63.
- Levin, A., Lin, C. ve Chu, C. S. J. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, s. 1–24.
- Malik, F., Gul, S., Khan, M. T. ve Rehman, S. U. (2019). Factors influencing corporate dividend payout decisions of financial and non-financial firms. *Research Journal of Finance and Accounting*, 4(1), 35-46.
- Mohyudin, K., Ahmad, R., Ishaq, H. M., & Akram, M. (2022). Moderating role of investment efficiency between board diversity and dividend policy: Evidence from pakistan. *IRASD Journal of Management*, 4(2), 284–296. <https://journals.internationalrasd.org/index.php/jom/article/view/764>.
- Mundati, Z. W. (2013). The effects of macroeconomic variable on the dividend payout of firms listed at the Nairobi securities Exchange. Doctoral Thesis, University of Nairobi, Nairobi.

- Osman, D., & Mohammed, E. (2010). Dividend Policy in Saudi. *The International Journal of Business and Finance Research*, 4(1), 99–113.
- Pekkaya, M. Kâr payı dağıtımının şirket değeri üzerine etkisi: İMKB 30 endeksi hisselerine bir analiz. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), s. 183-209.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*. 142, s. 50-93.
- Razak, A., Fathihani, F., Wana, D., Riyadi, S., Suparmun, H., Indrasari, A., & Endri, E. (2022). Determinants of dividend policy of manufacturing companies in Indonesia. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 26(1), 1–11.
- Sayılgan, G., ve Süslü, C. (2011). Makroekonomik faktörlerin hisse senedi getirilerine etkisi: Türkiye ve gelişmekte olan piyasalar üzerine bir inceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 5(1), 73-96.
- Stacescu, B. (2006). Dividend policy in Switzerland. *Financial Markets and Portfolio Management*, 20(2), 153–183.
- Stereńczak, S., & Kubiak, J. (2022). Dividend policy and stock liquidity: Lessons from central and eastern Europe. *Research in International Business and Finance*, 62, 101727.
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S. (2001). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn and Bacon.
- Uludağ, B. K., & Kurt, G. (2010). Are dividends disappearing or shrinking? Evidence from the Istanbul stock exchange. *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(2), 38–52.

Acar, Y., Orhan, B. (2023). Determinants of Inflation in OECD Countries After the Covid-19 Pandemic, 5(1), s. 53-63. DOI: 10.47138/jeaa.1253704

DETERMINANTS OF INFLATION IN OECD COUNTRIES AFTER THE COVID-19 PANDEMIC

Covid-19 Pandemisi Sonrası OECD Ülkelerinde Enflasyonun Belirleyicileri

Yasin ACAR¹ Bilal ORHAN²

ABSTRACT

High inflation has been prevailing almost in all countries since the Covid-19 pandemic. This paper uses recent data to explore the main drivers of inflation in OECD countries after the pandemic. Our empirical model is estimated with the Ordinary Least Squares (OLS) method applied on cross-sectional data for OECD countries in 2022. The main result confirms that fiscal and monetary expansions during and after the pandemic are strongly associated with high inflation across countries. Another important finding suggests that democracy seems to be an important factor in countries to have less inflation rate. In other words, our study shows that less democratic countries face higher inflation rates. We also find that the government debt to GDP ratio is negatively associated with the inflation rate. Another striking result is that the Covid-19 death toll is linked with lower inflation, causing total demand to reduce due to lockdowns. Specifically, we contribute to the inflation debate by analyzing the political stability with monetary and fiscal growth in the same model.

Keywords: Inflation, OECD, Covid-19

ÖZET

Covid-19 pandemisinden sonra neredeyse tüm ülkelerde yüksek enflasyon görülmektedir. Bu makale, son güncel verileri kullanarak salgın sonrası OECD ülkelerinde enflasyonun ana belirleyicilerini araştırmaktadır. Ampirik modelimiz OECD ülkeleri için yatay kesit verilerine dayanan Sıradan En Küçük Kareler (EKK) yöntemidir. Ana sonuç, pandemi sırasında ve sonrasında mali ve parasal genişlemenin ülkeler genelinde yüksek enflasyonla güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu doğrulamaktadır. Bir diğer önemli bulgu ise demokrasinin ülkelerin enflasyon oranlarının düşük olmasında önemli bir faktör olduğu yönündedir. Başka bir deyişle, çalışmamız daha az demokratik ülkelerin daha yüksek enflasyon oranlarıyla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Ayrıca, devlet borcunun GSYİH'ya oranının enflasyon oranı ile negatif ilişkili olduğunu da bulunmuştur. Çalışmanın diğer dikkat çeken bulgusu, salgın nedeniyle uygulanan kapanmaların toplam talebi azaltarak enflasyonu düşürmüş olduğudur. Çalışma, parasal ve mali büyüme ile siyasi istikrarı analiz ederek enflasyon tartışmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Covid-19, OECD

¹ Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, yasin.acar@bilecik.edu.tr., ORCID: 0000-0002-0847-1902.

² Arş. Gör. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, bilal.orhan@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2838-4782.

INTRODUCTION

In December 2019, an outbreak of pneumonia of unknown cause was reported in Wuhan, China's Hubei province. The Chinese Center for Disease Control and Prevention identified it as a new coronavirus from lower respiratory tract diseases. Later, the World Health Organization (WHO) named this infection caused by SARS-CoV-2 as Covid-19. The epidemic spread to almost the whole world by showing a serious spread rate in a short time like 3 months. WHO declared on March 11 that the Covid-19 outbreak is a pandemic (Park, 2020). According to Worldometers (2020), as of March 29, 2022, the number of cases worldwide caused by Covid-19 reached about 484 million, while the number of deaths due to Covid-19 reached 6 million. Therefore, the Covid-19 pandemic, which started at the end of 2019 has caused noticeable problems in many areas such as social, economic, psychological, and health all over the world. In this study, we analyze the drivers of inflation in light of the impact of COVID-19.

Since inflation affects both income distribution and purchasing power, it is also important socially as well as economically. There are many studies in the economic literature on the determinants of inflation. When we look at the determinants of inflation, we come across four factors. The first is when the increase in aggregate demand exceeds the increase in aggregate supply, which is called demand-driven inflation. The second is inflation based on monetary factors, that is, inflation resulting from monetary expansion. The third is inflation based on exogenous factors affected by external sources such as nominal exchange rates, foreign interest rates, or any political reasons. A change in the exchange rate may cause a change in the prices of imported goods. Lastly, the fourth factor determining inflation is related to supply-side factors, leading to cost inflation. Here, we can mention that increased wages cause production costs to increase (Özcan, 2014).

This paper contributes to the existing literature by examining inflation during the COVID-19 pandemic utilizing political and main fiscal and political variables. We also include the number of deaths due to covid per million in the population to understand whether it has a role in inflation in OECD countries.

The paper investigates the discussion on inflation and its theoretical reasons mentioned in economics, shedding light on the pandemic (section 1), summarizes the literature review (section 2), and introduces data and the econometric model (section 3). The final part of the article includes the conclusion and discussion of the research, formulating the answers to the research objectives.

1. ACTUAL CHALLENGES IN INFLATION DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Despite generally accepted arguments on determinants and types of inflation in the literature, these arguments have changed, or new arguments have been added due to the COVID-19 pandemic. When we talk about the sources of inflation, we usually mean either demand inflation or supply inflation. With the COVID-19 pandemic, this situation has changed, and inflation has increased due to both supply and demand pressures (Lim and Sek, 2015). The crisis brought by the COVID-19 pandemic is beyond the crises we have been accustomed to until now. The most basic feature that distinguishes the Covid-

19 pandemic from other shocks is that it cannot be categorized as a supply or a demand shock. We are faced with a shock that includes both supply and demand shocks. For this reason, while a limited policy is followed by giving weight to the supply side in some sectors, an expansionary policy should be followed due to the contraction on the demand side. While there is an abundance of demand in the face of supply constraints in areas such as food and health, there is a shortage of demand in service sectors such as tourism, cinema, and hotel. This requires policymakers to implement a selective policy that is needed in the sectoral base, not the same policy for all sectors. As a matter of fact, when a policy that increases demand by following an expansionary path in monetary and fiscal policies is adopted, insufficient supply problems will be exacerbated, thus causing famine and inflation. On the other hand, policies that increase supply will be ineffective in restoring activity when applied to demand-constrained sectors (Baqae and Farhi, 2022). During the pandemic, the fall in total demand and input prices were positive developments in fighting inflation. However, the contraction in supply, especially with the deterioration of the supply chain, had a negative impact on inflation. Under normal conditions, a fall in total demand causes prices to decrease, yet the complications experienced on the supply side caused this fall in prices to be temporary. It becomes difficult to control inflationary pressures due to the imbalance between supply and demand (Erdoğan et al. 2020). The Central Bank of Turkey (CBRT) describes this situation in its 2021-IV Inflation Report as follows: "The pandemic caused both a negative supply shock that has restricted the capacity of economies to produce goods and services at a certain price, and a negative demand shock that reduced the ability of consumers to purchase goods or services at a certain price." (CBRT, 2021). Thus, shrinkage was inevitable in economies, no matter how developed they are.

Apart from the deterioration of the supply chain, we could also count the increase and uncertainty in exchange rates and expansionary policies among the causes of inflation during the pandemic. The climate of uncertainty and fear created by the pandemic has caused investors in developing countries to convert their capital into more reliable currencies. For this reason, an increase in the demand for foreign currency has occurred, causing the national currency to depreciate. The increase in exchange rates and uncertainty also led to higher production costs and thus higher prices. However, almost all countries have implemented expansionary policies to fight the recession and tackle the losses experienced by households during the pandemic. Since the expansionary policy trend experienced globally was not compatible with the increase in production, it led to global inflation (Erdoğan et al. 2020).

The world has become the "Global Village" as Marshall McLuhan (McLuhan, 2014) refers to. The interdependence of countries and economic integration has enlarged today. Hence, economic conditions should not be evaluated independently of global conditions. This situation has become even more evident with the Covid-19 pandemic. Consequently, inflation should no longer be viewed solely because of local economic factors. In this context, a policy that closely follows global developments and reacts instantly to global developments should be adopted in order to ensure price stability (Bayır and Kutlu, 2019).

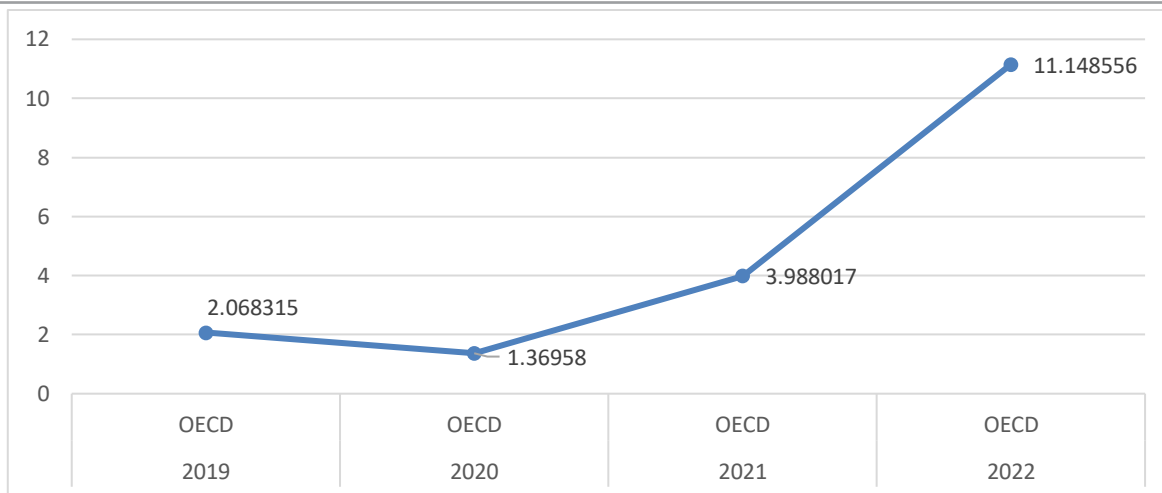

Figure 1: Average Inflation in OECD Countries (%)

Source: OECD, 2022.

Figure 1 presents average inflation rates in OECD countries from 2019 to 2022. As shown in the figure, the average inflation rate in OECD countries was 1.36% in 2020, particularly due to the shock in demand. However, the inflation rate was 2.06% in 2019. The decrease in demand due to the closures during the pandemic also reduced inflation. At the same time, supply-side problems suppressed inflation. In addition, the expansionary policies followed by the governments to compensate for the losses of the citizens during the pandemic also put pressure on demand inflation. Thus, the fall in inflation reversed in the last quarter of 2020 and rose sharply. When we look at the OECD inflation average in 2021, we see a high rate of 3.98%. The average inflation rate in April 2022 is 11.14%, which is the highest rate in decades. Year-on-year inflation in the OECD area rose to 7.2% in January 2022, reaching its highest rate since February 1991. This increase reflected in part another sharp rise in inflation in Turkey. Excluding Turkey, inflation in the OECD area rose to 5.8%, after 5.5% in December 2021 (OECD, 2022). It is obvious that there is general inflation in the world. Very high inflation rates have started to appear in many countries that have not existed in the last 30 years. The biggest factor that prevents governments from fighting inflation is the ongoing effects of the pandemic. As a matter of this fact, the contractionary policies that should be done to curb inflation cannot be implemented due to the losses caused by the pandemic. While the closure of many sectors due to the pandemic has caused damage, the contractionary policies implemented by governments may cause unbearable burdens on the citizens and companies.

2. LITERATURE REVIEW

There exists a bunch of literature on the determinants of inflation, however, we focus on the studies during and after the Covid-19 pandemic in this paper. Some researchers detect an increase in inflation rates after the pandemic compared to previous periods. Among them, Jaravel and O'Connell (2020) conducted an inflation study for the pandemic period between March 23, 2020 and May 17, 2020 in the United Kingdom using a series of different price indices and showed that there was a significant

increase in inflation during the pandemic. A unique increase in inflation was detected, coinciding with the fall in product assortment at the beginning of the quarantine period. For example, in the first month of the quarantine, the inflation rate was 2.4%, 10 times higher than in previous months. As a result of the decline in product diversity, the purchasing power of consumers also declined, resulting in an 85-basis point increase in the cost of living. The study also presents that 96% of households experience inflation.

Similarly, Apergis and Apergis (2021) calculated the inflation expectations and volatility of the Covid-19 pandemic over the US inflation swap rates for January 2, 2019, and July 31, 2020. To do so, they employed the GARCH (Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity) model. According to the findings, inflation expectations and volatility are positively affected by the Covid-19 pandemic. Moreover, Yuniarti et al. (2021) employed a one-way (individual-effect) fixed-effects model, using inflation rates from January to July 2020 and monthly positive cases infected per province in Indonesia, to analyze how inflation in Indonesia was affected by the pandemic during the Covid-19 period. According to the results of the analysis, the increase in the number of additional positive cases in Indonesia in the period from January to July 2020 affected Indonesia's inflation. They showed that the reason for this change in inflation is the increase in layoffs during the pandemic period and the implementation of the work-from-home model.

On the other hand, some economists argue that inflation rates may be inaccurate due to miscalculations. In this way, Cavallo (2020) showed that the spending models used to calculate inflation during the Covid-19 pandemic period may be problematic due to the data collected from credit and debit transactions in the US to estimate the impact on the Consumer Price Index to update the official basket weights. Accordingly, the headline and core indices in the US were higher than the Consumer price index during the Covid-19 period in the analysis. Food and health expenditures increased because of the closures and recession in the service sector experienced during the pandemic. Furthermore, there is a disproportion in expenditures between sectors, and the calculated inflation is insufficient to reflect the reality. Therefore, Cavallo (2020) reports calculations for 18 countries between January 2019 and May 2020, and most of his results are in line with those in the US. For example, in the US, in May 2020, inflation with the Covid basket was 0.95%, while CPI-weighted inflation was 0.13%, showing that the inflation basket used in normal times does not reflect reality not truth during the Covid-19 pandemic period. While the consumer expenditures are higher in food and similar products where inflation is high, their expenditures in sectors such as transportation and tourism, where the deflationary effect is experienced, are relatively lower. Finally, one of the study results is that the inflation for low-income earners is relatively higher than that of high-income earners. For instance, in May 2020, annual inflation was 1.12% in low-income households; however, this rate was 0.57% in high-income households.

Gharehgozli and Lee (2022) used a modified vector autoregression (VAR) model to analyze post-Covid-19 structural shocks. This model performed well in predicting future price levels during the pandemic period. The US January 2022 inflation rate was 5.2%, the highest rate of increase in the last

40 years. The model predicted that the quarterly inflation rate could increase to 5.03% in the first quarter of 2022 and 5.45% in the second quarter. It is estimated that inflation could rise to 8.57% unless a tightening monetary policy is implemented. Therefore, they showed that the inflation shock that started in the Covid-19 period was not something temporary.

We also document some papers on the factors determining inflation in countries. For instance, Erdogan et al. (2020) employed spatial panel data analysis for 28 European Union member and candidate countries between January-2020 and July-2020 and analyzed the determinants of inflation during the pandemic period. The empirical findings obtained from the analysis show that changes in the exchange rate and money supply are the primary causes of inflation. Furthermore, the neighborhood relationship between countries affects the inflation of the countries. Accordingly, the study confirms that inflation is affected by developments in neighboring countries and their domestic problems. This fact explains that inflation has spillover effects throughout countries. Lim and Sek (2015) determined the drivers of inflation by dividing countries into two groups as high inflation and low inflation. The study uses data on inflation, money supply, national expenditures, imports of goods and services, and gross domestic product growth of 28 countries between 1970 and 2011. The findings reveal that GDP growth and imports of goods and services have significant long-term effects on inflation in low-inflation countries. In hyperinflationary countries, the growth of the money supply, national expenditure, and GDP are the drivers of inflation in the long run. Furthermore, there is no factor affecting inflation in the short run in the countries where inflation rates are high, while variables have a significant effect on inflation in low inflation countries.

Özcan (2014) investigates the sources of inflation using the GMM dynamic panel data estimation based on 44 developing countries between 2000 and 2009. According to the analysis, inflation inertia, excess money supply, current account deficit, trade openness, and increases in the nominal exchange rate cause inflation to accelerate. Finally, the analysis provides evidence that workers' incomes do not put pressure inflation.

In the light of the foregoing discussion, Coibion et al. (2020) conducted a survey with more than 10,000 participants. The survey measures how the different timing of quarantines due to Covid-19 have affected the spending and expectations of households. Half of those surveyed report a loss of income due to the pandemic. Moreover, they expect lower inflation and higher uncertainty in the future. The analysis also suggests some policies to alleviate the recession during the pandemic. The survey predicts that many households have defaulted on debt payments, which will create a wave of bankruptcy. It would be beneficial for policymakers to consider less traditional measures such as long-term fiscal incentives and debt forgiveness to avoid negative situations such as hysteresis.

Amani et al. (2023) examined the data from 36 OECD member countries to examine inflation during the Covid-19 period. For this reason, they used monthly data on Covid-19 and inflation rates from February 2020 to August 2021. The method used in the study is the quantile panel regression analysis. A dual result was obtained in the study. The first effect; the increase in deaths due to Covid-19

led to a decline in the inflation rate, which in turn halted economic activity due to labor restrictions. On the other hand, there is a conclusion that the economic uncertainty caused by Covid-19 may increase inflation.

Dunn et al. (2020) used card transaction data to analyze the impact of the Covid-19 pandemic on consumer spending. According to the results of the analysis, they determined that there was a contraction of 70% - 80% in service sectors such as accommodation and restaurants. However, on the other hand, it was observed that there was a 100% increase in the food and beverage group. According to the analysis, it was estimated that there was a 13.7% decrease in total spending for March and the rate of this contraction in total expenditures would increase to 27.8% due to the measures implemented due to the pandemic.

Bayır and Kutlu (2019) analyze the domestic and global determinants of inflation during the inflation targeting period of the Turkish economy with the help of ARDL methods using quarterly data between 2003-2018 for the Turkish economy, which has the highest inflation rate among OECD countries in 2022. The findings reveal that global commodity prices, exchange rate, gross domestic product growth and global food prices affect inflation. Moreover, exchange rates, global commodity prices and incomes positively affect inflation in the long run, while global food prices affect inflation in the short run. Accordingly, the result obtained from the analysis is that the impact of global factors on inflation in the 2003-2018 period is undeniable.

3. DATA AND ECONOMETRIC ANALYSIS

3.1. Data

In this section, we introduce the data and the methodology to determine the main drivers of inflation in OECD countries. Following Magazzino (2011), Bordo and Levy (2021), and Desai et al. (2003), we construct our dataset; public expenditure, public debt, and gross domestic product (GDP) growth rate are from the World Bank Data Indicator website. The Democracy index is obtained from the Polity II data set, and the number of covid mortality is taken from the World Health Organization. Finally, the money supply growth rate is taken from the global economy website (www.theglobaleconomy.com), which presents the most recent data on the broad money supply for countries. We use government expenditure and government debt variables as a share of GDP. The Democracy index is constructed by Economist Intelligence Unit (EIU) and ranges from 0 to 10, representing the highest level of democratic level as 10. The number of Covid deaths per million of the population is included in the analysis. Since we tried to focus on drivers of high inflation for the period of the COVID-19 pandemic, we use recently published annual data in 2022 and 2021.

Summary statistics of the variables in the paper are given in Table 1 below.

Table 1: Descriptive Statistics

Variables	Obs	Mean	Std.Dev.	Min	Max
GDP growth rate	38	5.816	2.817	.7	13.5
Government debt	38	78.188	49.916	18.458	254.13
Democracy index	38	8.04	1.058	4.48	9.81
Government expenditure	38	46.153	10.119	22.548	61.783
Covid deaths	38	1806.289	1095.125	11	4487
Money growth	38	9.544	8.464	-3.47	53
Inflation	38	6.072	5.493	0.8	36.1

As shown in Table 1, there are enough variations among variables across countries. For instance, the lowest government expenditure of a country is 22.5 % of GDP, while the highest government expenditure constitutes 61.7 % of GDP in a country. We also observe similar differences in other variables, such as money growth. Turkey has the highest money supply growth and inflation rate, while Costa Rica in South America shrank the money supply by 3.47% in 2021.

3.2. Econometric Analysis and Findings

In this article, we employ the OLS estimation method to determine the factors affecting the inflation rate in OECD countries. With this aim, the constructed econometric model is as follows:

$$Inf_i = \alpha_0 + \alpha_1 GDPgrowth_i + \alpha_2 Govdebt_i + \alpha_3 Govexp_i + \alpha_4 moneygrowth_i + \alpha_5 Democracy_i + \alpha_6 Coviddeath_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

Table 2 provides the OLS estimation of equation (1). Table 2 presents two columns in which column (1) shows the empirical findings where government expenditure is included, and column (2) highlights the importance of monetary expansion on inflation.

Table 2: Regression Results

	(1)	(2)
VARIABLES	inflation	inflation
GDP growth	0.497** (0.214)	0.0421 (0.138)
Govdebt	-0.0394*** (0.00915)	-0.0221*** (0.00576)
Govexp	0.135** (0.0633)	
Democracy	-5.056*** (1.357)	-2.142*** (0.670)
Covid deaths	-0.00264** (0.00108)	-0.000626** (0.000248)
Money growth		0.380***

		(0.0771)
Constant	45.43***	22.29***
	(11.41)	(6.858)
Observations	38	38
R-squared	0.716	0.816

Robust standard errors in parentheses

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

According to the results, inflation is positively associated with government expenditure, which results from expansionary fiscal policy. Money supply growth is also a primary driver of inflation in OECD countries. Both coefficients are positive and statistically significant at 5 percent and 1 percent, respectively. Furthermore, government debt is negatively associated with inflation in OECD countries, meaning that countries with lower debt-to-GDP ratio have a higher inflation rate. The empirical findings from the two models provide a very strong relationship between government debt and inflation. Another crucial result from the analysis is that the democracy variable is statistically significant, and its sign is positive, meaning that more democracy brings low inflation in OECD countries. The OECD has thirty-eight members with different cultural, political, and economic backgrounds. In this regard, the impact of the democracy variable on the inflation rate deserves more attention from researchers. The GDP growth rate is statistically significant in the model (1) in which government expenditure is used; however, its significance disappears in the model (2) when we replace government expenditure with the money supply of countries. Therefore, we cannot argue that it is one of the factors affecting inflation during the COVID-19 pandemic. Finally, we included the number of covid deaths (per million people) in the regression. Its sign is negative and statistically significant in both models. This result might be explained by the fact that with an increase in the number of Covid-19 deaths, economic activities decrease because of the business restrictions. To summarize the empirical findings, we explore that democracy, government expenditure, money supply, and the number of covid deaths are the variables strongly associated with inflation rates in countries during the COVID-19 pandemic.

CONCLUSIONS AND DISCUSSION

The coronavirus disease (COVID-19), which was reported in Wuhan, China on the last day of December 2019, has spread rapidly in almost all countries around the world, causing millions of deaths. Countries have implemented lockdowns, including stay-at-home orders, curfews, and quarantines. All these measures naturally have led to economic downturns around the world. As a result of this, the world economy shrank by 3.3% in 2020, according to the World Bank (2022). In response to the COVID-19 pandemic, policymakers have implemented large stimulus packages to deal with economic problems.

Governments have also enacted monetary and fiscal policy packages to tackle economic slowdown. To cushion the economic effects of the coronavirus pandemic, central banks have taken far-reaching monetary policy measures such that The US Federal Reserve has lowered its interest rates and the European Central Bank has expanded its bond purchase programs.

Therefore, this paper endeavored to find the main drivers of inflation, considering expansionary economic policies across OECD countries in 2022. The empirical findings reveal that government expenditure, so the fiscal expansion, and money supply is strongly associated with high inflation rates in countries during the COVID-19 pandemic. This finding is in line with Erdoğan et al. (2020) and Bordo and Levy (2021) who also argued that the money supply is the reason for the increase in inflation in European and OECD countries, respectively. Furthermore, more democratic countries succeeded in mitigating the inflationary pressure in the post-pandemic period, which has parallel findings with Fenira (2014). Finally, the Covid-19 death toll is linked with lower inflation, causing total demand to reduce due to lockdowns.

REFERENCES

- Amani, R., Ghaderi, S., and Ahmadzadeh, K. (2023). Covid-19 and Inflation Rate: An Evidence for OECD Countries. *Iranian Journal of Economic Studies*.
- Apergis, E. and Apergis, N. (2021). Inflation expectations, volatility and Covid-19: evidence from the US inflation swap rates. *Applied Economics Letters*, 28(15), p. 1327-1331.
- Baqae, D. and Farhi, E. (2022). Supply and demand in disaggregated Keynesian economies with an application to the covid-19 crisis. *American Economic Review*, 112(5), p. 1397-1436.
- Bayer, C., Born, B., Lueticke, R. and Müller, G. J. (2020). The Coronavirus Stimulus Package: How large is the transfer multiplier?. *SSRN Working paper*.
- Bayır, M. and Kuflu, Ş. Ş. (2019). Enflasyonun İçsel Ve Dışsal Belirleyicilerine Yönelik Ampirik Bir Analiz. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(18), p. 251-270.
- Bordo, M. D. and Levy, M. D. (2021). Do enlarged fiscal deficits cause inflation? The historical record. *Economic Affairs*, 41(1), p. 59-83.
- Cavallo, A. (2020), Inflation with Covid consumption baskets (No. w27352). *National Bureau of Economic Research*.
- CBRT (2022). <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/en/tcmb+en>, Access Date: 25.04.2022
- Coibion, O., Gorodnichenko, Y. and Weber, M. (2020). The cost of the covid-19 crisis: Lockdowns, macroeconomic expectations, and consumer spending (No. w27141). *National Bureau of Economic Research*.
- Desai, R. M., Olofsgård, A., & Yousef, T. M. (2003). Democracy, inequality, and inflation. *American political science review*, 97(3), 391-406.
- Dunn, A., Hood, K. and Driessen, A. (2020). Measuring the effects of the COVID-19 pandemic on consumer spending using card transaction data. *US Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis*.
- Economist Intelligence Unit, <https://www.eiu.com/n/>, Access Dare: 21.03.2022
- Erdoğan, S., Yildirim, D. Ç. and Gedikli, A. (2020). Dynamics and determinants of inflation during the COVID-19 pandemic period in European countries: A spatial panel data analysis. *Duzce Medical Journal*, 22(Special Issue), p. 61-67.
- Fenira, M. (2014). Democracy: a determinant factor in reducing inflation. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(2), 363-375.
- Gharehgozli, O. and Lee, S. (2022). Money Supply and Inflation after COVID-19. *Economies*, 10(5), p. 101.
- Jaravel, X. and O'Connell, M. (2020). Inflation spike and falling product variety during the Great Lockdown. *Institute for Fiscal Studies (IFS) Working Papers*. p. 1-25.
- Lim, Y. C. and Sek, S. K. (2015). An examination on the determinants of inflation. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(7), p. 678-682.
- McLuhan, M. (2014). Gutenberg Galaksisi. G. Ç. Güven (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- OECD (2022). Consumer Prices, <https://www.oecd.org/newsroom/consumer-prices-oecd-updated-3-march-2022.htm>. Access Date: 14.04.2022
- OECD (2022). <https://data.oecd.org/price/inflation-cpi.htm>, Access Date: 20.03.2022.
- Özcan, B. (2014). Gelişmekte olan ekonomilerde enflasyonun belirleyicileri: Dinamik panel veri analizi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), p. 33-53.
- Park, S. E. (2020). Epidemiology, virology, and clinical features of severe acute respiratory syndrome-coronavirus-2 (SARS-CoV-2; Coronavirus Disease-19). *Clinical and experimental pediatrics*, 63(4), p. 119.
- WorldBank (2022). GDP Growth, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>, Access Date: 14.04.2022

Worldometers (2022). <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, Access Date: 29.03.2022

Yuniarti, D. and Rosadi, D. (2021). Inflation of Indonesia during the COVID-19 pandemic. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1821, No. 1, p. 012039). IOP Publishing.

Güler, H. N. (2023) Uzaktan Çalışma ile İlgili Lisansüstü Çalışmaların Analizi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), s. 64-77. DOI: 10.47138/jeaa.1268406

UZAKTAN ÇALIŞMA İLE İLGİLİ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN ANALİZİ

Analysis Of Graduate Studies Relating to Remote Working

Hale Nur GÜLER¹

ÖZET

Covid-19 pandemisine karşın çalışanların sağlığının korunmasına yönelik önlem olarak yaygın hale gelen uzaktan çalışma, dönemin ve kurumların yapılarına bağlı olarak kalıcı hale gelmeye başlamaktadır. Uzaktan çalışmanın kurumlar ve bireyler açısından yararlı olduğu kadar gelişmesi gereken yönleri de bulunmaktadır. Uzaktan çalışma için kurumlar ve çalışanlar açısından ihtiyaçların belirlenmesi ve çözümlerin geliştirilmesi için bu alanda yapılan çalışmaların önemi yüksektir. Bu çalışmada uzaktan çalışma ile ilgili Türkiye’de yapılan lisansüstü tez çalışmalarının analizi yapılmıştır. Bibliyometrik analizde 2015-2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tez çalışmaları incelenmiştir. Lisansüstü tezlerin yazım yılları, bağlı bulunan üniversiteler, enstitüler, anabilim dalları, konuları, tezlerin dili, sayfa sayıları ve yüksek lisans ve doktora tezleri ayırımında uzaktan çalışma ile beraber incelenen kavramlara ulaşılmıştır. Uzaktan çalışma ilgili, esnek çalışma, evde çalışma, evden çalışma, tele çalışma, uzaktan çalışma kelime grupları için arama yapılarak tezler elde edilmiştir. Çalışmada lisansüstü çalışmaların yılları ile dahil oldukları enstitüler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için de SPSS 25.0 ile Ki kare testi yapılmıştır. Uzaktan çalışma ile ilgili yüksek lisans tezlerinin en fazla Bahçeşehir Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi’nde yapıldığı görülmektedir. Tezlerin %86’ının sosyal bilimler enstitülerinde ve işletmede (%41) ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkilerinde (%20) çalışıldığı görülmektedir. Tezlerin konularına bakıldığında yüksek lisans tezlerinin daha çok çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri (%36) ve işletme (%29) olarak belirtildiği görülmektedir. Çalışmanın uzaktan çalışmanın anlaşılabilirliğinin artırılması için alanla ilgilenen araştırmacı yönetici ve çalışanlara yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Çalışma, Esnek Çalışma, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tezler, Ulusal Yazın

ABSTRACT

Remote working, which has become widespread with the aim of protecting the health of employees due to the Covid-19 pandemic, is starting to become permanent depending on the structures of the period and institutions. While remote working is beneficial for institutions and individuals, there are also aspects that need to be improvement. Studies in this area are of great importance in order to determine the needs and develop solutions for institutions and employees for remote working. In this study, the graduate thesis studies conducted in Turkey on remote working was analysed. In the bibliometric analysis, the postgraduate thesis studies between the years 2015-2021 were examined. In terms of writing years of postgraduate theses, affiliated universities, institutes, departments, subjects, language of theses, number of pages, and master's and doctoral theses, the concepts examined together with distance work have been reached. Theses were obtained by searching for word groups related to remote working, flexible working, working from home, teleworking. In the study, Chi-square test was conducted using with SPSS 25.0 to determine the relationship between the years of postgraduate studies

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, grhalenur@gmail.com,_ORCID: 0000-0002-6333-1849.

and the institutes they are involved in. It was found out that most of the master's thesis related to distance work were conducted in Bahçeşehir University and Gazi University. It was determined that 86% of the theses were studied in social sciences institutes and in the department of business (41%), and in the department of labor economics and industrial relations (20%). When the topics of the theses are examined, it was determined that the master's theses are mostly stated as labor economics and industrial relations (36%) and business (29%). It is thought that the study will be beneficial to researchers, managers and employees who are interested in the field in order to increase the intelligibility of remote working.

Keywords: Remote Working, Flexible Working, Bibliometric Analysis, Graduate Thesis, National Literature

GİRİŞ

Teknolojik gelişim ve dönüşüm pek çok sektörde etkili olmaktadır. Teknolojideki ilerleme uygun olan sektörlerde şirketlerin uzaktan çalışma ile tam zamanlı ya da dönüşümlü olarak faaliyetlerini sürdürmelerine olanak tanımaktadır. Çin' in Wuhan eyaletinde 2019' dan itibaren başlayıp tüm dünyada etkili olan koronavirüs salgını 11 Mart 2020' de 114 ülkede görülmesi sebebi ile Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (BBC, 2020). Virüsle mücadele açısından Sağlık Bakanlığı tarafından virüsle mücadele kapsamında bulaşıcılığın engellenebilmesi için vatandaşların evde kalmaları ve sosyal mesafe kuralına uymaları maske ve eldiven kullanımına özen göstermeleri önerilmiştir (www.saglik.gov.tr). Tüm dünyada pek çok ülkede virüsün etkisinin görülmesi ile birçok önlemin alınması gerekli olmuştur (Gilbert, vd. 2020: 871).

Koronavirüs salgını ölümcül sonuçlara neden olması ve hızlı şekilde yayılması nedeni ile halkın sağlığını tehdit etmesi ve hükümetlerin pek çok önlem almasını gerekli kılmıştır (Kraemer vd. 2020: 25). Uygun olan sektörler için kurumlarda uzaktan çalışmaya başlanması da bu önlemler arasındadır. Koronavirüs salgını kişilerin özel hayatlarının yanı sıra çalışma hayatını da derinden etkilemektedir. Koronavirüs salgını ile şirketler uzaktan çalışma modelini benimsemeye başlamışlardır (Serinikli, 2021: 281).

Uzaktan çalışma (tele çalışma) şirketlerin çalışanlarının merkez ofislerine gitmek ve enerji maliyeti yaratmak yerine, evlerine yakın yerlerde çalışmalarına olanak sağlayacak bilgisayar ve iletişim teknolojisi bileşenlerine sahip bir ağ olarak ifade edilmektedir (Nilles, 1975: 1143). Uzaktan çalışma ilk defa trafikte zaman kaybedilmesinin önlenmesi, yakıt maliyetlerinin düşürülmesi, gürültü kirliliği, hava kirliliği gibi çevreye verilen zararların önlenmesi için örgütler tarafından uygulanmıştır (Bojovic vd, 2020: 2). Uzaktan çalışma yerine literatürde kullanılan terimler “tele çalışma”, “telecommuting”, “telework, teleworking”, “evden çalışma”, “e-çalışma”, “sanal çalışma”, “mesafeli çalışma”, “dağıtılmış çalışma”, “workshifting” veya “esnek çalışma” olarak görülmektedir. Uzaktan çalışma işin iş yeri dışındaki bir yerde yapılması, işin yapılacağı yer ile iş yeri arasında işin yapılabilmesi için dijital iletişim araçlarıyla bağlantı kurulması ile gerçekleşmektedir (Ölçer, 2004: 146). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) uzaktan çalışmayı çalışanın iş yerinde diğer çalışanlarla kişisel temasını ayırarak teknoloji desteği ile işin merkezi ofislerden ve üretim tesislerinden uzak yerlerde yapılması olarak tanımlamaktadır (Görmüş, 2020: 485). Uzaktan çalışma modelinde çalışanların başarılı olabilmeleri için bilgi

sistemlerinin yapısı, işyeri büyüklüğünün ve takım çalışmasının önemi büyüktür (Ölçer, 204: 151).

Literatürde uzaktan çalışmanın uygulanış biçimleri için farklı modeller yer almaktadır. Bu uygulanış şekillerinden biri ev ofis ve uydu merkezlidir. Uzaktan çalışmanın uygulama sıklığına göre haftada bir gün, haftada birden fazla gün, haftanın her günü şeklindedir. Diğer yandan uzaktan çalışmaya yönelik istatistiksel farklılıklar temel alınarak yapılmış bir sınıflandırma da sözleşmeli uzaktan çalışma; kişinin bir iş veren için sözleşme temelinde çalıştığı ve normal iş saatleri içinde ayda en az bir gün uzaktan çalıştırılması, çalışan uzaktan çalışması, tam veya yarı zamanlı normal iş saatlerinde çalışanın ayda en az bir gün uzaktan çalıştığı iş şeklidir (Bajizikova vd, 2016: 34). Bir başka sınıflandırmada uzaktan çalışmayı işyeri hareketlilik düzeyi ve iletişim teknolojilerini kullanma sıklığı temel alınmıştır. Buna göre düzenli ev eksenli uzaktan çalışanlar, evden de dahil olmak üzere çeşitli yerlerde çalışanlar, kısmi ev eksenli uzaktan çalışanlar şeklinde sınıflandırılmıştır (Lopel-Igual ve Rodriguez- Modrano, 2020: 2).

20 Haziran 1996 tarihli Uluslararası Çalışma Konferansında evde çalışanlar hakkında 177 sayılı Sözleşme ile tavsiye karar kabul edilmiştir. Sözleşme, 22 devletin onaylamasıyla 22 Nisan 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar 177 sayılı Sözleşme 13 ve 184 sayılı kararlarla uzaktan çalışmada çalışma terimine açık olarak yer verilirse de bu belgeler evde çalışma uygulamasının ilk hukuki dayanağı olmaları bakımından önemlidir (Aydınöz, 2014: 7). Uzaktan çalışma çalışanın işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu için iş görme edimini evde ya da teknolojik iletişim araçlarının yardımı ile işyeri dışındaki bir yerde yerine getirmesi ile yazılı kurulan iş ilişkisidir. Uzaktan çalışmada klasik işyeri tanımının dışına çıkılarak çalışanın çalıştığı yeri serbestçe belirlemesi ile uygulanan çalışma sistemi ifade edilmektedir. Uzaktan çalışma ile oluşan gider ve masrafların teknolojik iş ile ilgili araç ve gereçlerin işveren tarafından karşılanması gerektiği belirtilmektedir. Uzaktan çalışma uygulamalarında çalışanların ücretlerinde kesinti ya da indirimin yapılmayacağı ifade edilmektedir. Uzaktan çalışmanın 06.05.2016 tarihli 6715 sayılı kanun ile 4857 sayılı İş Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucu düzenlenmiş ise de Koronavirüs salgını süresinde daha çok uygulama alanı oluşmuştur. Salgınla mücadele kapsamında işin niteliği gereği uzaktan çalışmaya uygun olarak yapılabilecek işler ise çalışanlar için bu model teşvik edilmektedir (İSMMMO, 2021).

Şirketler ofis maliyetlerinde azalma, trafik için harcanan sürenin azalması, servis maliyetlerinde tasarruf amacı ile esnek çalışma modeline geçiş konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Uzaktan çalışmanın bazı şirketlerde denenmekle birlikte engelli, hamile ve doğum yapmış çalışanlar için işe adaptasyon sürecinde uygulandığı bilinmektedir. Koronavirüs salgını ile birlikte önlem amaçlı kapanmaların da gereği uzaktan çalışma yaygınlaşmıştır. 10.03.2021 tarih ve 31419 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan Uzaktan Çalışma Yönetmeliği ile yasal bir statüye kavuşarak uzaktan çalışmanın çerçevesi netleşmiştir.

Kurumsal bağlılık, kurum kültürü, örgütsel öğrenme ve işe yabancılaşma konularında da uzaktan çalışma ile birlikte ortaya çıkabilecek olumsuzlukların olabileceği ifade edilmektedir (Öztürkoğlu, 2013: 121). Uzaktan çalışmanın kısa ve uzun vadede yararları ve zararları, açısından çalışma metotları ile ilgili

gelişime ihtiyaç duyulan noktalar, sektör, kurum, birim bazında belirlenecektir. Çalışanlar uzaktan çalışma ile işe geliş gidiş masraflarında da tasarruf sağlamaktadır. Kıyafet masraflarının azalması da çalışanların tasarruf edebilmelerine imkân sağlamaktadır. Çalışanların iş ortamında devamlı olarak baskı ve gözlem altında hissetmesi sebebi ile uzaktan çalışmada suiistimal etmeyen kişilerde performans artışına sebep olduğu da ifade edilmektedir (Görücü, 2018: 285).

Eviden çalışmada çalışan çalışma saatlerini kendisi ayarlayabilmektedir. Zamanın esnek olması ile verimlilik artışı doğmaktadır (Naktiyok, 2001: 49; Eyrenci ve Bakırcı, 2000: 16). İşverenler için avantajlarına bakıldığında uzaktan çalışma verimlilik artışı, yer ve mekan açısından maliyet tasarrufu, motivasyon artışı, rapor ve işe devamsızlık sorunlarında azalma olduğu belirtilmektedir (Alkan Meşhur, 2007: 267). İşverenler açısından ofis harcamalarındaki düşüş, öğle yemeği ve çay kahve giderlerinde düşüş de uzaktan çalışmanın avantajları arasında ifade edilmektedir (Görücü, 2018: 296).

Çalışanlar ve işverenler açısından uzaktan çalışmanın olumsuz yönleri de bulunmaktadır. Çalışanlar açısından toplumdaki uzak şekilde izole olarak çalışmak psikolojik yönden rahatsızlık yaratmaktadır (Hobs ve Armstrong, 1998: 3). Çalışanların iş arkadaşlarından uzakta kalarak iletişimlerinin azalması iş ortamındaki iletişimi ve karşılıklı etkileşimi azaltarak, bilgi alışverişi ve motivasyon açısından düşüşe neden olmaktadır. Çalışanların somut iş çıktılarının olmaması durumlarında daha uzun süre kendilerini bilgisayar başında tutmaları gerektiği inancına sebep olarak onları yıpratmaktadır (Görücü, 2018: 297).

Çalışanların işyerinin gelişim hızına ayak uyduramamaları ve kariyer konusunda geri kalmaları, iş yerine bağlılıktaki düşüş, çalışanların ev ortamında sürekli bölünmeleri ve odaklanamamaları, hareketsiz kalmaları sebebi ile fiziksel sorunların doğması da uzaktan çalışma ile birlikte oluşan dezavantajlar arasındadır (Kıdır, 2019: 183; Ward ve Shabba, 2001: 62). İşverenler açısından bakıldığında da çalışanlara ulaşım ve iletişim kurma uzaktan çalışma modeli ile daha zor hale gelmektedir (Ward ve Shabba, 2001: 61). Teknolojik açıdan da oluşabilecek güvenlik zafiyetinin engellenmesi için gelişim ve tedbir gerekmektedir. Uzaktan çalışma modelinde çalışanlarla iletişim halinde olmak ofisteki çalışmalara göre daha zor olmaktadır. Uzaktan çalışmada yöneticilerin çalışanlara toplantılarla ve düzenli aralıklarla diğer teknolojik ekipmanlarla ulaşmaları gerekmektedir.

Uzaktan çalışmanın beyaz yakalı çalışanlara etkilerinin incelendiği bir çalışmada uzaktan çalışma ile teknik yetersizliklerin geliştirilmesi gerektiği, iş yükünün arttığı, çalışma saatlerinin esnediği ve uzadığının, işyeri disiplininin azaldığı ifade edilmektedir. Uzaktan çalışmanın olumlu yanlarında ise maddi ve zaman tasarrufu yapılabildiği, çalışanların evlerindeki işlerle daha çok ilgilenme fırsatlarının doğduğu, verimliliğin ve yaratıcılığın arttığı, rahat ve esnek sağlıklı ortamın yakalanabildiği belirtilmektedir (Akbaş Tuna ve Türkmendağ, 2020: 3246).

Uzaktan çalışmaya yönelik tespitler ve önerilerin belirlenmesi için yapılan çalışmada çalışma süresinin esnemesi nedeni ile özel hayat ve iş hayatının dengesinin bozulduğu belirtilmektedir. Evde çalışma sırasında çalışanların sürekli çevrimiçi olmasının beklenmesi ile aileye ayrılacak zamanda azalış olmaktadır (Erdayı, 2021: 1233). Çalışanların evde çalışması ile izolasyona sebep olduğu ve eki ruhunun

etkilendiği ve çalışanların yalnızlaştığı belirtilmektedir. Çalışanların çalışma sürecinde gözlemlenebilir takip edilebilmesi amacıyla geliştirilen teknolojik ya da diğer uygulamaların kişisel verilerin ihlaline girmemesi için gerekli tedbirleri alınması gerektiği belirtilmektedir. Çalışmada uzaktan çalışma modelinin sağladığı maliyet avantajları sebebi ile daha da yaygınlaşacağı öngörülmektedir (Baycık vd, 2021: 1722).

Uzaktan çalışma ile performans ilişkisinin incelendiği bir çalışmada uzaktan çalışmanın performansa olumlu etkisi olduğu belirtilmektedir (Senel, 2021: 5). Uzaktan çalışma ile çalışanların elde ettiği avantajların incelendiği bir çalışmada yaşam kalitesinin artması, aile ilişkilerinin gelişmesi, işe gidip gelme maliyetinin düşmesi ve verimlilik artışı olumlu çıktılar olarak belirtilmektedir (Teo ve Lim, 1998: 253). İş yaşam dengesi ile uzaktan çalışma için yapılan bir çalışmada esnek çalışma ortamı, ulaşım sorununun ortadan kalkması, işi bölen unsurların kalmaması avantajlar arasında belirtilirken, iş ve özel yaşam dengesinin belirsizleşmesi, hareketsizlik ve sosyal etkileşimin azalmasını da olumsuzluk ifade edilmektedir (Uysal ve Çayır Yılmaz, 2020: 26).

Çalışanlar açısından bakıldığında uzaktan çalışmanın hem olumlu hem de olumsuz yönleri bulunmaktadır. Koronavirüs salgını sebebi ile yaygınlaşan uzaktan çalışmanın elde edilen avantajları sebebi ile uzun süre devam edeceği işverenlerin uzaktan çalışma modelleri için uygulamalar ve değişiklikleri doğacak ihtiyaçlara göre şekillendirecekleri öngörülmektedir. Bu kapsamda bakıldığında uzakta çalışmada şirketler ve çalışanlar açısından ihtiyaçların ortaya konulması, uzaktan çalışma için gündemdeki konuların yakından izlenmesi ve bu alanda yapılacak çalışmalar önemlidir.

Bu çalışmada Türkiye’ de yapılan lisansüstü çalışmalar incelenmektedir. Uzaktan çalışmaya yönelik yazılan lisans üstü çalışmaların bibliyometrik olarak incelenmesi alanla ilgilenen araştırmacı, yönetici ve kurumlara yararlı olacağı düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Covid-19 pandemisi ile birlikte uzaktan çalışma daha yaygınlaşmaktadır. Uzaktan çalışmanın kurumlar ve çalışanlar açısından yararları olduğundan uygun olan sektör ve iş yerleri için kalıcı hale geleceği öngörülmektedir. Uzaktan çalışmanın kurumlar ve çalışanlar açısından yararları olduğu gibi geliştirilmesi gereken yönleri de bulunmaktadır. Uzaktan çalışmanın anlaşılabilir hale gelmesi için bu alanda yapılan çalışmalar önemlidir. Bu çalışmada uzaktan çalışma ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin alanla ilgilenen yönetici ve araştırmacılara yararlı olacağı düşüncesi ile uzaktan çalışmanın birlikte incelendiği kavramlar ve yoğunluklarının belirlenmesi yapılan çalışmaların sistematik olarak sınıflandırılması amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada 2015-2021 yılları arasında uzaktan çalışma ilgili Türkiye’ de yapılmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Araştırma nitel olarak kurgulanmıştır. Veri toplama yöntemi olarak araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Bibliyometrik analizi ilk defa 1922’ de E. Wyndam

Hulme tarafından kullanılmıştır (Pritchard, 1969: 348). Daha sonra Pritchard (1969) tarafından istatistiksel biyografi yerine bibliyometri olarak terim haline getirilmiştir (Kodaş, 2014: 99). Bibliyometrik çalışmalarda belgeler veya yayınlar belirli özellikleri kapsamında analiz edilmektedir (Al ve Çoştur, 2007: 144). Bibliyometrik çalışmalarda yayınlanan çalışmalar gözlemlenir, değerlendirilir ve tanımlanır. Bu nicel çalışmalar ile sistematik, şeffaf ve tekrarlanabilen inceleme süreci ile kalite yakalanmaktadır (Zupic ve Cater, 2015: 430). Bir bilim dalıyla ilgili yapılmış çalışmaların durumunu, yönelimlerini ve gelişimlerini ortaya koyan çalışmalar bibliyometrik çalışmalardır (Üsdiken ve Pasadeos, 1993: 73).

İncelenmek istenen çalışmaların yayınlanan yılı, konusu, yazar ve kaynakça sayısı, atıfları, dergi, yöntem gibi kriterlerin sınıflandırılması ile gruplandırılmaktadır (Ulu ve Akdağ, 2015: 6). Geçmiş yıllarda yapılan çalışmaları sentezlemek araştırma konusunun gelişimi için yararlı olmaktadır. Bibliyometri karar vericiler, yöneticiler, bir araştırma projesi yürütenler, bilim uzmanları, kütüphaneciler ve bilimsel araştırmacılar için sıkça başvurulan bir araştırma yaklaşımıdır (Pendlebury, 2008, 2).

Çalışmada lisansüstü çalışmaların yılları ile dahil oldukları enstitüler arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyinin incelenmesi için Ki kare testi yapılmış, son yıllarda uzaktan çalışmanın incelendiği enstitülerde yıllar arasında farklılık olup olmadığının anlamlılık açısından anlaşılması sağlanmıştır. Konuya gösterilen ilginin enstitü ve yıl bazlı farklılığının birlikte ele alınabileceği diğer değişkenlerle de olan ilişkisi açısından önemli görülmektedir. “Uzaktan çalışma” konusunda Türkiye’de yazılan lisansüstü tezler araştırmanın evrenini, araştırmanın örneklemini ise Türkiye’de 2015 ve 2021 yılları arasında yapılmış olan ve YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde ulaşım izni verilmiş ve verilmemiş olan “uzaktan çalışma”, “esnek çalışma”, “evden çalışma”, “evde çalışma”, “tele çalışma” konularında yazılan ve tez başlıklarında bu kelime gruplarını içeren tezler oluşmaktadır.

2.BULGULAR VE YORUM

Uzaktan çalışma ile ilgili yazılan tezlerle ilgili bulgulara bu bölümde yer verilmektedir. Uzaktan çalışma ile ilgili taranan kelime gruplarına göre 2015-2021 yılları arasında dağılımları Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Kelime Gruplarına Göre Dağılım

Başlıklar	Adet	%
Esnek çalışma	39	80%
Evde çalışma	4	8%
Evden çalışma	3	6%
Tele çalışma	1	2%
Uzaktan çalışma	2	4%
Genel Toplam	49	100%

Tezlerin türlerine göre dağılımları Tablo 2’de gösterilmektedir. Uzaktan çalışma yüksek lisans tezlerinde daha çok inceleme konusu olmuştur. Uzaktan çalışma konusunun yüksek lisans tezlerinde

daha çok görülmesinin sebebi eğitim öğretim dönemi itibari ile çalışma süreleri yönünden doktora tezlerine göre daha kısa sürede tamamlanmaları nedeniyle olabilir. Uzaktan çalışmanın çalışma hayatına daha çok girdiği günümüzde lisansüstü tezlerde yüksek lisans ve doktora bazında artış gösterebileceği düşünülmektedir.

Tablo 2: Tez Türleri

Tür	Adet	%
Yüksek lisans	42	86%
Doktora	7	14%
Genel Toplam	49	100%

Uzaktan çalışma ile ilgili 2015-2021 yılları arasında yazılan doktora tezlerinin dağılımı Tablo 3' te gösterilmektedir. Doktora tezlerinde uzaktan çalışma konusunun arttığı görülmektedir.

Tablo 3: Doktora Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Adet	%
2017	3	43%
2016	2	29%
2018	1	14%
2015	1	14%
Genel Toplam	7	100%

Uzaktan çalışma ilgili yazılan yüksek lisans tezlerinin yıllara göre dağılımı Tablo 4' te gösterilmektedir. Yüksek lisans tezlerinde en fazla uzaktan çalışmanın incelendiği yıl 2019 yılı olmuştur. 2019 yılından bu konunun ele alınmasındaki sebep Koronavirüs salgınıyla birlikte uzaktan çalışmanın öneminin oldukça artmış dolay olabileceği yönünde yorumlanabilir.

Tablo 4: Yüksek Lisans Tezlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Adet	%
2019	14	33%
2020	7	17%
2017	7	17%
2018	6	14%
2016	3	7%
2015	3	7%
2021	2	5%
Genel Toplam	42	100%

Tablo 5' te doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5: Doktora Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Adet	%
Dokuz Eylül	1	14%
Ege	1	14%
Gazi	1	14%
İstanbul	1	14%
Kocaeli	1	14%

Marmara	1	14%
Orta Doğu Teknik	1	14%
Genel Toplam	7	100%

Tablo 6' da yüksek lisans tezlerinin üniversitelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 6: Yüksek Lisans Tezlerinin Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite	Adet	%
Bahçeşehir	5	12%
Gazi	5	12%
İstanbul	4	10%
Dokuz Eylül	3	7%
Marmara	2	5%
Yeditepe	2	5%
Anadolu	2	5%
Ankara Hacı Bayram Veli	2	5%
Diğer (1 er adet)	17	40%
Genel Toplam	42	100%

Tablo 7' de tezlerin enstitülere göre dağılımı gösterilmektedir. Uzaktan çalışma hem doktora hem de yüksek lisans tezlerinde sosyal bilimler enstitülerinde daha çok incelenmektedir. Uzaktan çalışma daha çok sosyal bilimlerde incelenmekte olup zaman içinde diğer enstitülerce de ele alınması disiplinlerarası çalışmalar kapsamında çok yönlü incelemeler açısından literatüre katkı sağlayacaktır.

Tablo 7: Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Doktora	%	Yüksek lisans	%	Genel Toplam	%
Fen bilimleri	0	0	2	5%	2	4%
Lisansüstü eğitim	0	0	2	5%	2	4%
Sosyal bilimler	7	1	38	5%	45	86%
Genel Toplam	7	1	42	5%	49	100%

Tablo 8' de tezlerin anabilim dallarına göre dağılımı gösterilmektedir. Anabilim dalları açısından bakıldığında doktora tezlerinin işletme ve sosyoloji; yüksek lisans tezlerinin ise işletme ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkilerinde çalışıldığı görülmektedir. En çok işletme, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri anabilim dalında inceleme konusu olan uzaktan çalışmanın pek çok sektörde ve işletme fonksiyonlarında zaman içinde artarak incelenmesi literatüre katkı sağlayacaktır.

Tablo 8: Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalı	Doktora	%	Yüksek lisans	%	Genel Toplam	%
İşletme	2	29%	18	43%	20	41%
Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri	1	14%	9	21%	10	20%
Özel hukuk	1	14%	3	7%	4	8%
Sosyoloji	2	29%	2	5%	4	8%
Kamu yönetimi	0	0%	2	5%	2	4%
Amme idaresi	0	0%	2	5%	2	4%
Hukuk	1	14%	1	2%	2	4%
Çalışma ekonomisi	0	0%	1	2%	1	2%

Endüstriyel tasarım	0	0%	1	2%	1	2%
İnsan kaynakları	0	0%	1	2%	1	2%
Halkla ilişkiler ve tanıtım	0	0%	1	2%	1	2%
Mimarlık	0	0%	1	2%	1	2%
Genel Toplam	7	100%	42	100%	49	100%

Tablo 9’ da doktora tezlerinin konu dağılımları görülmektedir. Doktora tezlerinde uzaktan çalışmanın hukuksal boyutu birden fazla kez incelemeye alınmıştır.

Tablo 9: Doktora Tezlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Adet	%
Hukuk	2	29%
Sosyoloji	1	14%
İşletme	1	14%
Hastaneler	1	14%
Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri	1	14%
Hemşirelik	1	14%
Genel Toplam	7	100%

Tablo 10’ da yüksek lisans tezlerinin konu dağılımları görülmektedir. En çok çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, işletme ve hukuk olarak dağılım görülmektedir. Yüksek lisans tez konularında ise çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ve işletme konularına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde uzaktan çalışma ile beraber çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, işletme ve hukuk konularının incelenmesi uzaktan çalışmanın iş yaşantısında etkin hale geldiği bugünlerde ilk etapta çalışanlar işletme yöneticileri ve akademisyenler tarafından çözümlenmesi ve anlaşılması gereken konular arasından olmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 10: Yüksek Lisans Tezlerinin Konularına Göre Dağılımı

Konular	Adet	%
Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri	15	36%
İşletme	12	29%
Hukuk	5	12%
Kamu yönetimi	4	10%
Ekonomi	1	2%
Mimarlık	1	2%
Endüstri ürünleri tasarımı	1	2%
Eğitim ve öğretim	1	2%
Sosyoloji	1	2%
Halkla ilişkiler	1	2%
Genel Toplam	42	100%

Tablo 11’ de doktora tezlerinde uzaktan çalışma ile birlikte incelenen değişkenler yer almaktadır. Doktora tezlerinde uzaktan çalışma ile birlikte öne çıkan değişen sayısı inceleme yapılan yıllar

kapsamında henüz görülmemektedir.

Tablo 11: Doktora Tezlerinde Uzaktan Çalışma İle Birlikte İncelenen Değişkenler

Değişken	Adet	%
Çalışma hayatı	1	13%
Çalışma hayatında dönüşüm	1	13%
İş yaşam dengesi	1	13%
Örgütsel bağlılık	1	13%
Prekalleşme	1	13%
Toplumsal cinsiyetçilik	1	13%
Türk hukuku	1	13%
Türk iş hukuku	1	13%
Toplam	8	13%

Tablo 12’ de yüksek lisans tezlerinde uzaktan çalışma ile birlikte incelenen 1’den fazla kez tekrar eden değişkenler yer almaktadır. Yüksek lisans tezlerinde 1 kez incelenen değişkenler verimlilik, kişilik özellikleri, iş yeri inovasyonu, çalışan tutumu, ödünç iş ilişkisi, çalışma ilişkileri, işe devamsızlık algısı, denkleştirme esasına göre çalışma, Türk iş hukuku, dijital dönüşüm, mimari tasarım, dinlenme süreleri ve tatiller, tükenmişlik, eğitim, çalışan memnuniyeti, enformasyon teknolojisi, işten ayrılma niyeti, engelli çalışanlar, kadın çalışanlar, erkek kimliği, esnek çalışma biçimleri, kullanıcı memnuniyeti, iş aile yaşamı dengesi, çalışan anneler, iş becerikliliği, stres, iş tasarımı, Türk kamu yönetimi, yaratıcılık, çalışan katılımı, yeni istihdam politikaları, bilgi toplumu kuramları, yönetici tutumu, iş ve yaşam doyumu ve işçi konfederasyonları olarak belirlenmiştir. İçinde bulunulan koronavirüs salgını nedeniyle uzaktan çalışmanın iş yaşam dengesi üzerinde incelenmesi, kadınların ev iş ve aile yaşantısı içindeki rolleri nedeniyle yoğunluklarının yüksek olması sebebiyle incelemelerin yapıldığını ifade etmek mümkün olacaktır.

Tablo 12: Yüksek Lisans Tezlerinde Uzaktan Çalışma ile Birlikte İncelenen Değişkenler

Değişken	Adet	%
İş yaşam dengesi	5	9%
Kadın istihdamı	3	6%
İş tatmini	3	6%
Motivasyon	2	4%
X Y Z kuşak çalışanları	2	4%
Örgütsel bağlılık	2	4%
Diğer	36	68%
Toplam	53	100%

Tezlerin ortalama sayfa sayıları Tablo 13’ te gösterilmektedir. Doktora tezlerinin sayfa sayılarının yüksek lisans tezlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 13: Sayfa Sayısı

Tür	Ortalama sayfa sayısı
Doktora	294
Yüksek lisans	147

Tezlerin dilleri Tablo 14’ te gösterilmektedir. Tezlerin ağırlıklı Türkçe olarak yazıldıkları görülmektedir.

Tablo 14: Türlerle Göre Tezlerin Dili

Dil	Doktora	%	Yüksek lisans	%	Genel Toplam	%
Türkçe	6	86%	40	95%	46	94%
İngilizce	1	14%	2	5%	3	6%
Genel Toplam	7	100%	42	100%	49	100%

Tablo 15’te çalışmaların buldukları enstitüler ve yıllar arasındaki ilişkinin anlaşılması için Ki kare testi yapılmıştır. $p < 0,005$ olduğu için enstitülerle yıllar arasında anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Farklı enstitülerle yıllar arasında yapılan çalışmaların sayılarının farklı olup olmadığı incelenerek farklı enstitülerin yıllar bazında çalışma sayıları arasındaki farklılık anlamlıdır. Konuya gösterilen ilgili enstitü ve yıllar bazında değişkenlik göstermektedir.

Tablo 15: Enstitü ve Yıllar Arasındaki İlişki

Enstitü		Yıl		Toplam	p	Fisher exact
		2015-2018	2019-2021			
Sosyal bilimler	Adet	26	19	45	0,026	0,042
	Beklenen değer	23,9	21,1	45		
Fen bilimleri ve Lisansüstü eğitim	Adet	0	4	4		
	Beklenen değer	2,1	1,9	4		
Toplam	Adet	26	23	49		
	Beklenen değer	26	23	49		

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 2015 ve 2021 yılları arasında Türkiye’ de yazılan uzaktan çalışma ile ilgili lisansüstü tezler incelenmiştir. Bu amaçla verilere YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sitesinde bulunan lisansüstü tezlerin künye bilgilerine erişilmiştir. Tezlerin yazım yılları, bağlı bulunan üniversiteler, enstitüler ve anabilim dalları, konuları, tezlerin dili, sayfa sayıları ve yüksek lisans ve doktora tezleri ayırımında uzaktan çalışma ile beraber incelenen kavramlara ulaşılmıştır. Uzakta çalışma ilgili, esnek çalışma, eve çalışma, evden çalışma, tele çalışma, uzaktan çalışma kelime grupları için arama yapılarak tezler elde edilmiştir. Uzaktan çalışma ile ilgili YÖK Ulusal Tez Merkezi verilerine göre 49 adet lisansüstü tez yazılmıştır. Lisansüstü tezlerin %86’sı yüksek lisans %14’ü doktora tezidir. Yıllara göre doktora tezlerine bakıldığında 2017 yılında en fazla sayıda (%43), yüksek lisans tezlerinde ise 2019 yılında en fazla sayıda (%33) tezin yazıldığı görülmektedir.

Uzaktan çalışmanın incelendiği doktora tezlerinin yoğunlaştığı bir üniversite görülmezken yüksek lisans tezlerinin Bahçeşehir Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi'nde diğer üniversitelere göre daha çok incelendiği görülmektedir. Tezlerin %86'sının sosyal bilimler enstitülerinde çalışıldığı işletme anabilimdalında (%41) ve çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri anabilimdalında (%20) oranında sıklıkla çalışıldığı görülmektedir. Tezlerin konularına bakıldığında yüksek lisans tezlerinin daha çok çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri (%36) ve işletme (%29) olarak belirtildiği görülmektedir. Doktora tezlerinde uzaktan çalışma ile birlikte ele alınan kavramların ağırlıkları aynı iken, yüksek lisans tezlerinde ele alınan kavramların daha çok iş yaşam dengesi (%9), kadın istihdamı (%6), iş tatmini (%6) olduğu görülmektedir. Tezlerin %94'ünün Türkçe yazıldığı ve ortalama sayfa sayılarının doktora tezlerinde 294 ve yüksek lisans tezlerinde 147 olduğu görülmektedir. Lisansüstü çalışmaların buldukları enstitüler ve yıllar arasındaki ilişkinin anlaşılması için Ki kare testi yapılmıştır. $p < 0,005$ olduğu için enstitülerle yıllar arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Yıllara göre enstitülerdeki farklılık anlamlıdır. 2019 yılından itibaren çalışmaların sosyal bilimler enstitüleri dışında farklı enstitülerde yapıldığı görülmektedir. Uzaktan çalışmanın anlaşılabilirliğinin artması için pek çok disiplinde ele alınması sektörler kurumu ve çalışanlara yararlı olacaktır.

Uzaktan çalışmanın covid-19 pandemisi ile birlikte daha yaygın hale gelmesi ile konunun önemi daha da artmaktadır. Çalışanlara ve kurumlara uzaktan çalışmanın yararları bulunduğu gibi uzaktan çalışma bazı noktalarda paydaşlar için yönetilmesi zor olan süreçler de doğurmaktadır. Uzaktan çalışmanın yaygınlaşması ile zaman içinde kurumsal ve bireysel açıdan ihtiyaçlar daha da anlaşılır hale gelecektir. İlerleyen dönemlerde uzaktan çalışma ile daha fazla yarar sağlanabilmesi için ihtiyaçlara yönelik süreçlerin yönetilmesi oldukça önemlidir. Bu açıdan bakıldığında uzaktan çalışma ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların artması ve birlikte ele alınan konu ve alanların artması konunun anlaşılmasına daha fazla olanak sağlayacak sektörler açısından gelişime katkıda bulunacaktır. Bundan sonraki araştırmacılar uluslararası dizinlerde yer alan çalışmaları da ortaya koyarak uzaktan çalışma ile ilgilenen araştırmacı kurum ve yöneticilere yarar sağlayabilecektir. Uzaktan çalışma ile ilgili yapılan lisansüstü tezleri incelemeye alarak oluşturulan bu bibliyometrik çalışmanın uzaktan çalışmanın farklı değişkenlerle ilişkisini konu edinerek bu alanda çalışmalarını geliştirmek isteyen kurumlar, çalışanlar ve tüm araştırmacılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş Tuna, A., ve Türkmendağ, Z. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 3246–3260.
- Al, U.ve Çoştur, R. (2007) "Türk Psikoloji Dergisi'nin Bibliyometrik Profili", *Türk Kütüphaneciliği* 21(2), 142-163.
- Alkan Meşhur, F. H. (2007). Geleceğin Çalışma Biçimi Tele Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar, *Akademik Bilişim*, 7(09), 265-272.
- Aydınöz, G. (2014). İş Hukukunda Tele (Uzaktan) Çalışma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Baycık, G., Doğan, S. Dulay, Yangın, D. ve Yay, O. (2021). COVID 19 Pandemisinde Uzaktan Çalışma: Tespit ve Öneriler, *Çalışma ve Toplum*, 3, 1683-1723.
- BBC (2020), <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51614548> (Erişim tarihi: 16.08.2020).

- Bajzikova, L., Sajgalikova, H., Wojcak, E., & Polakova, M. (2016). How Far Is Contract And Employee Telework Implemented In Smes And Large Enterprises? (Case of Slovakia), *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 420-426.
- Bojovic, D., Benavides, J., & Soret, A. (2020). What We Can Learn From Birdsong: Mainstreaming Teleworking in A Post-Pandemic World, *Earth System Governance*, 5, 100074. 1-5
- Erdayı, A. U. (2021). İş yeri dışında bir esnek çalışma modeli olarak ev eksenli tele çalışma: Beklentiler ve sorunlu alanlar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 1211-1246, <https://doi.org/10.21550/sosbilder.844684>
- Eyrenci, Ö., ve Bakırcı, K. (2000). Dünyada ve Türkiye'de Evde Çalışma ve Eve İş Verme, İstanbul Ticaret Odası.
- Gilbert, M., Pullano, G., Pinotti, F., Valdano, E., Poletto, C., Boëlle, P. Y., and Gutierrez, B. (2020). Preparedness And Vulnerability Of African Countries Against Importations of COVID-19: A Modelling Study. *The Lancet*, 395(10227), 871-877.
- Görmüş, A. (2020). Kovid-19 Pandemisi Döneminde Sosyal Mesafeli Çalışma Biçimi: Tele-Çalışma. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
- Görücü, İ. (2018). Tele Çalışma (Evde Çalışma), İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yenilikçi Yaklaşımlar, 2, 285-305.
- Hobs, D., ve Armstrong, J. (1998). An Experimental Study Of Social And Psychological Aspects Of Teleworking: The Implications For Tele- Education.
- ILO, (2020). https://www.ilo.org/ankara/publications/wcms_759299/lang--tr/ (Erişim Tarihi: 23.11.2020).
- İstanbul Serbest Muhasebiciler Mali Müşavirler Odası, (2021). https://archive.ismmmo.org.tr/YAYINLAR/e_kitap/uzaktan_calisma_usul_ve_yontemleri.pdf (Erişim Tarihi: 15.09.2021)
- Kıdır, B. (2019). Evden Çalışma: Özgürlük Mü Esaret Mi?. *Dokuz Eylül University Journal Of Graduate School Of Social Sciences*, 21(1).
- Kodaş, D. (2014), *International Journal of Wine Business Research (IJWBR) Dergisinin Bibliyometrik Özellikleri Açısından İncelenmesi*, VII. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, 04-05 Nisan 2014, Kuşadası, Aydın, 98-112.
- Kraemer, M.U., Yang, C.H., Gutierrez, B., Wu, C.H., Klein, B., Pigott, D.M., du Plessis, L., Faria, N.R., Li, R., Hanage, W.P., Brownstein, J.S. (2020). "The Effect Of Human Mobility and Control Measures On The COVID-19 Epidemic in China." *Science*. 25-45.
- López-Igual, P., & Rodríguez-Modroño, P. (2020). Who Is Teleworking And Where From? Exploring The Main Determinants Of Telework In Europe. *Sustainability*, 12(21), 8797.1-15
- Naktiyok, A. (2001). Yer ve Zaman Kavramından Bağımsız Çalışma: Bireysel Etkileri Üzerine Bir Uygulama.
- Nilles, J. (1975). Telecommunications and Organizational Decentralization. *IEEE Transactions on Communications*, 23(10), 1142-1147
- Ölçer, F. Telework: 21. Yüzyılın Yeni Çalışma Biçimi. *Öneri Dergisi*, 6(22), 145-165.
- Öztürkoglu, Y. (2013). Tüm Yönleriyle Esnek Çalışma Modelleri, *Beykoz Akademi Dergisi*, 1 (1), 109-129.
- Pendlebury, D. A. (2008). White paper using bibliometrics in evaluating research. Research department, Thomson Reuters, Philadelphia, PA USA. 8 Eylül 2011 tarihinde http://wokinfo.com/media/pdf/UsingBibliometricsinEval_WP.pdf adresinden erişildi.
- Pritchard, A. (1969). "Statistical Bibliography or Bibliometrics", *Journal of Documentation*, 25(4), 348-349.
- Sağlık Bakanlığı (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 16-17.05.2020).
- Senel, S. (2021). Covid-19 Salgını Sürecinde Yaygınlaşan Uzaktan Çalışma Modelinin Performansa Etkisinde Covid-19'a Yakalanma Korkusunun Ara Değişken Rolü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstinye Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Serinikli, N. (2021). Covid 19 Salgın Sürecinde Örgütsel Değişim: Uzaktan/Evden Çalışma Modeli, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(1), 277-288.
- Teo, T. S., ve Lim, V. K. (1998). Factorial Dimensions And Differential Effects Of Gender On Perceptions Of Teleworking. *Women In Management Review*.
- TİSK, (1999), *Çalışma Hayatında Esneklik*, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No:190, Ankara
- Ulu, S. ve Akdağ, M. (2015) "Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği", *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21.
- Uysal, N. ve Çayır Yılmaz, M. (2020). Akademisyenlerde İş Yaşam Dengesi ve Uzaktan Çalışmaya İlişkin Görüşlerin Belirlenmesi, *International Journal Of Social Science Academic Researches*, 4(2), 26-37.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1993). Türkiye'de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26(2), 73-93
- Ward, N., ve Shabha, G. (2001). Teleworking: An Assessment Of Socio-Psychological Factors, *Facilities*, 19(1), 61-71.

- YÖK, (2020). Koronavirüs (COVID-19) Bilgilendirme Notu, https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/coronavirus_bilgilendirme_1.aspx (Erişim Tarihi: 06.05.2020).
- YÖK, (2021). Tez Merkezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim Tarihi: 09.2021).
- Zupic, I. ve Cater, T. (2015) "Bibliometric Methods in Management and Organization", *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.